RAHÎMÎZÂDE İBRAHİM (HARÎMÎ) ÇAVUŞ'UN

GENCE FETİHNÂMESİ ADLI ESERİNİN

TRANSKRİPSİYONU VE KRİTİZASYONU

Hasan DÜNDAR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman:Doç.Dr. H.Mustafa ERAVCI

Afyon-2006

RAHÎMÎZÂDE İBRAHİM (HARÎMÎ) ÇAVUŞ'UN

GENCE FETİHNÂMESİ ADLI ESERİNİN

TRANSKRİPSİYONU VE KRİTİZASYONU

Hasan DÜNDAR

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç.Dr. H.Mustafa ERAVCI

Afyon

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2006

imza

Tez Danışmanı: Doç. Dr. H.Mustafa ERAVCI

Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Ahmet AKÇATAŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Hasan DÜNDAR'ın "Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş'un Gence Fetihnâmesi Adlı Eseri'nin Transkripsiyonu ve Kıritizasyonu" başlıklı tezi 26/09/2006 tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Tarih Anabilim dalında, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

RAHÎMÎZÂDE İBRAHİM (HARÎMÎ) ÇAVUŞ'UN

GENCE FETİHNÂMESİ ADLI ESERİ'NİN

TRANSKRİPSİYONU VE KRİTİZASYONU

Hasan DÜNDAR

Tarih Anabilim Dalı

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2006

Danışman: Doç.Dr. H.Mustafa ERAVCI

Çalışmamda Rahîmîzâde İbrahim Çavuş'a ait III.Murat dönemi, Osmanlı- Safevî ilişkilerinin ve özellikle Gence'nin fethinin anlatıldığı, Gence Fetihnâmesi adlı eseri transkripe ederek günümüz tarihçilerinin istifadesine sunmayı amaç edindim. Araştırmalarım sonucu eserin iki nüshasına ulaşabildim. Bu nüshalardan Topkapı Sarayı Ktp. 1296 numarada kayıtlı olan minyatürlü orijinal nüsha'yı transkripe ederek, İstanbul Üniversitesi Ktp. Tyz. 2372 numarada kayıtlı olan ikinci nüsha ile karşılaştırdım ve farklılıkları dipnot olarak verdim.

Müellif bu eserinde Ferhat Paşa'nın Gence'yi fethini ve bu sefer sırasında olan olayları anlatmaktadır. Gence Fetihnâmesi, sekiz bâb ve bir hatimeden oluşmakta olup eserde yer olan konu başlıkları ve bölümler şu şekildedir;

Serdar Ferhat Paşa'nın Doğu Seferi H-991/M-1583 , Ordunun Gürcistan'a Girmesi, Lori ve Tomanis Kalelerinin İnşası H-992/M-1584 , Vezir Ferhat Paşa'nın İkinci Defa Serdar Olması H-994/M-1586 , Gori Seferi ve Kazak Hanın İta'ati H-995/M-1587, Gori ve Ahıska Kalelerinin İnşası H-996/M-1588, Gence Seferi H-996/M-1588 , Muhammed Kulu Han'ın Yenilgisi H-997/M-1589, Şehzâde Haydar'ın Erzurum'a Gelmesi H-998/M-1589, Ebu's-suud Efendi'nin Savaşa Cevaz Veren Fetvâsı. Rahîmîzâde İbrahim Çavuş'un bu eseri H-991-996/ M-1583-1588 yılları arasındaki İran Seferlerini ve 1590 İstanbul Antlaşması'na kadar olan sınır bölgesindeki askeri ve diplomatik gelişmeleri içermektedir.

MASTER THESIS

ABSTRACT

THE TRANSCRIPT AND CRITIQUE OF SERGEANT RAHİMİZADE İBRAHİM'S (HARÎMÎ) GENCE CONQUEST-DECLARATION

Hasan DÜNDAR

History Department

Afyon Kocatepe University Social Science Institute

September 2006

Supervisor: Doç.Dr. H. Mustafa ERAVCI

In my study, I aimed Sergant Rahîmîzâde İbrahim's Gence Conquest – Declaration's transcript , which mentioned Murat III era, Otoman-Safevî contacts and particularly Gence Conquest , to present current historian benefits. After my researches, I obtained two copies of the work. I transcribed the original miniature one registered at Topkapı Palace Library 1296 and then I compared with the other one registered at İstanbul University 2372, finally I signed the differences as footnotes.

The author tells Ferhat Pasha's Gence Conquest and the events during the campaign. Gence Conquest –Declaration consists of eight baps and an epilogue, these are the subject titles and chapters: Commander Ferhat Pasha's East Campaign, The army's capturing Georgia, Building of Lori and Tomanis castles, Vizier Ferhat Pasha's anew of being Commander, Gori Campaign and Kazak Han's submission, Building of Gori and Ahıska Castles, Gence Campaign, Muhammed Kulu Han's defeat, Prince Haydar's arriving in Erzurum, Lord Ebu's-suud's affirmative fatwa for the war.

Sergeant Rahîmîzâde İbrahim's work consists of Iran campaigns between 991-996 / 1583-1588, military and diplomatic developments in border area until İstanbul Pact 1590.

ÖZGEÇMİŞ

Hasan DÜNDAR

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Yüksek Lisans: 2006Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans: 1999 Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü

Lise: 1994 Isparta Gönen Öğretmen Lisesi, Sosyal Bilimler Bölümü

İş/İstihdam

1999- Ardahan İli Çıldır İlçesi Yukarı Cambaz İlköğretim Okulu Sınıf Öğretmenliği

2001-Ardahan merkez Sulakyurt İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

2002-Afyon Çobanlar İlçesi Ahmet Özyurt İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

2006- Afyon Merkez Fatih Lisesi Tarih Öğretmenliği

Alınan Burs ve Ödüller

Yayınlar

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : Şarkikaraağaç, 26 Ağustos 1979 Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil : İngilizce

İÇİNDEKİLER SAYFA

RAHÎMÎZÂDE İBRAHİM (HARÎMÎ) ÇAVUŞ'UN HAYATI VE ESERLERİ

İKİNCİ BÖLÜM

GENCE FETİHNÂMESİ VE NÜSHALARI

III. BÖLÜM

EKLER

ÖNSÖZ

Fetihnâmeler, belli bir kalenin veya şehrin alınması sırasındaki olan olayların bizzat, seferlere katılan görevli kişiler tarafından kaleme alınması ile oluşturulan eserlerdir. Fetihnâmeleri yazan kişiler bu seferlere bizzat katıldıkları için, bu sefer yada fetih esnasında ki olayları en ince ayrıntılarına kadar kaydederler. Bu nedenle ayrıntıları bilebilmek için tarih araştırmacıları açısından önemli bir tarihi kaynaktır. Edebiyat tarihi ile ilgili kaynaklarda ise fetihnâme ayrı bir edebi tür olarak; "Seferin başlangıcından sonuna kadar geçen olayları, bir şehrin, kalenin alınışını veya bir savaşın bütün safhalarını konu alan eserler"[1] olarak geçmektedir. Bir şehrin yahut kalenin alınmasını konu alan eserler Fetihnâme olarak isimlendirilirken, bir savaşı konu alanlar Zafer-nâme yada Gaza-nâme, savaşlar yada seferler silsilesini konu alanlara ise Gazavat-nâme denilmiştir.[2]

"Gence Fetihnamesi" adlı eserin transkripsiyonunu yaparken önce fetihnâmeler ile ilgili kısa bir bilgi vermeye çalıştım. Rahimizâde İbrahim Çavuş,(1578-1590) yılları arası devam eden Osmanlı-İran savaşlarını Zafernâme-i Sultan Murad Han, Gonca-i Bağ-ı Murad ve Gencine-i Feth-i Gence adlı eserlerinde ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Müellife ait eserlerden Zafernâme-i Sultan Murad Han[3] çalışılmış olup, benim de Gencine-i Feth-i Gence adlı eseri çalışmış olmam ile geriye şimdilik Gonca-i Bağ-ı Murad adlı eseri kalmıştır.

Rahîmîzâde İbrahim Çavuş, 1578-1590 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Safevî mücadelesinin bütün safhalarında bulunmuş ve bizzat müşahede ettiği olayları kaleme aldığı içinde bu dönemle ilgili olarak önemli bir tarihi kaynak meydana getirmiştir.

Bu çalışmamdaki amacım Gence Fetihnamesi adlı eseri transkripe ederek, tarihçilerin istifadesine sunmaktır. Bu sayede Osmanlı-Safevî ilişkileri adına önemli bir yere sahip olan, III.Murat dönemi Kafkasya Seferleri de aydınlatılmış olabilecektir. Rahimizâde İbrahim Çavuş, bütün ayrıntıları olduğu gibi yazdığından dolayı tarih araştırmacıları için önemli bir kaynaktır.

---

[1] Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyat Tarihi*,c.I,Ankara-1984, s.389

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Agah Sırrı Levend, *a.g.e.* , c.I , s.389

[3] Çetin Sungur, *Zafernâme-i Sultan Murad Han* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kırıkkale Üniversitesi -1998

Rahîmîzâde İbrahim Çavuş'a ait olan ve transkripsiyonunu yaptığım Gence Fetihnamesi adlı eserin iki nüshasına ulaşabildim.Bunlardan bir tanesi Topkapı Sarayı Revân Ktp. 1296'da kayıtlı olan nüshadır. Bu nüsha da özenilerek hazırlanan 21 adet minyatürün bulunması nedeni ile bu nüshanın orijinal nüsha olduğunu baz alarak ona nüsha bir(N1) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde 2372 numaralı yazmalarda kayıtlı olan ve orijinal nüshadan derlenerek çoğaltıldığını[4] düşündüğüm diğer nüshaya ise nüsha iki (N2) demek sureti ile ikisini karşılaştırdım. Nüsha 1'e göre eksik ve fazla olan kısımları yada farklılıkları sayfa altlarında dipnot olarak verdim. Orijinal nüsha olarak düşündüğüm, Revan Kütüphanesi nr.1296 da kayıtlı olan nüsha 1'de eksik olan sayfaları[5] da N2'den tamamlayarak bütünlüğün bozulmasını önlemeye çalıştım.

Bu çalışmayı tavsiye eden ve gerek Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş'un hayatı, gerekse tez çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen, tez danışmanım, hocam Doç. Dr. Mustafa Eravcı'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Hasan DÜNDAR

---

[4] "Hârîmî'ye ait eserler kendisinin gözetiminde Karaman'ın Seydişehir kasabasından, Ahmet bin Hüseyin adlı bir kâtip tarafından bir bütün halinde tekrar düzenlenmiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Rahîmîzâde İbrahim Çavuş, *Zafernâme-i Sultan Murat Han*,,İst. Ünv. Küt. Tyz. 2372, s.98a

[5] Gence fetihnamesi adlı eserin N1'de 28. 33-b/34-a ve 44. sayfaları eksiktir.Bu kısım N2'den tamamlanarak bütünlük sağlanmıştır.

GENEL KISALTMALAR

a.g.e	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
a. g. teb.	: Adı geçen tebliğ
a.g.tez.	: Adı geçen tez
a.y.	: Aynı yazar
C	: Cilt
çev.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H	: Hicrî
İA	:İslam Ansiklopedisi
İÜ	:İstanbul Üniversitesi
Ktp.	:Kütüphanesi
M	: Miladî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
N1	:Nüsha 1
N2	:Nüsha 2
Nr.	:Numara
s.	:Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDTS	:Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü
TSMK	:Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TÜYATOK	:Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Tyz.	:Türkçe Yazma

GİRİŞ

I-Osmanlı – Safevî İlişkileri'nin Tarihsel Zemini

Safevî Hanedanı, saltanat sahibi olarak İran'da yaklaşık iki buçuk asır hüküm sürmüştür. Safevî devleti 1501 yılında Şah İsmail tarafından Azerbaycan'da kurulmuş olmasına rağmen daha sonra bütün İran topraklarına hakim olmuştur. Eski İran hükümdarlarının hakimiyet alameti olarak kullandıkları "Şah" unvanını kullanmışlardır. Devlet, ismini kurucusu olan Şah İsmail'in altıncı göbekten ceddi olan Şeyh Safiyüddinden almıştır. Safevîlik, ilk dönemlerinde Sünni bir görünüm sergilerken Şeyh Safî'nin torunu Hoca Ali'nin Şiiliğe temayülü ile tarikatın transformasyonunda ilk adım atılmış, onun torunu Şeyh Cüneyt ise bu dönüşümü sağlamlaştırarak tarikatı, militarist yönü öne çıkan radikal bir Şii mezhebi haline getirmiştir. Bunu yaparken dini kültür tabanının uygun olmasından ziyade, Sünni Osmanlı ve Özbek devletleri gibi güçlü komşularından farklı kılan ideoloji ile yeni Safevî devletini korumayı düşünmüş olmalıdır.[6]

Osmanlı Devleti bulunmuş olduğu coğrafyanın da zorlaması sonucu komşuları ile münasebetlerinde kalıcı devlet politikaları belirlemek zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın doğu politikası da 1501'de Safevî devletinin kurulması ile daha da bir netlik kazanmıştır. Şah İsmail'in Anadolu siyasi birliğini sarsmaya yönelik faaliyetleri ve Batınilik çalışmaları nedeni ile XVI. ve XVII.y.y Osmanlı-Safevî ilişkileri büyük çoğunlukla çatışma içinde geçmiştir. Osmanlı-Safevî rekabeti, İslam tarihinde Sünnilik ve Şîîlik rekabetinin mezhep boyutundan siyasi boyuta intikal eden en önemli dönemlerinden biri olduğu kadar, Osmanlı tarihinin de en önemli safhasıdır. Bu mücadele Anadolu ve İran'da kurulan iki büyük medeniyetin çatışmalarının son halkasıdır.[7] Hocam Mustafa Eravcı, Osmanlı-Safevî ilişkilerini tarihsel süreç içerisinde savaş, barış veya dostluk, düşmanlık olarak sekiz dönemde incelemiştir.

Bu dönemler şunlardır:

"1- Şah İsmail'in ilk akınlarından H-920/M-1490 Çaldıran Savaşı'na kadar geçen süre ki bu dönem de Anadolu'da Safevî saldırganlığı artmıştır.

---

[6] Mustafa Eravcı, "Safevî Hanedanı" *Türkler Ansiklopedisi*, c.6, , Yeni Türkiye Yayınları-İstanbul, s.882

[7] "İran sahasında kurulan devletlerin bu tarihi misyonundan ötürü Anadolu'da hakim olan siyasi güçle İran devletleri arasında bazen açık, bazen gizli mücadele günümüze kadar sürüp gelmiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Eravcı, "II.Şah İsmail döneminde Doğu Anadolu da Safavî Tehdidi" *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu* –Elazığ-2001

2- Çaldıran Savaşıyla H-920/M-1514 başlayan ve Amasya Antlaşmasına kadar olan dönem ki, Osmanlı doğu politikasının aktif olduğu dönemdir.

3- Osmanlı-Safevî arasında ki, Amasya Antlaşması ile başlayarak 1577'ye kadar yirmi dört yıl süren barış dönemidir.

4- III.Murat döneminde Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan'ı ele geçirmek için bölgeye gönderilen Serdarlar ve ordular dönemidir ki, 12 yıl sürmüş olup 1590 İstanbul Antlaşması (Ferhat Paşa) ile sonuçlanmıştır.

5- 1590 İstanbul Antlaşması ile başlayan barış dönemidir ki, 1603 yılına kadar devam etmiştir.

6- 1603 yılında başlayarak 1612 yılına kadar devam eden dokuz yıllık savaş dönemidir. Bu esnada Osmanlıdaki saltanat değişimini fırsat bilen Safevî hükümdarı Şah Abbas, seri hareketi, casuslar vasıtası ile önceden haber toplaması ve batılı devletler ile Osmanlı aleyhine ittifak kurması sonucu Tebriz ve Nihavent gibi önemli şehirleri Osmanlılardan geri almıştır.

7- 1639 Kasr-ı Şirin antlaşmasına kadar devam eden dönem ki, IV.Murat'ın gayretleri ile tekrar Irak havzasında toparlanma sürecidir.

8-1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması ile başlayan ve 1722 yılına kadar devam eden barış dönemidir."[8]

III.Murat dönemine kadar ki olayları kısaca inceleyecek olursak;

1.dönem ki, II.Bayezid'in tahtta olduğu dönemdir. II.Bayezid, sınırlarının ötesinde meydana gelen bu gelişmelerden rahatsız olmuş ve Osmanlı hükümdarı olarak Şeyh Cüneyd'in faaliyetlerine sınırlama getirmiştir. Fakat XV.y.y Ortadoğu'suna baktığımız zaman Moğol istilası sonrası bölgede bir siyasi boşluk vardır. Bu siyasi boşluk Şeyh Cüneyd'in devlet kurma idealine katkı sağlamış ve Akkoyunlu ülkesinde yeni Safevî davasını işlemiştir. Şirvan Şah ile yaptığı savaşta Cüneyd'in öldürülmesi sonrası oğlu Haydar babasının idealini gerçekleştirmek için Safevî davasına yeni bir boyut getirerek çevresindeki müritleri silahlandırmış ve halifelerini ise fikirlerini yaymak için Anadolu'daki Türkmen aşiretler arasına göndermiştir.

Babası gibi o da Şirvan Şah ile girdiği mücadele sırasında öldürülmüştür. Başa bundan sonra Şeyh Ali geçmiş ve bu dönemde müritler ve halifeler bir taraftan taraftar toplar iken diğer taraftan da küçük yaştaki şeyhleri İsmail'i suikast ihtimaline karşı gizli

---

[8] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Eravcı, "Osmanlı-Safevî münasebetleri ile ilgili Türk kaynakları",*I.Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu,* Ankara-2005

tutmaya çalışmışlardır. Gerçekten de aktif bir şekilde gerçekleştirilen bu militarist propaganda faaliyetleri meyvesini vermiştir. Nitekim Anadolu menşeli Ustaçlu, Karamanlı, Tekelü, Bayat ve Varsak kabileleri arasında Şeyh İsmail'in davetine icabet edenler Erzincan'da toplanmış, son katılanlar ile oldukça güçlenen Şah İsmail önce ezeli düşmanları Şirvan Şahı ve daha sonra bunlarla gizlice anlaşan Akkoyunlu Hükümdarını yenerek Tebriz'de Safevî devletini kurmuştur.

Ehli Beyt sevgisine dayanarak Şii devletini kuran Şah İsmail'in halifeler göndermek sureti ile Anadolu'da ki Batınilik çalışmalarını hızlandırması II.Bayezid devrinde Osmanlı- Safevî ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Doğu ve Güney Doğu topraklarını hakimiyeti altına alan Şah İsmail, faaliyetlerini artırarak Karaman ilini de içine alacak şekilde sınırlarını genişletmiştir. Daha sonra Anadolu'daki Kızılbaşların arz ettiği tehlike gittikçe etkisini artırmış ve şehzadelerin taht mücadelesi sırasında vuku bulan Şahkulu isyanı ile bir felaket halini almıştır.[9]

II.Bayezid devrindeki Anadolu Türk siyasi birliğini sarsmaya yönelik şîî faaliyetleri ve özellikle şah kulu isyanının meydana getirdiği tahribat, Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesinde etkili olmuştur.

2.dönem ki, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı-Safevî ilişkilerini kapsamaktadır. Babası II.Bayezid'in yumuşak politikasını terk eden Sultan Selim, şehzadelik döneminden itibaren Safevî saldırganlığına karşı almış olduğu askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel tedbirlerle dikkatleri üstüne çekmeyi başarmıştı. Yavuz Sultan Selim tahta çıktıktan sonra Anadolu'daki Kızılbaş–Safevî münasebetlerini yok etmek için harekete geçti. Harîmî'nin Gence Fetihnâmesinin sonuna eklediği, Ebu's-suud efendinin fetvası örneğinde olduğu gibi ehli sünnet mezheplerince şîîliğin reddedilmiş olduğunu telkin ettirdi. Bu fetvalar, İslam toplumunun huzurunu bozan ve Müslümanlar arasında ikilik çıkaran bu taifenin katlinin caiz olduğuna dairdir.

Yavuz Sultan Selim döneminde de devam eden Şîî faaliyetleri Yavuz'un İran üzerine yürümesine neden olmuştur. Çaldıran Savaşı(1514) ile Safevî Devleti mağlup edilerek ağır bir darbe vurulmuştur. Böylece Doğu Anadolu'nun güvenliğini sağlayan ve Safevî tehlikesini geçici olarak bertaraf eden, Yavuz dönemi ile bu sorun kısmen çözülmüştür. Fakat bilindiği üzere Safevî tehlikesi ve tehdidi tamamen bitmemiştir.

---

[9] Ayrıntılı bilgi için bkz.H.Mustafa Eravcı, "II.Şah İsmail döneminde Doğu Anadolu da Safavî Tehdidi" *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu* –Elazığ-2001

Dolayısı ile Yavuzdan sonra başa geçen oğlu Kanuni Sultan Süleyman döneminde de gündeme gelecektir. Osmanlı ordusunun batıya sefer yapması sonrasında bunu fırsat bilen Safevîler , Osmanlı topraklarına saldıracaktır. Bu dönemde ortaya çıkan Kalenderoğlu ve Zününoğlu Veli'nin isyanları, Kızılbaş tahriklerinin uzantısı olarak değerlendirilebilir. Bunun sonrasında Safevîler üzerine sefere çıkılmış ve bu seferlerde elde edilen başarılar neticesinde 1555 Amasya antlaşmasını imzalanmıştır.

3.dönem ki, Osmanlı-Safevî devletleri arasındaki barış dönemidir. Amasya Antlaşması neticesinde başlayan bu barış dönemi yaklaşık 23 yıl (Sultan Süleyman ve Şah Tahmasb dönemi boyunca) sürmüştür. Öyle ki, şehzade Bayezid ve oğullarının İran'a ilticası bile sulhu ihlal etmedi.[10] Bu dönem de Safevî devleti İran bölgesine hapsedilerek, bu davanın münbit alanı olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu da huzur ve sükun tesis edilmiştir. Osmanlı-Safevî devletleri arasında diplomatik ve ticari faaliyetler uygun zemine kavuşmuştur. Nitekim II.Selim ve III.Murat'ın tahta çıkmalarından sonra tebrik için gelen Safevî heyetine en yüksek seviyede devlet elçilerine gösterilen diplomatik kabul merasimi uygulanmıştır.[11]Osmanlı-İran arasında gerçekleştirilen ilk resmi antlaşma olan Amasya Antlaşması III.Murat dönemindeki savaşlar ile bozulmuştur.

II) III.Murat Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri

Sultan III.Murat tahta geçtiği sırada Kanuni zamanında İran ile yapılan Amasya Antlaşması'nın şartları devam ediyordu.[12] III.Murat'ın cülûs'unu tebrik için gelen elçiler arasında en dikkat çekeni İran şâhı I.Tahmasb'ın elçisi Tokmak Han[13] ve heyeti olmuştur.[14] Tokmak Han başkanlığındaki İran heyeti çok şatafatlı bir şekilde karşılanmış ve değerli hediyeler sunmuştur.[15] Lakin İran heyeti henüz İstanbul'da iken

---

[10] H.Mustafa Eravcı, a. g. teb.

[11] İran heyetine uygulanan bu karşılama ve ikramlar ile ilgili olarak, transkripsiyonunu yaptığımız Gence Fetihnamesi adlı eser içerisinde Rahimizâde İbrahim Çavuş, önemli bilgiler sunmuş ve eserin son bölümüne doğru verilen hediyelerden de bahsetmiştir. Bkz (Gence, 55-a/55-b)

[12]Mustafa Armağan (Ed.)"III.Murat" *Osmanlı Ansiklopedisi,* c.III., , İstanbul-1992, s.130)

[13] "Tokmak Han daha sonraları İran'la yapılan muharebelerde şâh'ın serdarı Tokmak Han olup II.Selim'in cülusunu tebrik için gelen Şah Kulu'nun oğlu idi." İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*,c.III,Ankara-1995,s.244

[14] Bekir Kütükoğlu,"III.Murat" *İ.A*, c.VIII,İstanbul-1967, s.615

[15] "Tokmak Han ve heyetinin huzura kabul sırasında sunduğu hediyeler arasında kıymetli bir Kurân-ı Kerim, İran Şairlerine ait 60 cilt kitap, Orta direği altın ve elmas ipek işlemeli bir çadır,40 kaliçe elmas,inci,zümrüt dolu 40 çekmece ve bunların yanı sıra ipekli kumaşlar." Ayrıntı bilgi için bk. Mehmet İpşirli, *Tarih-i Selâniki*,c.I, İstanbul-1989, s.40 vd.

Şah Tahmasb'ın ölmesi[16] ile taht mücadelesi kızışmış ve Tokmak Han heyet ile birlikte acele bir şekilde geri dönmüştür. Amasya antlaşmasından itibaren önemli bir olay olmadığı için iki devlet karşı karşıya gelmemiştir. Fakat Şah Tahmasb'ın ani ölümü üzerine Gürcü asıllı karısının hileleri sonucu oğlu Haydar şah ilan edilmiştir. Bunun üzerine idarenin Gürcülerin eline geçmesini istemeyen Tahmasb'ın kızı Perihan dayısı Şemhal Han'a durumu bildirmiş ve o da aldığı tedbirlerle Perihan'ın yirmi beş seneden beri Alamut kalesinde mahpus bulunan kardeşi II.Şah İsmail'i tahta geçirmiştir.[17] Şah tahta geçince ağabeyi Muhammed Hudâbende ile 3 çocuğu hariç 8 kardeşini ve onların oğullarını öldürtmüştür.

II.Şah İsmail başa geçince Osmanlı Devleti ile olan antlaşmayı bozarak iki devletin karşı karşıya gelmesine neden oldu.[18] Osmanlı idaresindeki bazı yerel yöneticilere memuriyetler vererek Osmanlı'ya karşı kalkan olarak kullanmıştır. III.Murat ise bu olaylar olurken Van Beylerbeyine gönderdiği emirle bu bölgedeki aşiret beylerinin devlete ısındırılmasını istemiştir. İran bölgesindeki yoğun baskılar nedeni ile Loristan valisi'nin Osmanlı'ya sığınarak yardım isteğinde bulunması, Osmanlı-İran ilişkilerinin bozulmasına ve III.Murat dönemi İran savaşlarının başlamasına neden olmuştur.[19]

II.Şah İsmail tahta geçtikten sonra Sünni mezhebinden olduğunu ilan etmesi üzerine fazla tahtta kalamamış, bir rivayete göre kız kardeşi Perihan'ın kadın kıyafetine soktuğu kişiler tarafından, bir rivayete göre de müptelası olduğu esrar yüzünden 1578'de ölmüştür. İran taht kavgaları nedeni ile iyice karışmış ve bunun üzerine Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa bu karışıklıktan yararlanarak İran'a savaş açılmasının uygun olacağını III.Murat'a bildirmiştir.[20] Devrin Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa ise savaş taraftarı olmayıp bunun nedenlerini de şu şekilde açıklamıştır; İran seferi için masrafların karşılanmasının zorluğu, İran topraklarının geniş olması ve alınsa bile elde tutmanın zor olacağı nedenleri ile Padişah'ı vazgeçirmeye çalışmış ise de devlet

---

[16] Tokmak Han ve İran heyeti henüz İstanbul da iken I.Şah Tahmasb zehirlenerek öldürülmüş ve heyet geri dönmek zorunda kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Bekir Kütükoğlu,"III.Murat" *İ.A*, c.VIII, İstanbul-1967, s.616

[17] İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.III,Ankara-1995,s.55

[18] "Amasya Antlaşması ve İran ile ilişkiler I.Tahmasb'ın ölümü üzerine başlayan iktidar mücadelesi sırasında bozulmuştur." Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Armağan (Ed.),"III.Murat" *Osmanlı Ansiklopedisi*,c.III., , İstanbul-1992, s.131

[19] Mustafa Armağan (Ed.)"III.Murat" *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.III., , İstanbul-1992, s.131

[20] "İran'a savaş açılmasının diğer nedenleri ; 1-Osmanlı Ticaret kervanlarını yağmaları 2 –Hudut emniyetini bozan hadiseler 3-Şiilerin Anadolu halkı üzerindeki tahrikleridir." İ.Hakkı Dursun (Ed.),*Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, c.X, İstanbul- ,s.393

adamlarının çoğunluğu savaş taraftarı olunca fikri kabul görmemiştir. Ordu serdarlığı için Lala Mustafa Paşa atanmıştır. Serdar olarak ordusu ile Üsküdar'dan yola çıkan Lala Mustafa Paşa'nın yanında Serdar yardımcısı olarak Özdemiroğlu Osman Paşa bulunmaktadır. Erzurum da diğer kuvvetler ile birleşen serdar, savaş meclisini toplamış ilk hareket için Tiflis, Dağistan ve Şirvan istikametine[21] karar vermiştir. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Çıldır Zaferi'ni kazanması ile Osmanlılara Kafkasya yolu açılmıştır. Çıldır zaferinden sonra Tiflis'in fethi gerçekleşmiş ve Tiflis beylerbeylik yapılarak, beylerbeyliğine Kastamonu sancak beyi Mehmet bey getirilmiştir. Bu sırada Osmanlılara bağlanan Gürcistan Beylerbeyliği olurken beylerbeyliği görevi de Kakheti Kıralı Aleksandre verilmiştir. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Safevî kuvvetlerini Koyungeçidi savaşında mağlup etmesi ile Şirvan yolu Osmanlılara açılmıştır.

Lala Mustafa Paşa, bu fetihlerden sonra Kafkaslarda ilk idari teşkilatı kurarak Gürcistan'ı dört eyalete ayırmıştır. Tiflis; Mehmet Paşa'ya, Kakheti Kırallığı bölgesi; Aleksandre, Ereş Eyaleti; Kaytas Paşa'ya , Suhum Eyaleti, Haydar Paşa'ya tevcih edilmiştir. Asıl önemli olan Şirvan ve Dağistan eyaleti Beylerbeyliği görevini kimse üstlenmek istemeyince Özdemiroğlu Osman Paşa bu göreve talip olmuştur. Lala Mustafa Paşa'nın gözünde değeri daha da artan Özdemiroğlu Şirvan ve Dağistan Beylerbeyi olarak görevlendirilmiştir.[22] Serdar Erzurum'a döndükten sonra gerçekleşen birinci Şamahı mücadelesinde Osmanlı kuvvetleri ağır kayıplar vermesine rağmen zaferi kazanmıştır. Özdemiroğlu'nun kazanmış olduğu zaferden sonra asıl Safevî kuvvetleri harekete geçince Lala Mustafa Paşa İran üzerine yeni cepheler açılmasını istemiştir. Bu sırada 100.000 civarında olduğu rivayet edilen İran ordusuna karşılık 14.000 askeri ile mücadele eden Özdemiroğlu, ağır kayıplar vererek, Demirkapı'ya [23]çekilmek zorunda kaldı. Tiflis'i kuşatan Safevî kuvvetleri Mehmet Paşa'ya zor anlar yaşatsa da Maraş Beylerbeyi'nin yetişmesi ile muhasarayı kaldırmak zorunda kalmıştır.

Kars Kalesi'nin imarı[24] ile uğraşan Lala Mustafa Paşa'nın, Özdemiroğluna yardım etmemesi, yıldızı parlayan bu en yakın arkadaşının kendisine rakip olmasından

---

[21] "İlk seferin Şirvan üzerine olmasının nedendi Safevîlere karşı ayaklanan Sünnilerin Kızılbaşlardan korunmak için İstanbul'a müracaat etmesidir." .Bekir Kütükoğlu,"III.Murat" *İ.A*, c.VIII, İstanbul-1967, s.616

[22] Mustafa Armağan (Ed.)"III.Murat" *Osmanlı Ansiklopedisi*, ,c.III., , İstanbul-1992, s.139

[23] "Demirkapu bazı İslam efsanelerinde Sedd-i İskender diye anılmıştır." Mustafa Armağan (Ed.)"III.Murat" *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.III., , İstanbul-1992, s.139

[24] "Kafkasya da zapt edilen yerleri elde tutmak zor olduğu gibi bu bölgeye erzak ve mühimmat götürmek için Gürcü memleketlerinden geçmek gerekiyordu. Hududun ehemmiyetine binaen Kars'ta bir kale

çekinmesi olarak yorumlanmıştır. Bu durum İstanbul'da hiç hoş karşılanmamış ve Sokulu Mehmet Paşa'nın da ölmesi ile paşa derhal görevden alınmıştır. Lala Mustafa Paşa'dan sonra serdar olan Sinan Paşa başarı sağlayamayınca görevden alınmıştır. Çaresiz kalan Özdemiroğlu durumu padişaha iletmiş ve durumun ehemmiyetini anlayan, III.Murat, gerekli asker ve parayı Özdemiroğlu'na göndermiştir. Safevîler'e, Niyazabad da mağlup olan Osmanlı kuvvetleri Özdemiroğlu'nun gayretleri sonucu Meşaleler Savaşı'nda Safevîlere karşı üstünlük elde etmiş ve 11 Mayıs 1583'de Şirvan, tekrar Osmanlı idaresi altına girmiştir.

Lala Mustafa Paşa'nın Erzurum hududunda meydana gelen mücadelede başarısız olması üzerine göreve getirilen Sinan Paşa da, başarısız olarak Vezir-i ‘âzamlıktan azledilmiş, onun yerine geçen Siyavuş Paşa Osmanlı Ordusu'nun serdarlığına Ferhat Paşa'yı getirmiştir. Serdar olmadan önce Rumeli beylerbeyi olan Ferhat Paşa'nın yerine ise Anadolu beylerbeyi Cafer Paşa getirilmiştir. Ferhat Paşa 60.000 kişilik ordu ile yola çıkmış ve yolda katılanlar ile birlikte bu sayı 100.000'e ulaşmıştır. Kars üzerinden Revan'a yürüyen ordunun geldiği haberini alan Safevî kuvvetlerinin şehri boşaltması üzerine mücadele olmadan şehir teslim alınmıştır. Revan'ın coğrafi konumunu da göz önüne alan serdar burayı beylerbeyliği yaparak, beylerbeyliğine Hızır Paşa'yı görevlendirmiştir. Bağdat ve Zor (Kerkük) Beylerbeylerine de emir vererek Safevîlerin toplanmasını önlemek için Irak sınırına akın yapmalarını istemiştir. Serdar 1584 yazını Gürcistan'ı ita‘at altına almakla geçirmiş ve bu sırada yeniçerilerin kendisine karşı gösterdiği isyan üzerine görevden alınmıştır. Diğer taraftan Demirkapı'da bulunan Özdemiroğlu Osman Paşa III.Murat tarafından İstanbul'a çağrılarak sadrazamlık makamına getirilmiştir. Padişah'ın isteği ile Mehmet Giray üzerine sefer yapan Özdemiroğlu, zor anlar yaşamış ve yardım geldikten sonra üstünlük sağladığı Mehmet Giray'ı Kırım Hanlığından alarak yerine İslâm Giray'ı getirmiştir. Böylece devlete baş kaldıran Kırım Hanı Mehmet Giray meselesi de çözülmüştür.

Padişah'ın takdirini kazanan Özdemiroğlu, İstanbul‘a gelişinde tezahüratlar ile karşılanmış ve 24 Temmuz 1584 tarihinde Vezir-i ‘azamlık makamına getirilmiştir. İstanbul'da gerekli hazırlıkları yapan Özdemiroğlu Kırım'daki karışıklıklar üzerine yola çıkmış fakat yolda iken sorunun çözüldüğü haberi gelince ordusu ile kışı Kastamonu'da

---

yaptırılarak içine kuvvet konulmuştur." Ayrıntılı bilgi için bk. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi,* c.III, Ankara-1995, s.61

geçirmiştir. III.Murat'tan Serdar-ı Ekrem sıfatı ile İran üzerine hareket etme emrini alan Özdemiroğlu Osman Paşa, Erzurum'a vardığında[25] katılan kuvvetler ile birlikte ordunun sayısı 200.000'e ulaşmıştır. Burada Şirvan muharebesinde Safevîlere esir düşen, bir yolunu bularak düşmanın elinden kurtulan Gazi Giray ve Dal Mehmet Bey ile karşılaştı. Bu sefer ordunun hedefi Tebriz şehri idi ki, Şehre fazla zorlanmadan giren serdar, 27 Eylül 1585 tarihinde şehri fethederek şehrin teslim alındığını ilan etmiştir. Bu sefer esnasında hasta olan serdarın rahatsızlığı şehrin fethinden sonra çıkan olayların da etkisi ile artmıştır. Serdarın vefat etmesi ile onun son fethi olmuş ve Diyarbakır'a defnedilmiştir.

Ferhat Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ölümü üzerine, sadrazam olarak tekrar İran Seferine görevlendirilmiştir.[26] Bu sırada Cağaloğlu Sinan Paşa da Bağdat valiliğine getirilmiş ve İran'a karşı başarılar elde etmiştir. Bu başarılar üzerine Şah Abbas barış istemekten başka çare olmadığını anlamış, Osmanlı'nın isteği üzerine, barış görüşmesinin şartı olarak, öldürülen Hamza Mirza'nın küçük oğlu Haydar Mirza'yı bir heyetle birlikte İstanbul'a göndermiştir.[27]

Ferhat Paşa 1587 yılında gelen İran heyetinin barış isteğini III.Murat'a bildirmekle birlikte güvenmediği için hem İran'ı kontrolde tutmak hem de itaatlerinde gevşeklik gösteren Gürcistan bölgesindeki beylere dersini vermek için Gürcistan Seferine çıkmıştır. Gürcistan bölgesinde ki bu beyler arasında Minuçehr ve Simon'da bulunmaktadır. Simon son Kartli kıralı David'in kardeşidir. Gori şehrinde hakimiyet kuran Simon üzerine giderken Rabat beyi Mahmut Han itaatini bildirmiş ve 1587 Eylülünde şehir teslim alınmıştır. [28] Osmanlı ordusu 1587 yılını İran topraklarında fetih yaparak geçirmiş, 1588 yılında ise III.Murat'ın emri ile Gence üzerine yürümek için hazırlık yapmıştır.

---

[25]" Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Erzurum'a geldiğinde hasta olduğunu ve Kastamonu'dan gelirken at üzerinde değil tahterevalli ile geldiği belirtilmektedir. Serdarı tamamen kötüleştirecek gelişmeler ise Tebriz'in fethi sonrası meydana gelen olaylardır.." Mustafa Armağan (Ed.)"III.Murat" *Osmanlı Ansiklopedisi*,,c.III., İstanbul-1992 , s.155

[26] "Özdemiroğlu Osman Paşa, vefatından önce serdarlığa Cağalazâde Sinan Paşa'yı tavsiye etmiş fakat hükümet bunu kabul etmeyerek Ferhat Paşa'yı ikinci defa İran serdarlığına getirmiştir." Ayrıntılı bilgi için bk. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.III, Ankara-1995, s.62

[27] "Vezir-i 'azam Koca Sinan Paşa Selaniki'ye İstanbul'a gelecek olan İran heyetinin misafir edilmesi ve ağırlanması işini vermiştir." Ayrıntılı bilgi için bk.Mehmet İpşirli, *Tarih-i Selaniki*, c.I,Ankara-1999,s.217-219

[28] Bura da hemen bir kale inşa ettirilerek Hasanabâd adı verilmiştir.

Gence'nin Fethi; Gence Araş Nehri'nin kuzeyinde yer alan ve Safevîlerin elinde kalan önemli birkaç şehirden biriydi. [29] Gence üzerine yürüyen Serdar ve ordusu için şehrin alınması hiç de zor olmadı. Şehri savunamayacağını anlayan Ziyadoğlu Muhammed Han kumandasındaki Safevîler, Osmanlı kuvvetleri karşısında hiçbir direniş göstermeden Gence kalesini boşaltıp kaçtılar. Böylece Gence Osmanlıların eline geçmiş oldu ve Ferhat Paşa derhal burada bir büyük kalenin inşası için temel attırdı.(3 Eylül 1588/ 11 Şevval 996) Gence'nin fethinden sonra başında Ziyadoğlu Muhammed Han'ın bulunduğu Safevî kuvvetleri ile karşı karşıya gelindi ise de düşmanın çoğu Aras nehrinde boğularak ölmüştür.[30]

III.Murat dönemi Osmanlı-Safevî mücadelesi 1578-1590 yılları arasında 12 yıl sürmüş ve 1590 İstanbul Antlaşması(Ferhat Paşa) ile sonuçlanmıştır. Ferhat Paşa'nın düşüncesi doğru çıkmış ve İran barış konusunda gevşek davranmıştır. İran heyeti ancak Gence ve Karabağ bölgesinin fethinden sonra barış görüşmelerine başlamıştır. 1588 yılını Erzurum'da geçiren Serdar barış görüşmelerinin başlaması nedeni ile hiçbir harekete girişmemiş ve 14 Ekim 1589 da Erdebil hakimi Mehdi Kulu Han başkanlığındaki kalabalık İran heyeti Haydar Mirza ile birlikte Hasankale'deki Osmanlı karargahına gelmiştir. Ferhat Paşa, gelen haber üzerine kış mevsimi olmasına rağmen 1.000 kişilik İran heyeti ile birlikte 1590 ocak ayında İstanbul'a ulaşmıştır.

Mehdi Kulu Han Sadrazam Sinan Paşa'ya güven mektubunu sunmuş, İran heyetine görkemli bir karşılama yapılmış ve heyettekiler bundan oldukça memnun kalmışlardır. Daha sonra arz odasında İran heyeti kabul edilerek, içerisinde kitaplar ve kumaşların da bulunduğu değerli eşyalar ile birlikte şah'ın bağlılık mektubu III.Murat'a sunulmuştur. Bu bağlılık bildiren mektup sonrası 21 Mart 1590/14 Cemaziyülevvel 998 tarihinde barış imzalanmış ve İran'la 1578'den beri devam eden 12 yıllık savaş dönemi sona ermiştir.[31]

---

[29] Padişah III.Murat Ferhat Paşa'ya gönderdiği mektupta Şah Abbas'ın Horasan'da olmasından dolayı Kazvin'in boş olduğunu ve oraya saldırmasını istemiş fakat Ferhat Paşa buna cesaret edememiş bu sıra da gelen ikinci mektup'ta Gence üzerine yürümesi emredilmiştir.

[30] Osmanlı kuvvetleri ile yapılan bu mücadele sırasında boğularak ölen Safevî askerlerinin tasvirini içeren minyatür Gence fetihnâmesinde yer almaktadır.bk. (Gence 40-a)

[31] Mustafa Armağan, (Ed.) "III.Murat" *Osmanlı Ansiklopedisi*,c.III., İstanbul-1992 , s.161

III)-III.MURÂD DÖNEMİ TARİH ÇALIŞMALARI

A-Genel Tarih Çalışmaları:

Osmanlı tarihinde III.Murat dönemi tarih yazıcılığı açısından oldukça verimli geçmiştir. Fleıscher bu konuda şunları belirtir; "III.Murat döneminde tarih yazımında adeta bir patlama olmuş ve bu dönemde tahta geçen padişahların da desteklemesi ile tarihsel içerikli eserler oldukça artmıştır. III.Murat ve II.Selim dönemleri belirli bir seferin anlatıldığı bu tür eserler nedeni ile Osmanlı tarihinin en iyi belgelenmiş dilimlerinden biri olmuştur."[32] II.Bayezid dönemi ile başlayan ve zamanla gelişen yeni tarih yazıcılığının ilk isimleri Kemal Paşazâde ve İdris-i Bitlisi'dir. Tevarih-i Âli Osman geleneği olarak bilinen bu tarih yazım şekli sayesinde tarihe kaynaklık edecek bir çok önemli eser meydana getirilmiştir.[33]

XVI.y.y'ın önde gelen kalem ve fikir ehli arasında Âli önemli bir yere sahiptir. Âli'nin 50'den fazla eseri olmakla birlikte daha çok tarihçiliği ile ün yapmıştır. Âli Arapça ve Farsça'yı da iyi bilmesine rağmen eserlerini Türkçe yazmıştır. Künhü'l-Ahbar adlı eserinin mukaddimesinde yararlandığı kaynakları tek tek vererek , çağdaşlarından farklı bir tutum sergilemiştir.[34]

Âli, Kanuni, II.Selim, III.Murat ve III.Mehmet olmak üzere dört padişah döneminde yaşamıştır. Âli'nin tarih alanında en önemli eseri olan Künhü'l-Ahbar, Türkçe olarak kaleme alınmış genel bir tarih kitabıdır. Künhü'l-Ahbar dört rükün (dört kısım)'den oluşmaktadır.

1.Rükün; Dünya'nın yaratılışından, Hz. Muhammed (A.S)'ın nurunun Hz. Adem'e geçişinden , bütün yaratıkların meydana gelişinden, adalar ve iklimlerden bahsetmektedir.

2.Rükün; Hz. Ademden başlayarak bütün Peygamberler, Arap ırkı, Hz. Peygamber'in mucizeleri, Emeviler, Abbasiler, Arap emirleri, şeyhler ve tabipleri anlatır.

3.Rükün; Türk ve Tatar kavimleri ile hakanlarının hallerinden bahseder.

4.Rükün; Osmanlıların ortaya çıkışından (ekim -1995) yılına kadar olup biten olayları anlatmaktadır.[35]

---

[32] Cornell H. Fleıscher, *Tarihçi Mustafa Âli "Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı"*,çev. A.Ortaç, İst. 2001

[33] Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli veKünhü'l-Ahbar'ında II.Selim, III.Murat ve III.Mehmet Devirleri*, c.I, Kayseri-2000, s.5

[34] a.y., *a.g.e*, s.6

[35] a.y., *a.g.e*, s.32

Bu dönemin en önemli tarih kroniklerinden biri de Selâniki Mustafa Efendi'ye ait olan Tarih-i Selâniki'dir.[36] Kanun-i Sultan Süleyman'ın saltanatının sonlarından III.Mehmet'in saltanatının ortalarına kadar (H-971/1008-M-1563/1600) olan dönemi içine almaktadır. Kendi yaşadığı devrin olaylarını yazarken herhangi bir tarihten faydalanmadığı, ancak birtakım yazılı ve şifahi kaynaklardan istifade ettiği kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Devlet kademelerinde çeşitli görevler yapan Selâniki'ye 1588'de Gence seferine katılması emredilmiştir. Gence seferinde İbrahim Çavuş ile birlikte bulunan tarihçilerden biri de Selânik-i Mustafa Efendi'dir. Gence kalesinin inşaatında bulunan ve hizmetlerinden dolayı ulufesi üç kat artırılan Selâniki'nin, Rahîmîzâde İbrahim Çavuş'tan bahsetmemesi ilginçtir. III.Murat dönemi ile ilgili olarak etraflı bir değerlendirme yapan Selâniki eleştirel ifadeler kullanmıştır. İstanbul antlaşması için gelen İran heyetini ağırlamakla görevlendirilen Selâniki, devlet içerisinde çeşitli görevlerde bulunmuştur.[37]

B-Özel Tarih Çalışmaları:

III.Murat döneminde genel tarih çalışmalarını destekleyen ve eksikleri gideren özel tarih çalışmaları kaleme alınmıştır. Bunlar, III.Murat devrinde yapılan seferleri, savaşları yada fetihleri konu alan eserlerdir. Ayrıca bir kalenin yada şehrin fethinin anlatıldığı bu eserler resmi yada özel olarak görevlendirilen müellifler tarafından kaleme alınmıştır. Bu döneme ait önemli tarihi olayları ve seferleri konu alan bazı eserler şunlardır;

Âli, *Nusret-Nâme*;[38](1580 Kafkasya seferlerine bizzat katılarak kaleme almıştır. Topkapı sarayı, hazine ktp.1365(minyatürlü), Revân ktp. 1298 ve Nuruosmaniye ktp.4350) *Fursat-Nâme:* (Yukarıdaki eserin zeylidir)Henüz eserin bir nüshasına rastlanmamıştır. *Cami'ül-Kemâlât*: Aynı yazarın eseri olup III.Murat'ın vasıflarını anlatır.(Müellif hattı nüsha.Reşid Efendi, no. 1146) *Câmi'ül-Hubûr der-Mecâli's-Sûr,* (Nurosmaniye ktp. 4318, Bağdat köşkü ktp. 203) III.Mehmet'in sünnet düğününü anlattığı eserdir.

---

[36] "Tarih- Selâniki'nin yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde bir çok nüshası bulunakta olup bilinen 25 tanesi verilmiştir." Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet İpşirli, *Tarih-i Selâniki*, c.I, Ankara-1999,s.15

[37] Mehmet İpşirli, *a.g.e*,s.26-32

[38] Mustafa Eravcı, Gelibolulu Mustafa Âli's *Nusret-nâme*,(Yayımlanmamış Doktora Tezi),Edinburgh Üniversitesi,1998

Rahîmîzâde İbrahim Çavuş (Harîmî), *Gencine-i Feth-i Gence*: Müellifin bizzat katıldığı ve Ferhat Paşanın Gence Seferini anlattığı bu eser manzum olarak kaleme alınmıştır. Revân Küt.1296 ve İst. Üniv. Ktp. 2372; Aynı yazarın *Gonca-i Bağ-ı Murat* ve *Zafernâme-i Sultan Murat Han*,[39] İst. Ünv. Ktp. 2372'de kayıtlı bulunmaktadır.

Âsafi Koca Defterdar Dal Mehmet Paşa, *Kitâb-ı Şecaât-nâme*, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Seferini anlattığı manzum bir eserdir.Revân küt. 1301 ve İst. Üniv. Ktp. Yıldız Yzm. 6043;

Osman Paşa'nın Gürcistân Seferi: Osman Paşa'nın Gürcistan'a yaptığı sefer hakkında Demirkapu'dan Ivaz Efendiye gönderdiği mektup suretidir. Mektup 16 Rebiü'l-ahir 991/ 9 Mayıs 1583 tarihini taşımaktadır.

Ebubekir bin Abdulâh, *Özdemiroğlu Osman paşanın Dağistan ve Şirvan Seferleri Tarihçesi,* diğer adı *Şark Seferinde Sürh-ser ile Vâki Olan Ahvâl* manzum,Fatih Millet ktp., Ali Emiri, 336;

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şirvân Seferi Tarihi: Şirvân seferine Paşa ile birlikte katılan 'Âdli mahlasını kullanan bir şair tarafından yazıldığı bilinmektedir.[40]

Larendeli Vucûdî Mehmet b. 'Âbdü'l-'Âziz: *Gazavât-ı Özdemiroğlu Osman Paşa Şifâü'l-Kulûb ve Likâü'l- Mahbûb yahut Natru'n-Nazirin ve Makbûlü'l-Hâtırîn;* Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1578'deki Şirvân seferinden bahseder.

Şeyh Mehmet Vefâi Efendi, *Tarih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Salis*, eserde 1585'ten 1586'ya kadar olan olaylardan etraflıca bahsedilmektedir.[41]Viyana Küt. Flügel no 1031;

Lârendeli Vücûdi Mehmet Efendi, *Gazavât-ı Lala Kara Mustafa paşa*,

Mehmet Necâti Efendi, (Divân-ı Hümayun kâtibi) *Tarih-i Feth-i Yanık*, Revân köşkü küt.1308 ;

Sarhoş Abdi Çelebi, *Zafernâme-i Kâl'â-i Üstüvar* veya *Yanık Kal'a Fetih-nâmesi*,(Millet Küt.Emiri Müze no.1328)

---

[39] Çetin Sungur, *Rahîmîzâde İbrahim Harîmî çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murat Han adlı eseririnin Transkripsiyonu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kırıkkale Üniversitesi, 1998

[40] Agah Sırrı Levend " bu devirde 'Âdli mahlasını kullanan üç şairin olduğunu bunlardan biri III.Mehmet, ötekiler ise Nev'îzâde, Şekayık Z.nde adı geçen Şeyh Hasan Abdullah ile 'Âhdi Tezkiresinde kaydedilen Gâzi Mustafa Paşa'nın oğlu İbrahim Beydir. Eserin İbrahim Beye ait olması mümkündür." Şeklinde vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Agah Sırrı Levend, *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in gazavatnâmesi*, Ankara-1956, s.89

[41] Agah Sırrı Levend, bu dönemde Şeyh Mehmet Vefâî adlı bir müellife rastlanmadığını belirtmektedir.bk.Agah Sırrı Levend *a.g.e*, Ankara-1956, s.93

Şeyh'ül-İslâm Hoca Saadeddin Efendi, *Zübdetu-iEş'âr,* Revân Köşkü Küt. 824 Farsça manzum bir eserdir.[42]

Cevâhirü'l-Menâkıb: Budin Kadısı Ahmed Çelebi'nin tavsiyesiyle Budin muhafızı Mustafa Paşa için yazılan eserdir.(İst. Üniv. Ktp. Tyz. No.2578)

Şehnâmeci Tâ'likizâde Mehmet Suphi Çelebi: *Murâd-nâme,* (1599) Ferhat ve Osman Paşa'ların doğu seferini tasvir eden eseri(Topkapı revan ktp. No.1299). Yine aynı müellifin *Gürcistan Seferi*; Ferhat Paşa'nın Gürcistan seferini tasvir eden eseridir.(Topkapı revan ktp. No.1300)

Niyâzî: *Zafer-nâme-i 'Ali Paşa* **,** Bağdad Beylerbeyi Elvendzâde Ali Paşa'nın İranlılarla 1583'te yaptığı savaşta kazandığı zaferlerden bahseden eseridir.(Millet ktp. Reşid Ef. No. 396)

Yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz özel tarih çalışmaları içinde fetih-nâmeler önemli yer tutar.

a-Fetih-nâmeler

Fetihname İslâm devletlerinde fethedilen beldeleri, kazanılan başarıları haber veren mektup ve fermanlar ile fetihleri anlatan eserlerin genel adıdır. Fetihnâme açmak, kazanmak, ele geçirmek manalarına gelen "fetih" kelimesi ile kitap, mecmua, mektup ferman demek olan "nâme" den müteşekkil bir birleşik kelimedir. Yukarıdaki tariften de anlaşıldığı gibi Fetihnâmeler ikiye ayrılmaktadır.

Bunlar;

1-Hükümdar ve devlet ileri gelenleri tarafından komşu olsun olmasın dost ve düşman ülkelere gönderilen ferman veya mektuplardır. İslâm ve Türk-İslâm devletlerinde gerçekleştirilen fetihlerden sonra Fetihnâme göndermek adet olmuştu.[43]

Bundan dolayı mektup şeklindeki Fetihnâmeler bazen Zafer-nâme , Beşaret-nâme, bazen de Tehdit-nâme diye anılmıştır. Ortaçağ İslam dünyasında hükümdarlar, ülke içinde ve dışında güçlerini göstermek amacı ile süslü ifadeler ile yazılmış mektup ve fermanlar göndererek kazandıkları zaferleri bildirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu fetihnameleri gönderirken savaşlarda almış oldukları ganimetlerden hediyeler ile yada öldürdükleri düşman askerlerinin başları ile gönderirlerdi. Bu fetihnameler dost

[42] III.Murat dönemi Tarihçileri ve eserleri ile ilgili bilgi için bk. *Yılmaz Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi,c. 14*, İst. 1983, s.255-256.
[43] M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü*, İst.-1993,c.I , s.614

devletler için bir müjde, düşman oldukları devletler için bir nevi gözdağı mahiyetinde göndertilirdi.[44]

2-Bizim asıl üzerinde duracağımız Fetihnâmeler, ilgili oldukları savaşın bir tarihçesini ihtiva eden ve bir yerin fethini anlatan müstakil eserlerdir. Bunlar bazen bir tarih kroniği içinde bir bölüm olarak da yer almaktadır. Bu eserleri bir şehrin veya bir kalenin ele geçirilmesini başlangıcından sonuna kadar anlatan eserler şeklinde tarif edebiliriz. Bu tür eserler müelliflerin bizzat katıldıkları bu fetihler ve seferler sırasında gördüklerini, şâhid olduklarını en ince ayrıntısı ile yazmaları nedeniyle önemli bir tarihi kaynak niteliği taşırlar. Bu tür eserlerde yazılan bilgiler tek bir şahıs tarafından yazıldığı için olaylara bakış açısı gereği subjektif olacaktır. Bu tür eserlerdeki bilgilerin diğer kaynaklar ile karşılaştırılarak kullanılması gerekmektedir.

Düşmanın mağlubiyetiyle sonuçlanan bir seferin veya bir zaferin konu edildiği eserlere fetihnâme yanında daha çok "Zafernâme",bir akın yada savaşlar silsilesinden bahseden türlerine ise "Gazavetnâme" denilmektedir.Bir sefer esnasında elde edilen yerlerle ilgili olarak kaleme alınan eserlere Sefernâme denilse de aslında bunlar birer fetihnâmedir. Bunları, "Gazavetnâme, Zafernâme, Sefernâme, Selimnâme ve Süleymannâme" şeklinde farklı adlarla zikretmiş olsak bile hem konu hem de üslup bakımından birbirlerinden ayırt edilmeleri mümkün değildir.

Osmanlı Tarihinin ilk devirlerine ait bu tür hiç eser yoktur. Osmanlı Tarihinde bu tür eserler XV. yüzyılda görülmeye başlar ve XVI. yüzyılda özellikle I.Selim ile Kanuni Sultan Süleyman döneminde sayıları artar. Osmanlının akınlarının durması ve gerileme döneminin başlaması ile birlikte Gaza-nâmeler azalmaya başlar.

Agah Sırrı Levend bu eseleri şu şekilde gruplandırmıştır.

"1-Padişâhlardan birinin hayatını mihver yaparak, onun zamanındaki eserlerle belli başlı olayları tasvir eden manzum ve mensur eserler: "Selim-nâme"ler, "Süleyman-nâme"ler gibi.

2-Vezirlerden veya ünlü komutanlardan birinin gazalarını tasvir eden Gazavat-nâmeler. Bunlar en çok Barbaros Hayreddin, Köprülü Fazıl Ahmet, Tiryaki Hasan ve Özdemiroğlu Osman Paşaların şahsiyetleri etrafında toplanır.

3-Belli bir seferi, yahut bir kalenin alınmasını tasvir eden Gaza-nâme, Fetih-nâme veya Zafer-nâmeler."[45]

---

[44] Hasan Aksoy, "Fetihname" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,İst.-1995,C.12, S.470

Aslında fetihnâme doğrudan doğruya resmi bir niteliği olan nâme-i hümayun ve fermanların genişletilmesinden doğmuş bir edebi tür gibi düşünülmelidir.[46] Edebi bir tür olarak bahsedilen fetihnâmeler manzum ve mensur olmak üzere her iki şekilde de yazılabilirler. Bunlar doğrudan doğruya tarih kroniklerinin bir parçasıdırlar. Bu eserler zaman zaman tarih kitaplarında görülen eksikleri doldurdukları gibi hadiseleri ve bunlar da yer alan şahısları daha teferruatlı ele alırlar. Bunun için tarih ve tarih araştırmacıları için vazgeçilmez birer kaynaktır. Agah Sırrı Levend ise konu ile ilgili olarak "Gazanâme , Fetihnâme veya Zafernâme adını taşıyan bu eserler kronikler ile birlikte Osmanlı Tarihinin eksik kalan kısımlarını tamamlayan önemli belgelerdir. Tarihin akışını değiştiren, yahut yerli ve yabancı birçok sülalenin kaderini çizen seferlerden çoğu, bu eserlerde ayrıntılarıyla görülür."[47]demektedir.

b-XV. Ve XVI. Yüz Yıla Ait Belli Başlı Fetih-nâmeler

Türk Edebiyatında XV. Asırdan başlayarak zamanımıza kadar manzum ve mensur olmak üzere çok sayıda Fetihnâme kaleme alınmıştır. Önemli Fetih-nâmelerden bazıları şunlardır:

"1-Fetihnâme-i Sultan Mehmet: Kıvâmi tarafından 1490 yılında kaleme alınarak II.Bayezid'e takdim edilen bu eser yirmi sekiz bölümden oluşmakta olup , yirmi beş bölüm Fatih Sultan Mehmet'in , üç bölümü de Bayezid'in fetihlerine ayrılmıştır. Yer yer mensur kısımların da bulunduğu eser mesnevi tarzında ve aruz vezni ile yazılmıştır. [48]

2-Mahrûse-i İstanbul Fetih-nâmesi: Tâcîzâde Ca'fer Çelebinin eseridir. (İst. Üniv. Ktp., Tyz. No.2634) "Tarih-i Osmani Encümeni" tarafından yayımlanmıştır.

3-Fetihnâme-i İnebahtı ve Modon: Yaklaşık olarak 3900 beyitden meydana gelen bu eser İnebahtı ve Modon Seferlerine katılan Fatih ve II.Bayezid dönemi şairlerinden Sinoplu Safâyi tarafından mesnevi tarzında aruz vezni ile kaleme alınmıştır.[49]

4-Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab: Silâhşor adlı bir müellif tarafından kaleme alınan ve Yavuz Sultan Selim dönemindeki Mısır Seferinin anlatıldığı eser Selahattin Tansel

---

[45] Agah Sırrı Levend, *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in gazavatnâmesi*, , Ankara-1956, s.4
[46] Hasan Aksoy, "Türk Edebiyatında Fetihnâmeler", *Türkler Ansiklopedisi*, c.11, Yeni Türkiye Yayınları-İstanbul, s.800
[47] Bakınız "Agah Sırrı Levend, *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in gazavatnâmesi*, , Ankara-1956, s.1"
[48] Franz Babinger tarafından tıpkı basım olarak yayımlanmıştır.(ist.1955)
[49] Bilinen tek nüshası Topkapı sarayı kütüphanesi Revan nr.1271'de kayıtlıdır.

tarafından yayımlanmıştır.Eser İstanbul Nuru-Osmaniye Kütüphanesinde 4087 numarada kayıtlıdır.

5-Fetihnâme-i Belgrad: Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf edildiği anlaşılan eser iki nüsha olarak bilinmektedir.Nüshanın biri Adana İl Halk Kütüphanesi nr.791'de diğeri ise Süleymaniye Esad Efendi Kütüphanesi nr.2175'de kayıtlı denilmiştir.

6-Fetih-nâme-i Kal'â-i Belgrâd: Lâmi'i'nin Kanuni devrindeki Belgrad fethinden bahseden eseridir.

7-Belgrad Fetih-nâmesi: Celâlzâde Salih'in eseridir.Eserden bahseden Aşık Çelebi ve Hasan Çelebi Tezkireleridir.

8-Fetih-nâme-i Rodos: Celâlzâde Nişancı Koca Mustafa Çelebi tarafından yazıldığı bilinen eserin İst. Üniv. Ktp. Tyz. No:833/501/2628/2519 olmak üzere 4 nüshası ve başka nüshaları da mevcuttur.

9-Rodos Fetih-nâmesi: Celâlzâde Salih'in eseri olabilir.

10-Rodos Fetih-nâmesi: Kanuni'nin özel hekimi olan Tabîb Ramazan'ın eseridir.

11-Fetih-nâme-i Rodos: Lâmi'i Çelebi'nin eseridir.

12-Fetih-nâme-i Ungurûs: Bahâri'nin 1526 daki Macaristan seferini tasvir eden 306 beyitlik manzum eseridir.(Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Ef. No. 5345)

13-Budin Fetih-nâmesi: Celâlzâde Salih'in eseridir.(Topkapı Revan Ktp. No. 1280)

14-Fetih-nâme-i Kara Boğdan: Matrakçı Nasuh'un eseridir.(Topkapı Revan Ktp. No.1284-Selim-nâmenin sonunda)

15-Münşeât-ı Fetih-nâme-i Kara Boğdan: Ebû İshak Hâce-i Cihân'ın eseridir.(Hilmi, Mısır Ktg. S.159, No.8766/131)

16-Feth-i Kal'â-i Nova: Murâdî'nin Kanuni devrinde Nova Kalasının Barbaros tarafından geri alınmasını tasvir eden manzum eseridir.(İst. Üniv. Ktp. Tyz. No. 2475)

17-Fetih-nâme-i Kal'a-i Budûn:Müellifi belli olmayan bu eser Kanuni devrinde Budin'in ikinci defa fethinden bahseder.

18-Fetih-nâme: Kanuni'nin 949 yılı başında Edirne'den hareketle 950 yılında Belgrad'ın alınmasına kadar geçen olayları hikaye eder.(Topkapı Hazine ktp. No.1608)Müellifi belli değildir ve içinde 40 minyatür vardır.

19-Fetih-nâme-i kal'a-i Sigetvâr: Agehî Mansur Çelebinin 974'te yazdığı eseridir.(İst. Üniv. Ktp. Tyz. No. 3884)

20-Sigetvâr Fetih-nâmesi: İstanbullu Seyfi'nin, Sokulu Mehmet Paşa adına yazdığı manzum ve mensur eseridir.

21-Fetihnâme-i Hayreddin Paşa:Barbaros Hayreddin paşa ile kardeş Oruç Reis'in zaferlerini ve özellikle Preveze zaferini anlatan bu eser Muradi tarafından mesnevi tarzında yazılmıştır.(Topkapı Revan ktp. No.1291)

22-Fetihnâme-i kâl'â-i cerbe : Nidâi'nin telif ettiği bu eser bizzat Kaptan-ı Derya Piyâle paşa tarafından yazdırılmıştır.

23-Fetihnâme-i Yemen: Nihâli'nin 1569-1570 yıllarında Sinan, Osman ve Behram Paşaların idare ettikleri Yemen fethini tasvir eden manzum eseridir.

24-Fetih-nâme-i Kıbrıs: 1570/1571 de Kıbrıs'ın alınmasından bahseden eserdir.(İst. Üniv. Ktp. No. 3851)

25-Fetih-nâme-i 'Âkl-I vâdî-i Serhengî: Müellifi belli olmayan, Sinan Paşanın Tunus seferini hikaye eden manzum ve mensur eserdir.

26-Gencine-i Feth-i Gence: Harîmî mahlasını kullanan Kütahya Alaybeyi Rahîmî Bey'in oğlu İbrahim Çavuş'un Ferhat Paşa'nın Gürcistan Seferi sırasındaki Gence'yi fethini tasvir eden mensur ve manzum eseridir.(Topkapı, Revan Ktp. No.1296 ve İst. Üniv. Tyz. No.2372 v.99-159)

27-Tarih-i Feth-i Yanık: Divân-ı Hümâyun katiplerinden Mehmet Necâti'nin, Yanık Kal'â fethini tasvir eden eseridir.(Topkapı, Revan ktp. No.1308)

28-Tarih-i Feth-i Ungurûs: 'Ândelib'in; III.Mehmet'in 1596 daki Eğri savaşından ve kalenin fethinden bahseden eseridir.(Süleymaniye ktp. Halet Ef. No.623)

29-Kanije Fetih-nâmesi: Tarihçi Hasan Beyzâde Ahmed'in eseri ki, Müellif Sadrazam İbrahim Paşa'nın maiyetinde Kanije Seferine giderek orada Reisü'l-küttab olmuş ve kaleme aldığı bu eseri üzerine kendisine kılıç ve hil'at verilmiştir.

30-Fetihnâme-i Bağdad: Zamanzâde mahlaslı Kâdızâde Ahmed Çelebinin 1638 deki Bağdat Fethini hikaye eden eseridir.

31-Tevarih-i Fetih-nâme-i Bağdad: Bağdadlı Hacı Mustafa b. Molla Rızvân'ın eseridir.

32-Fetihnâme: Sipahizâde Ahmed'in 1645'de açılan Girid Seferini ve 1658 yılına kadar geçen olayları anlatan eseridir.(Millet ktp. Hekimoğlu Ali Paşa no. 783)

33-Fetih-nâme-i der hakk-ı Gürcistân: IV.Mehmet zamanında, seferin başında Kars'ta bulunan Nâmî'nin , Yusuf Paşa'nın teşvikiyle 1660 da kaleme alarak IV.Mehmed'e sunduğu eseridir.

34-Fetihnâme: Sipahizâde Ahmet tarafından yazılan bu eser 1644 Sultan İbrahim dönemindeki Venedik savaşlarının sonuçları hakkında bilgi verir.

35-Fetihnâme-i Komaniçe: Nabi'nin kaleme aldığı bu eser de IV.Mehmet dönemindeki Komaniçe kalesinin fethini konu almaktadır.

36-Fetihnâme-i Belgrad : Antalyalı Mustafa Münif'in yazdığı bu eserde I.Mahmut zamanındaki1739 Hacı Mehmet Paşa'nın kazandığı Belgrad Zaferini anlatmaktadır."[50]

Bunlar buraya alabildiğimiz önemli Fetihnâme'lerden bir kısmı olup, çalışılmamış olanların çalışılması ile tarih araştırmacıları için yeni kaynaklar ortaya çıkacaktır.[51]

---

[50] Agah Sırrı Levend'in eserinden naklen aldığımız Fetih-nâmeler ve içerikleri ile ilgili olarak bk. Agah Sırrı Levend, *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in gazavatnâmesi*, Ankara-1956"

[51] Hasan Aksoy makalesinde Fetihnâmeleri verirken çalışmış olduğum fetihnâme ile ilgili olarak bir hata yapmış ve Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş'a ait olan Gence Fetihnâmesi'nin Darü's-saâde ağası Mehmet Ağaya ait olduğunu ifade etmiştir. Bunun nedeni de Harîmî'nin eserini Mehmet ağa vasıtası ile padişaha sunmuş olmasından kaynaklansa gerektir.Fetihnameler ile ilgili bilgi için bk.Hasan Aksoy,*DİA*, C.12, s.471-472

I.BÖLÜM
RAHÎMÎZÂDE İBRAHİM ÇAVUŞ'UN HAYATI VE ESERLERİ

a) Hayatı:

Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş hakkında en önemli kaynak Ahdi'nin Gülşen-i Şu'arâ'sıdır. Rahîmîzâde ile ilgili olarak baktığımız eserlerden M. Orhan Bayrak'ın "Osmanlı Tarih Yazarları" adlı eserinde "Yazmış olduğu eserinden, 16.yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır."[52] Babinger ise eserinde Rahîmîzâde ile ilgili olarak "hakkında bildiğimiz dergâh-ı âli çavuşu olduğundan ibarettir."[53] demektedir.

Ahdi, Rahîmîzâde İbrahim'in aslen Kütahyalı ve Kütahya alaybeyi Rahîmî Beyin oğlu olduğunu belirtmektedir. İbrahim Çavuş ile ilgili olarak "belâgatı fasihliği ve muhabbeti sebebiyle emr-i padişâhi III.Murat ile 983/1575 tarihinde diyâr-ı Bağdat'a geldi."[54] cümlesini kullanan yazarın bu sözlerini müellifin saray ocaklarında iyi bir eğitim aldığına delil olarak kabul edebiliriz.[55] Muhtemelen hem tanınmış bir aileden olması, hem de almış olduğu eğitim nedeni ile zeametli çavuş olarak divânı hümayunda çalışmaya başlamış olan İbrahim Çavuş, daha sonra, III.Murat'ın emri ile dergâh-ı âli çavuş'u olarak Bağdat'a gönderilmiş olmalıdır.[56]Bağdat'ta iken yazdığı manzumelerde henüz Harîmî mahlasını kullanmaz, 1581'den sonraki eserlerinde Harîmî mahlası sıkça geçer.[57] Müellif burada bulunduğu sırada bazı evliyaların ve diğer İslâm büyüklerinin kabirlerini ziyaret etmiş ve bunlar için manzumeler kaleme almıştır.

III.Murat döneminde (1578-1590) başlayan Osmanlı-İran savaşları müellif için bir dönüm noktası olmuştur. Babasının yakın dostu olan Lalâ Mustafa Paşa,[58] Harîmî'den kendisi ile beraber gelmesini ve çıkacağı sefer esnasında olan olayları kaleme almasını ister. Babasının nazım ve nesirde usta olduğunu bilen Mustafa Paşa onun da babası gibi yetenekli olduğunu düşündüğü için kendisinden böyle bir istekte bulunduğunu belirtmiştir.[59] Lala Mustafa Paşa'nın bu iltifatlarına layık olmadığını

---

[52] M. Orhan Bayrak, *Osmanlı Tarih Yazarları*, İst.1982, s.78
[53] Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. C. Üçok, Ank.1982, s.122
[54] Ahdi, *Gülşen-i Şu'ara*, 75a-75b
[55] Mustafa Eravcı, "Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş", (*http://www.ottomanhistorians.com/)*
[56] Harîmî'nin Bağdat'a gidiş tarihini İsmail Hakkı Uzunçarşılı yanlış okumuş ve 933 yani 1526 vermiştir. Aynı hatayı M.Tayyib Gökbilgin' de ondan yararlandığı için tekrarlamıştır.bk.İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya şehri*, ist.1932,s.172/ M.Tayyib Gökbilgin, "Kütahya" *İA*, C.VI., s.1121
[57] Mustafa Eravcı, a.g.m *(http://www.ottomanhistorians.com/)*
[58] Sinan paşa'nın görevden alınması üzerine, yerine Lala Mustafa Paşa getirilmiş ve ilk olarak Safevî hakimiyetine karşı ayaklanmış olan ve Osmanlıdan yardım isteyen Şirvânlıların isteği üzerine ilk sefer buraya yapılmıştır. Bekir Kütükoğlu, "III.Murat", *İ.A*, C.4,s.616
[59] Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş, *Zafernâme-i Sultan Murat Han*, s,2-b

belirtse de onun bu isteğini kıramamıştır. Rahîmîzâde İbrahim Çavuş serdar Lala Mustafa Paşa'nın Çıldır, Tiflis ve Şirvân fetihlerine katılarak gördüklerini kaleme almış, hamisi Lala Mustafa Paşa'nın Şirvân'dan Erzurum'a dönmesi üzerine paşa'nın eski dostu Özdemiroğlu Osman Paşa ile beraber Şirvân ve Derbend'de kalmıştır.[60] Harîmî, muhtemelen Osmanlı kuvvetlerinin Şirvân da Safevî veziri Selman hana karşı kazandıkları zafer üzerine Fetihnâmeyi serdara bildirmek üzere Erzurum'a gönderilmiştir.[61]

Bundan sonra babasının dostu ve eski hamisi Lala Mustafa Paşa'nın yanında kalarak 1579/987 Kars Kalesi'nin tamirini de kağıda dökmekle görevlendirilmiştir."Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş, Lala Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra ise dergâh-ı âli çavuşu olarak Demirkapu(Derbend),Kıpçak Düzü ve Kefe Yolu ile İstanbul'a mektuplar götürmüştür. Bazen de İstanbul Anadolu arasında mektuplar götürüp getirmiştir."[62]

Özdemiroğlu Osman paşa'nın Tebriz Seferine ve Ferhat Paşa'nın Gence Seferine çavuş olarak katılmış olduğu anlaşılan Harîmî'nin bundan sonraki hayatı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Rahîmîzâde'nin eserleri ise 1577-1590 tarihleri arası Osmanlı-Safevî ilişkileri açısından ve Kafkasya tarihi için önemli birer kaynak niteliğindedir.

b)Eserleri

Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş, Osmanlı tarihi ile ilgili en fazla eserin kaleme alındığı dönemlerden biri olan III.Murat dönemi müelliflerindendir. İbrahim Çavuş babasının devlet görevlisi olmasının da katkısı ile iyi bir eğitim almış ve devlet kademelerinde görev yapmıştır. Müellif bu nedenle İbrahim çavuş olarak anılmış ve babasından gelen yazma maharetini geliştirerek şiirler yazmıştır. Eserlerinde Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça'yı birlikte kullanmıştır. Tarihçi özelliğinin yanında edebi kişiliği de olan müellif'in, Türkiye Kütüphanelerindeki bilinen üç eserinin; (Zafernâme-i Hazret-i Sultan Murat Han, Gonca-i Bağ-ı Murat ve üzerinde çalıştığım Gencine-i Feth-i Gence'nin) yanına bir yenisi daha eklenmiştir."Rahîmîzâde

---

[60] a,y, *a,g,e,* s,44-a
[61] Mustafa Eravcı, *a.g.m.,s.1*
[62] Mustafa Eravcı, *a.g.m* 'de BOA VE MD kaynaklarına dayanarak Karaman beylerbeyine yazılan bir hükümde İbrahim Çavuş'a verildiği belirtilmiştir demektedir.bk. a.g.m. http://www.ottomanhistorians.com/

İbrahim Harîmî Çavuş Gonca-ı Bâğ-ı Murat'ın kapsadığı konuları nesir olarak küçük bir risâle halinde Tebriz Seferi sırasında acele ile kaleme almıştır." [63]

1-Zafernâme-i Hazret-i Sultan Murat Han:

Rahîmîzâde, Lala Mustafa Paşa ile baba dostu olduğu için serdar Kütahya'ya geldiğinde onun bu sefere katılmasını ve gördüklerini yazmasını istemiştir. Rahîmîzâde olaylara bizzat şahit olmuş ve kendi gördüklerini kaleme almıştır.Lala Mustafa Paşa'nın 985-988/1577-1580 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Çıldır, Tiflis ve Şirvân Fetihlerini ve Kars Kalesi'nin inşasını destanımsı bir şekilde anlatmıştır. Zafer-nâme olarak bilinen bu eseri manzum ve mensur olarak tâlik hattı ile dört bab, dokuz fasıl ve bir hatime'den ibarettir.

Rahîmîzâde yazdığı Zafernâme'de sade bir dil kullanmıştır. Fakat yine aynı dönemde ki diğer tarihçiler Âli ve Selaniki'nin eserleri kaynak kullanımı bakımından daha zengindir. Selâniki, dönemin sosyal ve siyasal olaylarını eleştiren ifadeler kullanırken Harîmî bu tür ifadeler kullanmamıştır. [64] Lala Mustafa Paşa'nın yanında yer alan diğer bir tarihçi de Mustafa Âli'dir. Âli'nin yazmış olduğu Nusret-nâme ile aynı konuları ihtiva ettiği için ister istemez onun gölgesinde kalmıştır.[65] Zafernâme'nin tek nüshası vardır ve o da tek başına değil diğer eserler ile beraber derlenmiş haldedir.[66] Harîmî'nin yazdığı bu eser 53 varaktan oluşmaktadır. Zafer-nâme yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.[67] Zafernâme dört bâb, dokuz fasıl ve bir hâtimeden oluşmaktadır.

I.Bâb: Seferin Başlamasından Erzurum'a Kadar Vaki Olan Olayları Anlatır.(4b-12a)

II.Bâb: Üç Fasıldan Oluşmaktadır. (1.Fasıl:Erzurum'dan Tiflis'e Varılmasını 2. Fasıl:Tiflis ten Şirvân'a Varılmasını 3.Fasıl:Şirvân'dan Erzurum'a Dönüşü Anlatır.)(12a-27a) III.Bâb: Üç Fasıldan Oluşmaktadır. (1.Fasıl: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şirvân'da Kalışını 2.Fasıl:Kırım Kuvvetleri ile Gelişen Olayları 3.Fasıl: Kırım Hanının Osman Paşa İle Buluşmasını ve Muharebelerini Anlatır.)(27a-44a)

---

[63] M.Eravcı,*a.g.m.*, s.3
[64] M.Eravcı, *a.g.m.*, s.2
[65] M.Âli'nin hayatı ve eserleri için bk. *Tarihçi Mustafa Âli "Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*",Cornell H. FleıscherİSt.2001
[66] Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş, *Zafernâme-i Sultan Murat Han* , İst. Ünv. Ktp. Tarih yazmaları 2372'de kayıtlı olan bu eser de tâlik hattı ile Karaman İli'nin Seydişehir kasabasından Ahmet Bin Hüseyin adlı bir kâtip tarafından yazılmıştır.
[67] Çetin Sungur, *Rahîmîzâde İbrahim Harîmî çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murat Han adlı eseririnin Transkripsiyonu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kırıkkale Üniversitesi, 1998

IV.Bâb: Üç Fasıldan Oluşmaktadır. (1.Fasıl: Kars Kalesinin Tamirini 2.Fasıl: Diyarbekir Beğlerbeği Sokulluzâde Hasan Paşa'nın Tiflis'e Yardım Götürmesini 3.Fasıl: Anadolu Beğlerbeği Cafer Paşa'nın Revân Harekatını Anlatır.)44a-53a) Hâtime-i Kitâp: Lala Mustafa Paşa'nın Erzurum'dan İstanbul'a Dönüşünü Anlatır.[68]

2-Gonca-i Bağ-ı Murâd:

Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş bu eserini sarayda dergâh-ı âli çavuşu olarak bulunduğu sırada III.Murat'ın oğullarından birinin sünnet düğününde hediye olarak sunmak üzere kaleme aldığını belirtmiştir. Risâle olarak bahsettiği bu eserini muhtemelen 993/1585 tarihinde III.Murada sunmuştur.[69] Özdemiroğlu Osman Paşa'nın şark serdarlığı sırasında meydana gelen olayları konu alan ve diğer eserleri ile birlikte derleme olarak bulunan, Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş'un bu eserinin içeriği ise şu şekildedir.

Sultan Murat'ın Fetihleri Nedeni İle Medhiye Ve Münacaât (53-a) Risalenin Yazılış Sebebi (56-a)Osman Paşa'nın Kırım Seferi İçin İstanbul'dan Ayrılması (59-b) Tatar Hanı İsyanının Bastırılması (61-a) Osman Paşa'nın Tebriz Seferi (65-a)Gazi Giray'ın Erzurum'da Orduya Katılması (74-a) Tebriz'in Fethi (79-a) Tebriz Hakkında Bilgiler ve Gelişen Olaylar (85-a) Cafer Paşanın Tebriz'de Alı Konulması (89-a) Osman Paşa'nın Vefatı (91-a) Hâtime (95-a)[70]

3-Feth-i Tebriz:

Müellif, Gonca-i Bağ-ı Murat'ın kapsadığı konuları nesir olarak küçük bir risale halinde acele olarak nesih hatla müsvedde olarak kaleme almıştır.[71] Rahîmîzâde İbrahim Çavuş, muhtemelen bu risaleyi sünnet düğününü fırsat bilerek manzum hale dönüştürmüştür.[72] Harîmî'nin bu eseri Yunus Zeyrek'in edisyonunu yaptığı "Tarih-i Osman Paşa" adlı eserin son kısmında (62b-68b) yer almaktadır.[73]

4-Gencine-i Feth-i Gence:

Rahîmîzâde İbrahim Çavuş, 1578-1590 yılları arası devam eden İran savaşları sırasında serdar Ferhat Paşa ile doğu seferinde bulunuştur. Ferhat Paşa'nın bu seferi

---

[68] Ayrıntılı bilgi için bk. Çetin Sungur, *a.g.tez.*
[69] Mustafa Eravcı, *a.g.m* , s.2
[70] Mustafa Eravcı, *a.g.m* ,s.2
[71] Yunus Zeyrek, *Tarih-i Osman paşa*, Ankara-2001,s.9
[72] Mustafa Eravcı, *a.g.m*. s.3
[73] Ayrıntılı bilgi için bk. Yunus Zeyrek *a.g.e.*, s.11

sırasında meydana gelen olayları kaleme almıştır. Müellif'in Gence’nin fethi sırasında olan olayları ve gelişmeleri kaleme aldığı bu eser, 1583-1586 yılları arası arasındaki İran seferleri ile 1590 yılına kadar devam eden sınır bölgesindeki diplomatik ve askeri gelişmeleri içermektedir. Harîmî eserin giriş kısmında Azerbaycan ve Tebriz’in fethini ihtiva eden bir risâle telif ettiğinden bahseder ki bu bahsettiği risâle Yunus Zeyrek’in Tarih-i Osman Paşa’da ek olarak sunduğu risale olmalıdır.

Harîmî’ye ait olduğu söylenen iki eser daha olmasına rağmen bu bilgilerin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Hammer’in, Harîmî’ye ait dediği Beyân-ı Çıldır ile Tarih-i Osman Paşa ki Osman Paşa’nın Edisyonunu yapan Yunus Zeybek de bu eserin Harîmî’nin olmadığını çünkü yazının onun yazısına benzemediğini ve yazan kişinin verdiği bilgilerin de bunu doğruladığını belirtmektedir.[74]

c) Müellif’in Tarihçiliği:

Kütahya Alaybeyi Rahîmî beyin oğlu olmakla birlikte Dergâh-ı Âli çavuşluğu da yaptığı için Rahîmîzâde İbrahim Çavuş olarak anılmıştır. Eğitimli ve çok okuyan bir kişiliğe sahip olan müellif kalemi gibi dili kullanmada da maharetlidir. Türkçe’nin yanı sıra Arapça ve Farsça’ya da hakim olan müellif, baba dostu Lala Mustafa Paşa’nın isteği üzerine 1578-1590 yılları arası devam eden İran seferlerine katılmış ve bu sefer sırasında meydana gelen olayları kaleme almakla görevlendirilmiştir. III.Murat dönemi özel tarih çalışmaları arasında geçen “Zafename-i Sultan Murat Han, Gonca-i Bağ-ı Murat ve Gencine-i Feth-i Gence” üç eser meydana getirmiştir.[75]

Müellif daha önce III.Murat ile birlikte Bağdada gitmiş ve orada bulunan bazı evliyalar ile İslam büyüklerinin mezarlarını ziyaret ederek manzumeler kaleme almıştır. Müellif 1581 yılından sonra yazdığı eserlerinde Harîmî mahlasını kullanmıştır. Bu dönemin tarih yazım şekillerinden nakilci tarih anlayışı ile eserlerini kaleme almıştır. Harîmî bizzat olayların içinde bulunmuş, savaşlara katılmış, tarihi hadiseleri yerinde görerek veya görüp yaşayanlardan dinleyerek olayları sıcağı sıcağına kaleme almıştır.Edebiyatçı bir kişiliğe de sahip olan müellif eserlerini sade ve akıcı bir dille yazmıştır. Eserde yer alan minyatürlerden, sefer sırasında divan kâtipliği görevi yaptığı ve olaylara en ince ayrıntısına kadar vakıf olduğu anlaşılan müellif, Osmanlı-Safevî ilişkileri açısından önemli eserler meydana getirmiştir.

---

[74] Ayrıntılı bilgi için bk.Yunus Zeyrek, *a.g.e.*,s.9 v.d.
[75] Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*,c.14, İst.1983,s.255-256

Müellif, olayları anlatırken kişilerin isimleri ile birlikte ünvanlarını, hangi görevde bulunduğunu ve nereye görevlendirildiğini, babasının kim olduğunu en ince ayrıntısına kadar belirtmiştir. Müellifin verdiği bu bilgiler ışığında devrin devlet görevlileri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Ayrıca tarihin vazgeçilmezlerinden yer konusunda oldukça hassas davranarak yer isimlerini tek tek belirtmiştir. Kitap içerisinde yer alan minyatürlere baktığımız zaman okuyan insanların Kür nehrinde geçen mücadeleyi, kalelerin tamir ve inşasını, akarsuların nereden doğup nereye ulaştığını, etrafındaki dağları görerek hayalinde canlandırması sağlanmıştır. Bu minyatürler sayesinde bölgenin coğrafi yapısı hakkında da bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Müellif katıldığı seferin gidişatı hakkında bilgi verirken tarihler konusunda oldukça hassas ve dikkatli davranmıştır. Tarihlerin yazılışına baktığımız zaman Arapça rakamlar ile birlikte Türkçe kelimelerin birlikte kullanıldığını görebiliyoruz.

Şiirler de yazan İbrahim Çavuş'un edebi kişiliği biraz daha ağır basmış olmalı ki, olayları anlatırken uzun tamlamalar kullanmıştır. Ayrıca hatırlatmak amacı ile sık sık tekrarlara başvurmuştur. Devrin Edebiyat'ının özelliği olsa gerektir ki, bol sıfat kullanmıştır. Olayları anlatırken konuları ve yorumlarını ayetler ile desteklemiştir. Şair bir kişiliğe sahip olan müellif kendi şiirleri yanında Mevlana'nın mesnevisinden de alıntılar yapmıştır. Savaşan iki devletin de Müslüman olması nedeni ile Şehhü'l-İslâm Ebu's-suud Efendi'nin fetvasını[76] da kitabın sonuna koyarak akla takılabilecek soruların önüne geçmek istemiştir.

Harîmî, III.Murat döneminin önemli tarihçilerinden Âli ve Selâniki kadar dikkat çekmese de bu dönem ile ilgili önemli bilgiler sunmuştur.

Rahîmîzâde İbrahim Çavuş, sefere katılarak olayları birinci ağızdan anlattığı gibi sefer esnasında yapılan divan toplantılarına katılmıştır. Müellifin bu toplantılarda bulunduğunu ve görev aldığını kişilerin isimlerini ayrıntılı bir şekilde vermesinden ve özellikle yapılan görevlendirmelerin nasıl ve kime verildiğini bildirmesinden anlayabilmekteyiz.[77] Müellif eserde beylerbeyi tayin edilen şahısları ve nereden nereye görevlendirildiklerini oldukça net bir şekilde belirtmektedir. Ayrıca İstanbul'a gelen İran heyetinin getirdiği ve Padişah'a sunduğu hediyeleri olduğu gibi kitabında

[76] bk. Gence (60/a-b 61/a-b 62/a)

[77] Örneğin "Ani Beğlerbeğisi (olan) Cağalazâde Sinân Pâşâ'ya Revan Beğlerbeğliği ilhâk olunub..." bk. Gence (12-a)

belirtmesi burada onunda bulunduğunu göstermeye yetmektedir.[78] Ayrıca divan toplantılarının bir tasviri olan minyatürlerden de müellifin bu kişileri gördüğü ve giyimlerine göre tasvir edildiği anlaşılmaktadır.

Müellif olayları kaleme alırken kişilerin görevleri, kimin oğlu olduğu, nerden nereye görevlendirildiği[79] ve şahıslar arası ilişkiler konusunda oldukça hassas davranmıştır. İbrahim Çavuş olayları anlatırken bu kadar net bilgiler verdiğine göre devletin idari yapısını ve kimin hangi görevde bulunduğunu iyi bilen bir kişi olduğunu otaya koymaktadır. Olayları anlatırken yer adlarını ayrıntılı bir şekilde belirtmiş ve yerine göre bu yerler hakkında kısa bilgiler vermiştir.[80] Bu yönü ile de dönemin toponomi yapısına ilişkin önemli bilgiler sunan önemli bir eserdir. Olayların geçtiği yerleri belirtmekle kalmaz, bu yerlerin tasvirini de minyatürlere yansıtır ki, minyatür üzerinde dağlar, akarsular ile ilgili olarak kısa notlar da düşülmüştür.[81] Müellif bölgenin coğrafi yapısını bire bir gördüğü için, coğrafi açıdan da önemli bilgiler bulmak mümkündür. Eser içerisinde yer alan minyatürler de eserin konularına paralel olarak konulmuştur.

Eser içerisinde yer alan minyatürler üzerinde ki, şahısların giyimi ile ilgili olarak renklerine göre hangi mevki de bulunduğunu, kimlerin nasıl giyindiğini çıkarmak mümkündür. Devrin sosyal ve kültürel hayatı ile ilgili olarak bu minyatürlerden yararlanabiliriz. Eserin anlatımına baktığımız zaman olayları en ufak ayrıntısına kadar verdiği için eser dönemin tarih kronolojisi için vazgeçilmez kabul edilebilir. Olayların tarihini ay ve gün olarak net bir şekilde belirten müellif, ne zaman nerde konulduğunu[82] ve ne zaman göçüldüğünü dahi vererek kronolojik bir boşluk bırakmamaya gayret etmiştir.

---

[78] bk. Gence Fetihnâmesi (55/b)

[79] "...mal defterdârı olan Mustafa Bey'e (Efendiye)[79] Beğlerbeyliği tevcih olunub ve Osman Paşa kethüdâsı Ferhat Paşa'ya Trabzon Beğlerbeği ile muhafaza hizmeti emr olunub ..." Gence (36/a)

[80] "...feth ve teshir memâlik-i mülhidan-ı nâbekâr arzusuyla feth ve zabtı bâ'is tezâyid renc-i a'dâ olan vilâyet-i Gence semtine 'azim oldukları halde gülgeşt-i bağ ve rağ ve seyr-i sahra ve dağ iderek mâh-ı Ramazanü'l-Mübareke'nin yirmi dokuzuncu günü..." bk. Gence Fetihnâmesi (35/a)

[81] (Gori Kal'a'sı önünde cem' olur.Nehr-i Gür Tiflis önünden geçip ta'bed Şirvâna gider) bk. Gence Fetihnâmesi (29/a) Minyatür üzerinde yer almaktadır.

[82] "..Kal'â-i Gori üzere mâh-ı Şevvâlin sekizinci günü Cum'a gün konulub dokuzuncu gün ki yevmü's-sebt idi...." Gence (27/b)

II.BÖLÜM

GENCE FETİHNÂMESİ VE NÜSHALARI

I) Gence Fetihnâmesi:

Harîmî 996/1588 tarihinde İstanbul'a gelince Gence fetihnâmesinin ilk nüshasını Babü's-Sa'âde Ağası Mehmet Ağa[83] yardımı ile vezirlere sunduğunu belirtmektedir.[84] Harîmî'nin nüktelerle dolu bir kitâp dediği bu eser devlet erkânının himmeti ile III.Murat'a sunulur.Bu çalışma ile padişahın iltifatına mazhar olan Harîmî Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki bu münakkaş nüshayı muhtemelen bu sırada düzenlemiş olmalıdır. Harîmî bu eseri Zafernâme ve Gonca-i Bağ-ı Murâd'a zeyl olarak kaleme aldığını açıklamıştır.[85]Bu eseri sekiz bâb ve bir hâtimeden meydana gelmektedir. Bu eserin iki nüshası vardır. Bu nüshalardan bir tanesi her toplantıyı bir minyatürle süsleyerek hazırladığı ve bu tasvirlerden, Harîmî'nin bu toplantılara bizzat katıldığı anlaşılan orijinal nüshadır. Bizzat müellifin denetiminde saray atölyelerinde yazıldığını düşündüğüm bu eser içerisinde 21 tane minyatür bulunmaktadır. Harîmî bu minyatürlerle bağlantılı olarak konu başlıklarını ayarlamıştır.[86] İkinci nüsha ise müellifin gözetiminde bütün eserlerinin derlenerek tek bir nüsha halinde hazırlandığını düşündüğüm İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 2372 numarada kayıtlı olan nüshadır.

Eserde yer olan konu başlıkları ve bölümler şu şekildedir;

I.Bâb: Serdar Ferhat Paşa'nın Doğu Seferi H/991-M/1583 (10a-12b)

II.Bâb:Ordunun Gürcistan'a Girmesi, Lori ve Tomanis Kalelerinin İnşası H/992-M/1584 (12b-16b)

III.Bâb:Vezir Ferhat Paşa'nın İkinci Defa Serdar Olması H/994-M/1586 (16b-19a)

IV.Bâb :Gori Seferi Ve Kazak Hanın İtaati H/995-M/1587 (19a-26b)

V.Bâb :Gori ve Ahıska Kalelerinin İnşası H/996-M/1588 (26a-30b)

VI.Bâb:Gence Seferi H/996-M/1588 (30b-37a)

VII.Bâb:Muhammed Kulu Han'ın Yenilgisi H/997-M/1589 (37b-42b)

VIII.Bâb:Şehzâde Haydar'ın Erzurum'a Gelmesi H/998-M/1589 (42b-58a)

---

[83] Müellif eserini padişah'a nasıl sunduğunu Gence Fetihnâmesi'nin (7/a ve 9/a) sayfalarında belirtmiş ve bir de minyatürle süslemiştir.

[84] Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş'un olan bu eseri de Babü's-saade ağası Mehmet ağa saraya sunduğu için yanlışlıkla ona ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Aksoy, "Fetihnâme" *DİA*, C.12, s.472

[85] Rahîmîzâde İbrahim Harîmî Çavuş, *Gencine-i Feth-i Gence*, 11-b

[86] H. Mustafa Eravcı, *a.g.m*, s.3

Hâtime: Ebussu‘ud Efendi’nin Savaşa Cevaz Veren Fetvâsı (67b)

II)-Rahîmîzâde İbrahim Çavuş’un Gence Fetihnâmesi’nden Yararlananlar:

1- Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı İrân Siyasi Münasebetleri* (1578-1590), Ank. 1962

2- Bekir Kütükoğlu,*Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*,(1578-1612),İst.1993

3- Bekir Kütükoğlu, “III.Murat”, *İA*,VIII,İst.1960

4- Bekir Kütükoğlu, “(Lala) Mustafa Paşa”, *İA*,VIII, İst.1960

Bekir Kütükoğlu dönemin olaylarını anlatırken Harîmî’nin eserlerinden yararlanmıştır. Osmanlı-İran ilişkilerinin bu dönemine ait eserler ile karşılaştırarak, farklılıkları belirtmek için kullanmıştır. Özellikle tarihler, yar adları, ne zaman nereye varıldığı, kimin hangi göreve getirildiği konularında yararlandığı Harîmî’nin eserlerini kaynak olarak gösterdiği gibi, devrin diğer müellifleri (Ali, Selâniki v.b) ile verilen bilgileri karşılaştırmıştır. Bekir Kütükoğlu; Harîmî’nin “Zafer-nâme, Gence fetihnamesi ve Gonca-i Bağ-ı Murat) adlı eserlerinin hepsinden yararlanmıştır.

5- Fahrettin Kırzıoğlu,*Osmanlılar’ın Kafkas Ellerini Fethi*(1451-1590), Ankara 1976

6- Fahrettin Kırzıoğlu, “Kars”, *İA*,VI.,İst.1955

7- Fahrettin Kırzıoğlu, *Kars Tarihi*, c.I..,İst.1953

Fahrettin Kırzıoğlu, özellikle “Osmanlılar’ın Kafkas Ellerini Fethi” adlı serinde bu bölgeni fethinin anlatılması nedeni ile olan savaşlar, olaylar , şahıslar, yer adları ve tarihler konusunda yararlanmıştır. Temel konusu İran ilişkileri olduğu için dönemin diğer müelliflerinin verdiği bilgileri karşılaştırmak için kullandığı gibi yerine göre tek kaynak olarak göstermiştir. Olayları anlatırken eksik kalan ayrıntıları belirtmek için kullanan yazar, yer adları konusunda da Harîmî’nin eserlerinden yararlanmıştır. Olaylar Kars civarında geçtiği için makalesinde de Harîmî’yi kaynak gösterdiği görülmektedir. Eserin transkripsiyonunda görüleceği gibi daha çok kişilerin hangi görevde olduğu nereye görevlendirildiği, olayların hangi tarihte olduğu ve olayların yerleri açısından önemli bir kaynak olarak verilmiş ve yararlanılmıştır.

8- Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c.IV.,İst.1982

9- İ. Hamdi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İst.1972

10- Mirza Bala, “Dağıstan”, *İA*, III, İst.1964

11- Mirza Bala, “Gürcistan”, *İA*,IV, İst.1964

12- Mirza Bala, “Gürcistan” , *İA*, IV, İst.1964

13- Ömer Faruk Akgün, “Valihi Efendi”, *İA*, c.XVIII, İst. 1986

14- Hamza Güner , *Tarihte Kütahya*, Kütahya 1961

Harîmî'nin eserlerinden yararlanan diğer yazarlar da Bekir Kütükoğlu ve Fahrettin Kırzıoğlu kadar olmasa da konularına göre aynı şekilde Harîmî'yi kaynak göstererek yada diğer müellifler ile karşılaştırarak yararlanmışlardır. Fakat baktığımız zaman yararlanılan konular hemen hemen birbirine paralel görülmektedir.

15- H.Mustafa Eravcı, "Gelibolulu Mustafa 'Âli'nin Nushatü's-selatinde 1578-1579 Trans-Kafkas Seferine Dair Eleştirileri ve Bunların Tarihi Önemi", *Afyon Kocatepe Ünv. Sosyal Bilgiler Dergisi*,c.III,Afyon-2001

Harîmî'nin Zafer nâme'sinden yararlanarak "Sivas Beylerbeyi Mahmut Paşa mahiyeti ile birlikte Sınır güvenliğine me'mur edilmiştir" der.

16-H.Mustafa Eravcı, "Rahîmîzâde İbrahim(Harîmî)Çavuş'un Hayatı" *(http://www.ottomanhistorians.com/)*

H.Mustafa Eravcı hocam, müellifin hayatı ve eserleri hakkında genel bir bilgi sunduğu bu makalesinde bütün eserlerinden yararlanmış ve bunun yanında "Feth-i Tebriz" adlı yeni bir eserini gün yüzüne çıkarmıştır.

17-H.Mustafa Eravcı, "Dal Mehmet Çelebi'nin Hayatı" (*http://www.ottomanhistorians.com/*)

Müellifin "Gonca-i Bağ-ı Murat" adlı eserinden yararlanmıştır.

18-H.Mustafa Eravcı, "Osmanlı-Safevî Münasebetleri ile İlgili Türk Kaynakları" *I.Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara-2005

Mustafa Eravcı Hocam, Rahîmîzâde İbrahim Çavuş'un eserlerini Osmanlı-Safevî münasebetleri ile ilgili gazavetnâme ve fetihnâme türü kaynaklar şeklinde belirtmiştir.

19-H.Mustafa Eravcı, "Mevlanâ Valihi'nin Hayatı ve Onun Işığında XVI. Asır Bir Osmanlı Vâizinin Kariyeri" *Tarih İncelemeleri Dergisi*,c.XVIII, Sayı-2, İzmir-2003

Harîmî'nin Zafernâme adlı eserini kaynak olarak gösterir ve "İran ile yapılan savaşlar sırasında Tiflis'te verdiği hutbe'de Kur'an ve sünnete dayandırarak savaşın caiz olduğunu açıklamıştır. " der.

20- H.Mustafa Eravcı, İranlı Don Juan'ın Gürcistan ve Azerbaycan'a Dair Verdiği Bilgiler" *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, Ekim-2000

Harîmî'nin eserlerinden burada da şahıs ve yer isimleri ile ilgili olarak kaynak göstermiş ve 'Âli ile Harîmî'de "Menuçehr" şeklinde yazıldığını belirtmiştir.

Rahîmîzâde İbrahim Çavuş'un eserlerinden yararlananlara baktığımızda çoğunlukla Osmanlı-İran ilişkileri ile ilgili olarak geçen tarih ve olayların aydınlatılmasında yararlanılmış olduğunu görüyoruz. Sefer sırasında bulunan komutanlardan yada kale muhafazası için görevlendirilen kişilerin kim olduğu noktasında kaynak olarak verilmiştir. Yine ordunun ne zaman nereden hareket ettiğini ve ne zaman nereye vardığını belirtirken kaynak olarak Rahîmîzâde İbrahim'in eserleri verilmiştir. Tarihi olarak Kars kalesinin alınması tamiri ve bu civarda olan olaylar ile ilgili olarak bakılabilecek yada yararlanılan kaynak şeklinde verilmiştir.

III) Nüshalar:

a-Topkapı Sarayı Kütüphanesi Nüshası

Rahîmîzâde İbrahim Harîmî'nin Gence fetihnâmesi adlı eserinin iki nüshasına ulaşabildik.Bu eserlere baktığımız zaman özellikle Topkapı sarayı kütüphanesi Revan 1296 numarada kayıtlı olan nüshası kendisini ilk bakışta ortaya koyuyor. Çünkü bu nüsha özenilerek Kadızâde tarafından tâlik yazı ile kaleme alınmıştır[87]. Kağıt olarak aharlı ve süslemeli olan bu nüsha içerisinde Osmanlı üslubunda güzel 20 adet minyatür resim bulunmaktadır.Vişne çürüğü renginde deri ile kaplı cildinin üzerinde rumi süslemeler bulunan bu kitap aynı zamanda saray kütüphanesinde kayıtlı olduğu için özel ve orijinal bir nüshadır.Taç sayfaları ve konu başlıları teshibli olarak düzenlenmiştir. Yine kitap içerisinde geçen ayet, hadis ve tarihler ile bölüm başlıları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

b-İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nüshası

Gence Fetihnamesi'nin diğer nüshası ise İstanbul Üniversitesi Türkçe yazmalar kısmında 2372 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Fakat burada bulunan nüsha Harîmî'nin bütün eserlerinin derleme olarak tek bir kitap halinde toplanmış halidir. Bu nedenle orijinal nüsha ile arasında ister istemez müstensih hataları oluşmuştur. Eserleri derleyerek kaleme alan kişi Karaman iline bağlı Seydişehir kasabasından Ahmet bin Hüseyin'dir. Eseri kaleme alan kâtip ister istemez kendi şivesini esere yansıtmış ve çoğu kelime de و (ve) harfini fazladan kullanmıştır. Eserde ki bazı minyatür sayfalarını boş bırakmaya çalışmışsa da ilk sayfalarda boş bıraktığı minyatür yerlerini sonraki

[87] "Hattı şerif Kadızâde Efendi" bk.Rahîmîzâde İbrahim Çavuş, *Gencine-i Feth-i Gence*,63-b

sayfalar da boş bırakmamıştır. Yazı açısından baktığımız zaman kullanılan kelimeler ve satırlardaki yazıların sıklığı nedeni ile sayfalar bir birini tutmamakta ve minyatürler bulunmamaktadır. Eseri kaleme alırken yapılan müstensih hataları sonucu bazı kelimeler eksik kalmış, bazı kelimeler fazladan kullanılmıştır. [88]

IV-ESERİN TRANSKRİPSİYON'UNDA TAKİP EDİLEN USÜL

Eserin Transkripsiyon'unu yaparken Mehmet İpşirli'nin Tarih-i Selaniki'de[89] izlediği uygulama esas alınmıştır. Transkripsiyon yaparken N1'de eksik olan sayfalar bütünlüğün bozulmaması için N2'den tamamlanarak bu kısımlar 10 punto ile metin içerisinde yer alan Arapça ve Farsça ibareler ise itâlik olarak yazılmıştır.

---

[88] örnek olarak N2 (+) "aleyhi rahmet-i ve'l-rıdvan" ı verebiliriz.
[89] Mehmet İpşirli, *Tarih-i Selâniki*, İstanbul -1989

KAYNAKÇA

1-AHDİ, *Gülşen-i Şuârâ*, A. Ötüken ktb., nr.47

2-AKSOY, Hasan, "Fetihnâme" *DİA* , XII., İstanbul 1996

3-AKSOY, Hasan, "Türk Edebiyatı'nda Fetihnameler" *Türkler Ansiklopedisi*, c.XI., Ankara-2002

4-AKGÜN, Ö.Faruk, "Vâlihi Efendi" *İA*,XVIII. , İstanbul 1996

5-ARMAĞAN, Mustafa, (Ed.) *Osmanlı Ansiklopedisi*, ,c.III., İstanbul-1992)

6-BABİNGER ,Franz, *Osmanlı Tarihi Yazarları ve Eserleri*,çev.C. Üçok, Ankara 1982

7-BALA, Mirza, "Dağistan" *İA*,IV, İstanbul 1964

8- BALA, Mirza, "Gence" *İA*,IV, İstanbul 1964

9-BALA, Mirza, "Gürcistan" *İA*,IV, İstanbul 1964

10-BAYRAK, M. Orhan, Osmanlı *Tarih Yazarları(Biyografi ve Bibliyografya)*, İstanbul 1982

11-BURSALI, M.Tahir, *Osmanlı Müellifleri III.*, İstanbul 1953

12-ÇERÇİ, Faris, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Künhü'l-Ahbâr'ında II.Selim, III.Murat ve III.Mehmet Devirleri*, c.I-II-III, Kayseri 2000

13-DAĞLI, Yücel-ÜÇER, Cumhure, *Tarih Çevirme Kılavuzu* , Ankara 1997

14-DANİŞMEND, İ. Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi III.*, İstanbul 1972

15-DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2002

16-ERAVCI, H.Mustafa, "Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş", (http://www.ottomanhistorians.com/)

17-ERAVCI, H.Mustafa, "Safevî Hanedanı" *Türkler Ansiklopedisi*, c.VI., Ankara-2002

18-ERAVCI, H.Mustafa, "II.Şah İsmail Döneminde Doğu Anadolu'da Safevî Tehdidi" *Trürkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*,Elazığ-2001

19-ERAVCI, H.Mustafa, "Osmanlı-Safevî Münasebetleri ile İlgili Türk Kaynakları" *I.Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara-2005

20-ERAVCI, H.Mustafa, İranlı Don Juan'ın Gürcistan ve Azerbaycan'a Dair Verdiği Bilgiler" *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, Ekim-2000

21-FLEISCHER, Coenell. H, *Traihçi Mustafa Âli "Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı"*, çev.A.Ortaç, İstanbul 2001

22-GÖKBİLGİN, M.Tayyib, "Kütahya", *İA* VI, İstanbul 1967

23-GÜNER, Hazma, *Tarihte Kütahya*, Kütahya 1967

24-İNALCIK, Halil, *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehmed Han*, Ankara 1978

25-İPŞİRLİ, Mehmet, *Tarih-i Selâniki*, İstanbul 1989

26-KIRKKILIÇ,H.Ahmet, *Sultan III.Murad*, İatanbul-1988

27-KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976

28-KIRZIOĞLU, Fahrettin, "Kars" , *İA* VI, İstanbul 1964

29-KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, İstanbul 1993

30- KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Âli Mustafa Efendi" , *DİA* II, İstanbul 1995

31- KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Mustafa Selâniki" , *İA* X, İstanbul 1967

32- KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Murad III" , *İA* VIII, İstanbul 1967

33-KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Mustafa Paşa (Lala)" , *İA* VIII, İstanbul 1967

34-KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, İstanbul 1995

35-LEVEND, A.Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 1984

36-LEVEND, A.Sırrı, *Gazavat-nameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-namesi*, Ankara-1956

37-MUHAMMEDOĞLU, Aliyev Salih, "Osmanlı-İran Münasebetleri " *TDVİA*. C.22, İstanbul-2000

38-NESİBLİ, Nesib, "Osmanlı-Safevî Savaşları, Mezhep Meselesi ve Azerbaycan" *Türkler Ansiklopedisi*, c.VI., Ankara-2002

39-ÖZTUNA,Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, XIV, İstanbul 1983

40-PAKALIN, M.Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1954

41-SAVAŞ, Saim, "Osmanlı- Safevî Mücadelesinin Toplumsal Sonuçları" *Türkler Ansiklopedisi*, c.VI., Ankara-2002

42-SAMİ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul 1996

43-UNAT,Faik Reşit, *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara-1998

44-UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Kütahya Şehri, İstanbul 1932

45- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi* c.III, Ankara 1995

46-YILDIZ, Hakkı Dursun, (Ed.), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.X, İstanbul

47-ZEYREK, Yunus, *Tarih-i Osman Paşa*,Ankara 2001

GENCE
FETİH-NÂMESİ

Merhum Sultan Murad-ı Sâlis Zamanında
Gence'nin Fethine Mute'allik Risaledir.
Meclis 'Aded Yirmi

Topkapu Sarayı Tahrir ve Komisyonu

Tarih-i Feth-i Gence
be-Harîmî be-hatt-ı ta'lik
musavver satır 15[90]

[90] Bu kısım Gence Fetihnamesi'nin ilk sayfalarında yer alan bilgilerdir.

KİTÂB-I GENCİNE-İ FETH-İ GENCE

2.a

Hamdiñ itmekte ehl-i diller lāl — Senden irmiş iken zebāna makāl
Hākdan halk idüb vücŭd-ı latif — Şeref kalle idüb teşrif
Hamd u n‘atıyla eyledin güyā — Kılalar zikr ü şükr ü subh-ı mesā
Senden irdü semāya seyr ü güzār — İrişüb arza emriñ ile karar
Nur zatıñla şemse şevk-i ziyā — Mihr-i lütfunla māha nŭr-ı safa
Za‘ikiyle bu yedi çarh-ı berrīn — Necm-i gevherleri ile tezyin
Devr ider kudretiñle çarh-ı felek — Şahid-i sun‘ ins ü cin ü melek
Sensin ol mihr bi-´adîl ü bedel — Kim saña muttali‘ oldu subh-ı ezel
Çün-kim ol subh-ı nuruñ itdi zuhŭr — Eyle kim tire şām-ı cebhe-i nur
Her ne mülk-i ‘ademde vardı nihān — Gerek ehl-i cihān gerekse cihān

2.b

Kamusu giydiler libās-ı vücŭd — Oldular cümle vahdetîne şuhŭd
Himmet u yektā n‘ayına her zerrāt — Şāhid oluben itdiler isbāt
Emrin ile yıkılsa kevn ü mekān — Ceberrutuña gelmeye noksan
Mülk-i fani olursa ger ma‘mur — Ermeye zātına kemāl-i gurŭr
Sana olmaz ziyāde ve noksān — Gün gibi varlığın cihānda ‘ayān
Bāde virseñ binā-yı âfakı — Yine zātındır olan bākî
Bu ne kudreddir ey kerim-i Hüdā — Şāmı subh idesin ve subh u mesā
Külhanı bād-ı lŭtfu gülşen ide — Gülşeni kahrın odû külhan ide
Kılsa bin yıl ´ibadeti zāhid — Lütfun irmez ise olur fāsid
Bir siyah-ru kalursa bin ´isyān — Kim bahaneyle irişür ihsān
´Abd-ı halis ide rızāñı taleb — Zerre-i lutfuñ olur visāle sebep
‘Akl-ı kül hikmetin ile hayrān — Gene zātında fikr-i ser-gerdān
Açmamışdır bu rāzı bir dānā — Ben ne hâkimen eyleyim înşā
Ancak ey pâdişâh herd ü serā — Ey ´alîm ve habir-i bî-hemtā
´Acz u noksanım eylerim îzhār — Cürm ü ‘isyānım eylerim iş´ār

3.a

Münācāt-ı be-dergāh-ı hazret-i kadıyü'l- hācāt celle-celalihu ve ´amme nevalehü

Yā ilâhî bî-hâkk-ı nûr-ı Resul Eyle her özrümü benim makbŭl
Yüzüme urma cürm ü ´isyānım Lütufla kıl temām noksānım
Eylersiň bana ne itdimse Dāhil-i duzeh olmıya kimse
Bilürüm itdüğüm günahımı hep Zulmet cürüm kıldı rûzımı şeb
Ref'‘ olunmazsa lütufla zulümât Nice buluna anda fevz ü necât
Ağlarım halim olmadın evvel Çekmedüm dâmen-i hatadan el
Cürm ü ‘isyanıyla olub fa'ik Eyledim bir nefes sana la'ik
Kavl ile şükr-i ni‘metün kalurum Liki küfran-ı ni‘metün olurum
Fikr-i zikriň dilimde dāimdir Hubb-ı Dünya gönülde kāyimdir
Birbirinden idemedim tefrik Nefs ü şeytān olalı yār u refik
Nice kaçsa kişi āhgerden Kaçarım ile fi‘l-i münkerden
Tevsen nefsi idemem ıslāh Nice hasıl olur bunuňla felāh
Nâmın olmasa son nefesde karin Cāh-ı sicn ola bu zîr u zemin
Rehnümā olmasıň bu giryāne Nice varım tarīk-i rıdvāna

3.b

Bir mim olmasa lütfunla sevāb Kabir içinde nice virile cevāb
Nazar olursa kara yazuya Ne yüz ile varam tarazüye
Olmaz ise hidāyetin hem-rāh Nice geçem sıratı ben güm-râh
Bakmasın ‘ayn-ı Rahimle zâra Nice lâ'ik olunsa dizâra
Gerçi eşki nedamet elde şarâb Nâr-ı cürmüyle bağrım oldu kebâb
Nakl-i tâ‘atden tehi destim Mey-i ‘isyân u cürmümle mestim
Ayık u mest iken bi-hamdillâh Râh-ı vahdette olmadım güm-râh
Bağ-ı ‘isyânın işkim ırmağı Değilim līki(n) dağı ve bağı
‘Afv u ihsân ve kudretin hakkı Bin bir adıňla vahdetiň hakkı
İtme ben eyledüğüm kimi bir bir Lütf u ihsanıyle kıl ta‘bir
Mustafa ‘izzetine ey mevlâ Eyle ben rû-siyâhı lutf-ı ‘atâ
Medh u n‘atına virdlüme beyân Kudretim deňlü vasfın idem ‘ayân

Der-medh u na‘t-ı seyyidü'l-kevneyen ve imâmü's-sekâleyn veceddü's-sabateyn Hazreti Muhammed Mustafa sallallahü Te‘âlâ ‘aleyhi ve ‘alâ alihi ve eshâbih

Esselâm ey emin-i künc-i hüdâ   Esselâm ey şafi‘-i rûz-ı cezâ

4.a

Esselâm ey şâh-ı memâlik-i din   Esselâm ey emin-i şer‘-i mübin
Bihter enbiyâ-yı nik ahter   Asfiyâ dergâhında kem-kemter
Şâh-ı Adnan ve Yesrib-i Batâ   Mâh-ı burc-ı vefâ sipihr-i ‘atâ
Ne şerefdir ki verdi ol zû-l-men   Zât-ı pâkine f‘il halk u hasen
Enbiyâ askerine şâh itdi   Kâbe kavseyn üzre mâh itdi
Şeb-i Mi‘râc olmuş idi delîl   Sidretü'l-müntehâya dek Cibril
Gâşiye dârın olmağı ol şeb   Cedd u cehdiyle bin yıl itdi taleb
Nur-u vechinle def‘ olub zulümât   İzzetin-çün virildi Nûh’a necât
Ümmetin olayım deyu ‘İsâ   Der ki hâkdan eylemişdi ricâ
Hakk du‘âsın kabul idüb bîşek   Kıldı göklerde hem neşīn melek
İrdi Musa’ya ‘izzetiñ-çün ‘avn   Nile gark oldu kahr(ı)la fir‘avn[91]
Adem ve nesl-i Adem ü Havvâ   İzzetin-çün kamusı buldu rehâ
Şeref-i zâtıñı hudâ-yı kerim   Añdı Kur’an da didi hulk-ı ‘Azim
Allah Allah ne ‘izz u câh-ı şeref   Şeref-i şer‘in ile doldu taraf
Ne siyâh-rûyum ey habib-i kadîr   Vasf-ı zâtıñda eyleyem tahrîr

4.b

Lâ’ik medhe hoş makâlim yok   Ümmetim dimeğe mecâlim yok
‘Add olunursa cümle ef‘âlim   Sünnetin hizmetinde ihmâlim
Şol kader zahir olır[92] haclet   Değmiye gayri âsiye növbet
Der ki hakka kurbetin hakkı   Enbiyâ içre ‘izzetin hakkı
Urma cürmüm karasını yüzüme   Sürmeği kıl nasib izin tozuna
Çâr-yârından umarım himmet   Olalar ‘afv u cürmüme ‘illet

---

[91] N2’de “kahrıla fir‘avn”
[92] N2’de “olsa”

Evvela yâr-gâr-ı şâh-ı güzīn ‘Azam-ı rükn kâh şer‘-i mübīn
Şeb-i mi‘râcı eyleyen tasdīk Efzâl-i hulk hazret-i Sıddîk
Dedi Kur’ân da medh idüb gaffâr Sani isneyn İz-hümâ fi’l-gâr
Şeh-vâr-ı memâlik-i İslâm Buldu anınla din-i hak itmâm
Ekmel-i nâs eşref-i mahlûk Menba‘-ı ‘adl-i Hazret-i Fârûk
Didi hakkında hazret-i sürûr Olmasam ben nebi olurdu Ömer
Yâr-ı sâlis emir-i mülk-i hayâ Ma‘den-i lutf u vücûd-u kân-ı ‘atâ
‘Âmil[93]-i ‘ilm-i câmiü'l-Kur‘ân Mahzen-i hilm-i Hazret-i Osmân
İki kız virdi seyyidü'l -kevneyn Ânın-çün denildi zu'n-nureyn

5-a

Yâr-ı rabi‘ emir-i mülk ü sahâ Sadef dürr-i serre mâ o hayy
Vâlid-i Hazreti Hüseyin ve Hasan Dâfi‘-i cevr ü kahr u zulm-i-fiten
Kâmı‘ Bâb-ı Kal‘a-i Hayber Kati‘ küfr Hazreti Haydar
Her biri rûh-ı pâkına sed-bâr Dem-be-dem ire rahmet-i gaffâr
Oldu bunlarla din ü dünya zeyn Radiya'l-lâhü ‘anh fi'd-dareyn

Der-medh ü senâ-yı Pâdişâh-ı İslâm _*ve'l-müslimîn kati‘ü'l-keferet‘ü'l-ve'l-mülhidīn hâmīyü'l-milleti ve'd-din*_ fâtih-i Şirvân ve Nahcivân bâni-i kılâ‘-i Gürcistan ve Revân şehr-i-yâr-ı tâcidâr ve tâcidâr-ı kâm-kâr Sultan bin Sultanü'l-me’mûr bi'l-‘adl ve'l-ihsân Ebû'l-Feth Sultan Murad Han ibn-i Sultan Selim Han bin Sultan Süleyman Han Sultan isnâ ‘aşer min nesl-i Hazret-i Osman _*halleda'l-lâh hilafetihi ilâ yevmi'l-mizân*_ ve ebede saltanatihi ilâ ahirü’z-zamân

Padişâh-ı kerim (ü)[94] zü'l-îkrâm Hâmi-i mülk (ü)[95] millet-i İslâm
Fatih-i mülk-ü Gence ve Karabağ Eşk-i ‘adâ-i eyleyen ırmâğ[96]
Kemterin bendesi şeh-hâver Zıll-i rahmân şah-ı din-i perver
Hazret-i şehriyârının nihâd Şâh-ı şâhân dehr-i han Murad

---

[93] N2’de “ ‘âlem”
[94] N2(+) و
[95] N2(+)و
[96] N2’de “Dem a‘dâ-yı etdüren ırmâğ”

5-b

Halled-Allâhu mülkehu ebedâ	Tavvel-Allâhu ömruhu yevm-i cezâ
Zâtı ‘inâm ve ‘adille ma‘mûr	Zir-i tığında düşmenan makhûr
Zât-ı pâkî gibi kını sürûr	Bir der-şehvârının ahter
‘Adli yanında ‘adli Nuşirevân	Mihr-i ‘alem yanında zerre hemân
Nice teşbih ola ana Dârâ	Kulunun her birisi dârâra
Nice mânend olur ana Hüsrev	Kemterin hâke râh-ı Hüsrev-rû
Kevkeb-i devletini Rabb-i Mecīd	Eyledi feth u nusretiyle sa‘îd
Her ne semte teveccüh etse hemân	Feth- (ü)[97] teshirini virir Rahmân
‘Azm-i rezm etse asker-i İslâm	İrişür ‘izz u nusret ve ârâm
Kılmağla[98] tevekkülü'l-lâha	Rehber oldu hayli güm-râha
Tab‘-ı pâkinde olmağın ihlâs	Şâhlar içre oldu hassü'l-hass
R’ây-i sâ’ible ol ‘âli himmet	‘Acemin fethine idüb niyet
Zihn-i pâkinde her ne maksûdu	Var ise virdi ana ma‘bûdu
Oluben ‘izz u nusretle mümtâz	Şahlar dergâhında ehl-i niyâz
Şeb-i kâdr ola gündüzü bayram	Zevk ü şevkiyle ömrü ola mudâm

6 –a

Meclis-i Evvel
Yevm-i ıyd-i Şerifde
Pâye-i Serir-i ‘alâya yüz sürüldüğüdür.[99]

Feth içün her ne seme ‘âzim ola	‘İzz u nusret ana mülâzım ola
Ömr ü devletle pâyidâr olsun	Taht-ı rif‘atde ber-karâr olsun

6-b

Sebeb-i Te‘lif ve Bâ‘is-i Tasnif

Bâ‘d-ez edâ-i Hamd-i hâlık-i kevn ü mekân ve râzık-ı ins ü cân _*celle celâlehû*_ ‘âzimü'ş-şâna ve dürer-i gurer tuhfe _*salâvât-ı zâkiyyat ber-merkad seyyidü'l-kâ’inât*

[97] N2(+)و
[98] N2’de “kılmak”
[99] N1’de Minyatür üzeri açıklama

*Hazreti Muhammed Mustafâ Sallallahü te‘âlâ aleyhi ve sellem_* ve medh-i du‘â-yı devâm devlet-i ebed-peyvend hüsrev u cihân *_hulled-i hilâfethi ilâ yevm-i mizân_* bu hâksâr kem bizâ‘-i ve efgende-i ‘adimü's-sermaye ya‘ni **İbrahim Rahîmîzâde Harîmî** bî-çâre vilâyet-i Azerbaycanın taht-ı bî-nâziri mahrûsa-i Tebriz *_bî-‘inâyeti'l-lâhi el-meliki'l-‘aziz_* kuvvet-i kahire-i hüdâvendigârı birle feth ü teshīr müyesser olduğu avânda Rumelide hizmet-i Alī'de hâzır bulunmağın vâki‘ olan cidâl ve kıtâl *_‘alâ vukû‘i'l-hâl_* bir risâle-i bedi‘ü'l-beyân t'elif olunub pâye-i serir-i ma‘dalet Mısır'a isâl içün bir rûz-ı pervez[100] âfitâb-ı ‘âlem-i efrûz eşi‘a-i dil-fürûz ile cihân-i münevver ve ı‘trıyâb-ı cân fezâsıyla dimâğ-ı kevn-i mu‘attar //**7-a**//kalduğu halde bir vakt-i şerif ve bir saat-i lâtif ihtiyâr olunub dergâh-ı keyvan-ı eyvan ve bârgâh-ı felek ‘ünvân türâbına yüz sürmek devlet ümidine müteveccih-i revân olub ol mukassem erzak olan tâk-ı revâk kavs-i kuzah-veş zâhir ve ayân olacak bir zât-ı ‘âlî himmet ve bir vücud-ı hüsn-i haslet

Matla‘

Menbâ‘-ı lûtf vucûd ve kân-ı sahâ — Bir felek-i menzelet mülk-i simâ

(Nesir;)[101]ki perverde ‘âtıfet saye-i ilâhi ve mazhar-ı iltifât-ı himâyet Pâdişâh-ı mukarreb dergâh-ı zillu'l-lâh ve mu‘temed-i pâdişâh ‘âlem-penah semmi Hazret-i sahib-i Vefâ Ağayı bâb-ı saâdet ‘izzetlü Muhammed Ağa *_Tavvel-Allâhu Te‘alâ ömrühü ve devletihi ilâ yevmi'l-cezâ_* hazretlerinin hâkipây-ı kehl âsâlarıyla dide-i ümidim rûşen olmak nasib olub kemâl-i iltifâtlarıyla bu zerre-vâr bendelerin teşrif buyurduklarından hüsn-ü takrir ve edâ-i dil-pezirinde[102] bir hâlet müşâhede ettim ki zemin-i pâk u ‘akl-ı derrâkları yanında ve ‘ukala-i âsıf-ı rây ola ve hayran ve fusahâ-i nükte-sipera-i zâr ve ser-gerdân olur. //**7-b**// Getürü Kavânin-i Osmani ve umûr-ı devlet-i hüsrevâni ve tevârih-i sâlâtin-i cihân bâni yâd-dâşıtları olmağla her ne mahallden arz-ı merâm içün feth-i kelâm olunsa hazır ve amade bulunub bir tarikle cevap viririrlerki saile kable's-suvâl cevab vâsıl olmağla maksûdu hasıl olur ol zât-ı kerimü'ş-şânın ahlâk-ı hasenesine benim gibi aciz ve kasr medh ve tahrir etmeden müstağni olmağın tarik-i murada sâlik olub elümde olan Risâle-i cenâb-ı padişâh-ı gerdun sâye-i isâl eylemeler çün hezar tazarru‘ ve niyâz birle çâre-sâz olmaların ‘arz etdiğimde hüsn-ü iltifatlarıyla haziz-i hakdan üç eflâke ref‘ buyurub kitâb-ı pür nükâtı elimden alub sertâpâ nazar-ı im‘an

---

[100] N1(پروز) N2
[101]N2 (+) Nesir
[102] N2'de "dil-pezirlerinde" yazılmıştır.

birle teşrif buyurduklarında temam pesend eyleyüb kelâm-ı cevher nisarların bu vechle isâr buyurdular ki eben ‘an cedd-i sultân sahib-i ‘ayâr ve padişâh-ı gerdun vakar hazretlerinin câr u keşliği hizmetiyle iftihâr ve iltifât-ı ‘âliyeleriyle ‘itibar bulmuş dil-figârsın ayrıca sultân sahib-kırân-ı zaman _*‘izze'l-lâhu te‘alâ ensarahü ilâ yevmi'l-mizân*_ hazretlerininň//**8-a//** niçe sahib nuzm-ı nizâm-i figâr ve niçe muharrer câmi iştihâr-ı sihr-i beyân sehhâran-ı cihân sahib-i tab‘-i nüktedân kulları vardır ki, takrîrleri pesendide-i Hüsrev u Selman ve tahrirleri reşk-i hatt-ı reyhandır. Eyyâm-ı hümâyûn u saâdet makrûnlarında vâki‘ olan gazâ ve cihâd ve zuhûr bulan sa‘y ve ictihâdları mâ-hûve'l-vâki‘ tahrîr etmeleriyle mazhar-ı ihsân-ı Padişâh ‘adimü'l-akrân olmağa ba‘is olduğundan kat‘-i nazar ilâ inkirâzü'd-deveran _*zikr bi'l-hayr*_ ile yâd olunmağa sebep olur. Lâkin merhûm (ve)[103] mağfûr Mustafa Paşa ibtidâ‘ sefer-i şarka teveccüh buyurduklarında vâki‘ olan cihâd-ı pür ictihâdların tahrîr eyleyüb “Zafernâme-i Hazreti Sultan Murad Hân” deyû tesmiye birle rikâb-ı kâm-yâbe ihdâ ve mazhar-ı ihsân-ı lâ-yuhsâ olmuş idünüz. Husûsâ bu te‘lif-i pür-tasnifiňiz ki “Gonca-i Bağ-ı Murad” deyû ta‘rif etmişsiz. Hakka _*menzûr-ı inzâr ulü'l-ebsâr*_ olmağa lâyık olmuş lâkin tetimmât-ı fütûhât diyâr-ı ‘Acem ve kuvvet-i kudret-i sultân cânişin dârâ ve cem-i tafsilin bağ-ı te‘lif-i Zafernâmene ilhâk ve tâk-ı revâk “Gonca-ı Bağ-ı Murâdın” ol tantana birle pür-tumturak eylemeyesün gül-şen-i irâdın //**8-b//** Bî-ehl ü semen-zâr icâdın bî-gulgul ve bu ânadek ittüğün sa‘y ve kûşişin götürü zâ’il olur eğer bizden nasihât hayr-i iltimas idüb mazhar-ı ihsân-ı Hüsrev-i cihân olmağa tahsil-i liyâkat murâdunuz ise itmâm-ı fütûhât-ı ‘Acem eylemeğe müte‘ahhid olursunuz _*İnşaallahü te‘alâ*_ budur m‘adelet-i penâh sultân-ı ‘adâlet-küster hazretlerinden muhassılü'l-merâm ‘avdet idesüz deyû hüsn-ü va‘de-i şerifleri zuhur bulmağın fi'l-hâl sâye-dâr-ı pâye-i iclâline yüz sürüb[104] ‘itizâr hezâr birle ayrıca der-şehvâr-ı behâr nesl-i Osman sa‘âdetlü ‘azamaetlü şehr-i-yâr-ı sâhib-kırân-ı zamân _*Hulled-Allâhu hilâfetihi ilâ yevmi'l-mizân*_ hazretlerinin binâgûş-ı şeriflerine mengûş olmağa lâyık cevher-i niyâba mâlik değilim çünki bu kem katre-i enhâr mürüvvetünüz vâsıtasıyla deryâ-yı himmet-i sultan İskender vakara îsâl eylemeğe bu kadar va‘de-i âliyenüz zuhûr buldu. İnşallahü te‘alâ eğer ecelden emân müyesser olursa az-zaman içünde bezl-i makdûr eyleyüb ba‘de'l-yevm bî-‘inayeti'l-lâhü te‘alâ her

---

[103] N2(+)و
[104] N1 (سروب) N2(سورب)

ne vâki olursa ‘azim-i destân tahririne sa‘y oluna dedikde evvel nahl-i bağ-ı ümid-i enâm hezâr genc ve delâl birle

//**9-a//**

MECLİS-İ SANİ

Sâbıka te‘lif olunan Kitabın

Muhammed Ağa Kulları vasıtasıyla teslim olunduğudur.[105]

arz-ı kıyâm idüb manend-i tâvus-ı huld-i berin cânib-i sultân rûy-i zemin hazretlerinin hâk-pâyelerinde “Gonca-ı Bağ-ı Murâdım” şikifte itmek içün teveccüh şerifleri olub iki sâat nücûmi mikdâr-ı zamân mürûrundan sonra matla‘-i Âfitâb-ı saltanat olan bâb-ı sa‘âdetden kevkeb-i ikbâl manend-i tulû‘ eyleyüb necm-i tâli‘-i nuhûset-i karinim aşi‘a-i himem pâdişâh //**9-b**// hûrşid-i rikâbiyle bûrc-i iltifâta irişdürüb himem-i ihsân-ı hakan hâtem-i derbâna müstağrak eylediklerinden sonra mukaddema olan nasihat-ı şerifleriyle te‘kiden tekrâr-ı şerif buyurıcak def‘a mecâl ve hulf-ı va‘de emr-i muhâll olmağın *_cenâb-ı Rabbü'l-‘alemin celle (ve)*[106] *zikrihü_* *hazretlerine tevekkül ve _m‘ucizât-ı mefhar-i mevcudât ‘aleyhi afdâle's-salavât_* hazretlerine tevessül olunub bu risâle-i sahihü'l-beyân sekiz bâb ve bir hatime üzere tertib ve ‘ayân olunub “Gencine-i Feth-i Gence” deyu tesmiye kılındı. *_Manzûr-ı inzâr ulü'l-ebsâr_* oldukda noksanın kalem mürüvvetleri birle tashih buyurub bu müşevveş hâl-i pür-melâli ta‘n-ı tanz itmeden ‘afv buyurub d‘uâ-yı hayr ile yad iden husul-ü merâm-ı dareyn vusuluyle şâd ola âmin ya mucibü's-sâ’ilin “Bâb-ı evvel” vezir-i dil-yer Ferhad Paşayı hoş tedbir Serdâr oldukları tafsil ve ta‘mir-i Kal‘a-i Revan’ın icmâlidir. “Bâbı Sani” vilayet-i Gürcistan’ın ‘azim derbendi ve memleket-i mezbûrun kilidi olan Lori ve Tomanis //**10-a//** kal‘aları bina olunduğı ber-vech-i icmâl tahrīridir. “Babü's-sâlis” sa‘âdetlü vezir âsaf tedbir Ferhad Paşa’yı kârgir _A*demallâhü te‘alâ iclâlehü ilâ yevmü'd-din_* hazretleri ikinci def‘a Serdar olub Tebrize zahire el-kedüb Humne kal‘asın ta‘mir etdikleri tafsilidir.[107] “Babü'r-rab‘i ibtidâ‘-i sefer-i Gori ve itâ‘at-i Kazakhan sene dokuz yüz doksan beş(H-995)/M-1587 “Babü'l-hamis” Bina-i Kal‘a-i Gori ve Ahıska “Babü's-sadis” ibtidâ-i sefer-i feth-i vilâyet-i Gence ve bina-i kal‘â-i Gence sene dokuz yüz doksan altı(H-

---

[105] N1’de Minyatür üzeri açıklama yazısıdır.
[106] N2 (+) و
[107] N2(-)tafsilidir.

996)/M-1588 “Babi's-sabi‘ Elgar Muhammed Han ve _*inhizâm-ı güruhü’l- mülhidan bî-inâyeti hayyu müste‘ân*_ “Babü's-samin” sultan Haydar Erzuruma dahil olub ve serdar ile mülâki oldukları tafsilidir. Hatime serdarı nik ahter şehzâde haydar birle pâye-i serir-i m‘adelet-i Masire yüz sürdükleri tafsilidir. “Bab-ı evvel vezir-i delir Ferhad paşa hazretleri ibtidâ-i serdâr olub ol sene kâl‘â-i Revânı t‘amir etdikleridir.[108] _*Hazret-i zıllu'l-lâh hümâ sâye-i Eyyed-Allâhu te‘alâ eyyâm-ı hilâfet-i ilâ yevmi'l-kıyâme mahzâ tahsil-i rızâ-i hüdâ celle ve ‘ulâ ve ri‘âyet-i sünnet-i Resûl-i müctebâ sallallahü te‘alâ aleyh-i ve sellem*_ ve tekmil ârz-ı cihâr-ı yâr-i güzin _*Rıdvâna'l-lâhü te‘alâ* **//10-b//** *aleyhim ecmâin*_ içün sâbıka kal‘ ve kam‘ vilâyet-i ‘Acem ve teshir-i Gürcistan terk-i dilem içün azimet-i hümâyûnları oldukda[109] ibtidâ-i merhûm Mustafa Paşa[110] _*rahmetu'l-lâhü aleyhi (rahmeten vasiaten)*_[111] hazretlerini irsâl buyurduklarında vâki‘ olan fütûhâtı fusahâ-yı şirin makâl ve beliğâ-yı ferah fâl-i tafsil ve icmâlin bir vechle beyan etmişlerdir ki bir âhir ehl-i dil-i nüktedâni nutka mecâl komamışlardır bâ‘dehü Sinan Paşayı hezber savlet-i şiriniyyet _*edâma'l-lâhü te‘alâ*_ eyyâm-ı ref‘ate saadete[112]_ *ilâ yevmi'l-ebed*_ hazretleri teveccüh buyurduklarında üstâdân-ı cihân ve sihr-i beyan zamân-ı ‘azm-i destân tahrir etmeğin tekrar zikr olunmağa ihtiyac olmayub bu muhtasırda ihtisâr-ı ihtiyâr olundu. Çünkü itmâm-ı merâm-ı hümâyûn ümem-i umûr û din ve ta‘zim-i şer‘-i mübin olmağın bir serdârının huslet ve bir vezir-i ‘âlî himmet lâzım oldukda destur-ı mükerrem ve müşir-i müfahhem Nizâm-ı ‘âlem müdebbir umûr u cumhur[113] sa‘âdetlü Ferhad Paşa (*Pür-himem adem Allahû te‘âlâ*)[114] hazretleri[115] sene dokuz yüz doksan bir (H-991)tarihinde husûs-ı mezbura m’emur oldukları halde fi'l-hâl esbâb-ı sefer-peydâ ve âlât-ı cenk hüveyda oldukdan sonra ahsen-i evkat ve emin saatde pâye-i serir-i ‘âlem-i gire yüz sürüb

[108] N2 “Bab-ı evvel vezir-i delir Ferhad paşayı hoş tedbir serdar oldukları tafsil ve ta’mir tafsil ve tamir-i kala’-i revanın icmalidir”
[109] N2’de “olduğu avanda” şeklinde yazılmıştır.
[110] N2’de “Mustafa Paşa’yı şeci ...” şeklinde yazılmıştır.
[111] N2(+) rahmeten vasiaten
[112] N2(+) saâdete
[113] N2 farklı olarak (Nizâm-ı âlem müdebbir umûr-ı cumhur û â‘m) var.
[114] N2’de “Pür-himem adem Allahû te‘âlâ” kısmı fazladan yazılmıştır.
[115] N2’de “Hazretlerinin” şeklinde yazılmıştır.

//**11-a//**

MECLİS-İ SALİS

Serdar Kulları

Paye-i serir-i âlâya yüz sürdüğüdür.

iltifât-ı hüsev-cihân ile mesrûr ihsân-ı Hâkan-ı zamân ile temam[116] sürur u müyesser olmağıyla[117] def'-i inkisâr olucak *_ba'dehü[118] tevekkelle 'alâ haliki_* deyu //**11-b//** Yemen-i ikbâl ve s'aâdet ve iclâl ile mahall-i m'emura 'azimet-i şerifleri oldukda kat-ı merâhil ve tayy-ı menâzil iderek âb-ı rûy-ı memâlik-i İran ve Turan bâb-ı Nahcivan ve Şirvan reşk-i mülk-ü Azerbaycan olan kal'a-i Revan üstüne varılub zabit ve hakimi olan Tokmak ve 'ak fırka-i din ve zümre-i muvahhidinin tuğ-ı tumturakına mukavemet idemeyüb karar-ı firare tebdil idilecek mülk-ü mürüvvetin tûlen ve 'arzan zabt ve kabz olunub nâm-ı hümâyûn-ı cihângir sâhib- kır'an *_hulleda'l-lâhü hilafeti ilâ yevmi'l-mizân_* hazretleri çün hutbe-i şerif okunub zir-i taht hazret-i hilafet dest-gâha ilhak olunmuştur. *"Fe hamden sümme hamden*" düstûr-ı pür tedbir-i hezâr sâ'i dilpezir ile Ferhâd var ser-bâzlıklar eyleyüb ol mülk-ü şirininde Hüsrev-i zaman içün akall-i ezman ve zül avânda bir husn-ı hasin çerh-i misâl bina itdiği vasf-ı tahririnde kalem-i duzban bî-kâl ve medhini takrirde nâklân-ı hoş beyân-ı lâldir. Ol zamanda ve //**12-a//** Ani Beğlerbeğisi (olan)[119] Cağalazâde Sinân Pâşâ'ya Revan Beğlerbeğliği ilhâk olunub[120] vüzerat nâmıyla müşerref olub bî-hadd-i (velâid)[121] hazine ve zahire ve asker ile alı konulub ol Şeyh-sûvâr-ı meydân-ı kâr-zâr sa'y-i bî-şümâr[122] ile leyl ü nehhâr hizmet-i muhafazada itdüğü ihtemâm ve zûrbazu ile feth ve teshir etdüğü kala' u bek'â lâ-yuadd velâ yuhsa olub nâkalân (hoş beyân)[123] tafsil ve icmâlin 'ayân etmeğin bu muhtasarda ihtisâr olunmuşdur.//**12-b//** İttifâk ol esnada bu münasib hal olan gazel tahrir olunub rikâb-ı kâm-yâba ihdâ olundukda sebeb-i ihsân-ı lâ-yuhsâ olmağın bu mahalle tahrire münasib görüldü.

---

[116] N2 (+) temâm
[117] N2'de "olmağla" şeklinde yazılmıştır.
[118] N2(-) def'-i inkisâr olucak ba'de
[119] N2'de "ol zamanda Diyarbekir Beğlerbeğisi Cağalizâde Sinan Paşaya ..." şeklinde yazılmıştır.
[120] N2'de "Ol zamanda Diyarbekir beğlerbeğisi olan cağalizâde Sinan paşa'ya Revan beylerbeyliği dahi elhâk olunub" şeklinde yazılmıştır.
[121] N2 (+) velaid
[122] N2(+)kuşiş-i İhtimâm
[123] N2 (+) hoş bayân

Gazel

Diyâr-ı şarka şâhım yine adl u dâd gönderdin
Dil-i viraneleri ta‘mirine üstâd gönderdin
Tarik-i hakka irşâd itmek-çün ehl-i tuğyanı
Gazzât-ı müslimin ile niçe zehâd gönderdin
Rızana ‘akk olan eşrâre emr-i katl-i ‘âmm itdin
Muti‘ olana şâhım hüccet-i azâd gönderdin
Akıtmağa dem-i fâsidlerin şimşir-i hikmetle
O kavm-i müfsidin ıslahına fusâd gönderdin
Şikâr itmek-içün murg-ı revânın âşiyânında
Uçurdun şâhbâz-ı himmetin sayyâd gönderdin
Varub hake beraber kalmak-içün mülk-i şizân
Gürûh-ı mülhidine Hüsrev u Ferhâd gönderdin

13-a

Sürüb at ve piyâde nût‘ üzre Şâhü’l-Celaci
Yâhudi hanede mât itmeğe nerrâd gönderdin
Sadar-ı surna Subh tabl ve hevâ-i hümâyla
Samâh-ı münkirine nâle ve feryâd gönderdin
“Burup bazûyu şâh-ı avn-ı hakla mülk-ü İrânı
Elinden almağ-çün pençe-i pûlâd gönderdin”[124]
Ricâl-i müslimine ‘avn bâr-i yârdır zirâ
Hulûs-i niyetle himmet-i evtâd gönderdin
Der cud u atâ ve mükerremetden ey kerem kani
Revâmıdır Hârimi bendeni nâ-şâd gönderdin

Hakka Kala-i[125] mezburenin binası cem‘iyet gurâb-ı revâ-feyz târ u mâr ve tâc-ı bî-revâcların ser bî-devletlerine dar itmişdir. Ba‘de itmâm-ı hizmet hezâr feth u nusret ve sâd hezâr ‘izz u devletle asker-i İslâm zafer encâm ile mahalli mezburdan kalkub ahsen-i evkat ve eymen sa‘atde Erzen-Rum semtine //**13-b//** teveccüh-i şerifleri oldukda

[124] Bu kısım N2’de eksik yazılmıştır.
[125] N2(-) “Hakka”

şiddet-i şitâ ve hiddet-i sermâ çekilmeden *_bî-'inâyetû'l-lâhü te'alâ_*[126] sıhhat ve selamet ile dârü'l-ümerâya vasıl olunub kışla ta'yin olanlar menzil-i ma'murelerine ve icâzet virilenler mesken-ü melcelerine irişüb herkes zevk haline[127] ve şevke mâni el bâline meşgul olub duâ'-i devâm-ı devlet sahib-i kıran *_ebeda'l-lâhü te'alâ eyyâm-ı hilafete ilâ yevmü'l-mizân_* hazretlerine mülâzım olmuşlar idi.

Bābü's-sāni: Vilayet-i Gürcistanın azim Derbend ve memalik-i mezburenin kilidi Kal'â-i Lori ve Tomanis bina olunduğu icmalidir.[128]

Nâgâh *_bî-'inâyeti âli andelibân-ı hoş el-hân* (*_fenzûr ilâ asâri rahmetu'l-lâh_)*[129] ile güyân olub mağluban asker-i şitâye bu minvâl üzre hayr-i meserret[130] eser irişdikde der- 'akâb âsâr-ı ihsân-ı rahman paydâr ve Sultan-ı bahâr anber-nisâr asker ezhâr bî-şümâr ile hüveydâ olub zümre-i melâhâd-i bî 'âri mânend-i leşker şetâ târûmâr itmek içün ceyş-i din dahi hazır ve âmâde olunmağın ol sene-i seniyye[131] ki hicret-i nebeviyyenin *_sallallâhû te'alâ aleyhi ve selem_* sene H-992 //**14-a//** tarihinde[132] vaki' olmuşdu. Serdâr-ı nâm-dâr-ı şeca'at şiâr azm-i canib-i adûvv-ü nâ-bekâra hulûs-ı niyet idilecek hazır olan 'ukalâ'i nik rây-ı *_bi-hâmdillâh*[133] *ve'l-menna_* sûrh-i serden bir mikdar intikâm alındı hâla Simun-ı lâ'in ki sedd-i râh-ı gürûh-ı dindir nokta-i muzarret-i nihâdın vasıta-i tiğ ve Sinan-ı gazayan ile sahife-i alimden hak etmek zımmet-i himmet-i ehli din ve islama vacib bi'l-farz-'ayındır. Her bar cünd mücahedine zarar ve güzend iriştirmeden hâli değildir hûsûsâ râh-ı Şirvânın seddi ve tarik-i Revan'ın hâr ve hâşâkidir. Evvela ol diyâr-ı ateş-i sümme semend gaziyan ile suzan ve evlad ve mal u minalin talan idüb mahuf ve muhatara mahallere 'azim kal'alar bina olunsun Ba'de (ebvab *bî-avnullahi te'âlâ*)[134]lazım oldukça sûrh-i serin hakından gelünsün deyü müşavere oldukda serdar-ı dindar hazretlerinin makbulı olub esb-i muradı simun-ı lâ'in üstüne sürmek ve 'anan himmeti ser ü katlünde meftuna ire görmek niyetini mukarrer kılub hezâr izz u ikbâle ve sad hezar asker-i zafer iclalle menzil be menzil mürûr //**14-b//** u ubûr iderek Lori ve Tumanis (ve şeb u rûz seyrü güzâr ile giderek)[135] nâm-ı

---

126 N2'de "bî-avnullah" şeklinde yazılımıştır.
127 N2(-)haline
128 N2'de bu kısım eksik yada silinmiş.
129 N2'de bu kısım eksik yada silinmiş.
130 N2'de "hayr-i meserret"
131 N2'de "Sene-i seniyye-i mübareke"
132 N2'de "992'ide"
133 N2(+) teâlâ
134 N2 (+) "yab yab bî-avnullahi te'âlâ"
135 N2 (+) "ve şeb û rûz seyrü güzâr ile giderek"

muhatara derbendlere erişilüb mukaddema bu ejder dehhâni gibi peydâ olan derbendlere mutahassin kal‘alarla tutmak ba‘de [136] ilerü ayak atmak gerekdir deyü filhal binâ-i kâlâ‘-i ra‘y-sâib itdiklerinde mübâşeret olunmağın ez zamanda[137] bî ‘inâyet-i hayy u müste‘an iki kala‘-i nadire alduran bina olundu ki _*kemâ-hüve hakk*_ vasfını tahrirde muharrirân-ı (âlem)[138] aciz ve müdebbirân-ı[139] kasırlardır.

//**15-a//** (Sadece Minyatür var.)

Meclis-i Sâdis

Kâl‘â-i Lori

//**15-b//** Ol Hinde Tomanis Beğlerbeğliği Semender Paşa'ya tevcih ve Lori Beylerbeğliği Potur Ali Paşa'ya tefviz olunub Erzurum Beylerbeyi merhum Mehmed Paşazâde Hasan Paşa Zir eyaletinde olan asker-i hünerber-i salabet ile muhafaza içün Loride alı konulub müstevfa hazineye ve zahire ve asker ta‘yin olundukdan sonra salimin ve ganimin mahall-i dârü'l-aman Kala‘-i Erzuruma dahil olundı. Hakka kala'-i mezburun binası derûn-ı simun ve kalb-i levend-i mel‘ûne dağ ve ol siyahrûların kayd u bend ve saydına temam ağ olduğı devran maraz ve bagz-ı hasedden sağ olan hak şinasın huzurundan ırağ değildir. Ol Hinde fatih-i mülkü Şirvan ve kat‘ı- tarik-i Cengiz Han merhum Osman Paşa _*‘aleyhi‘r-rahman ve'l-gufran*_[140] hazretleri darü'l-hilafete[141] mahruse-i Kostantiniyye _*Sane-Allahü te‘alâ ani'l-afat ve'l-beliyyetiye*_ dahil olub pâbûs- Şerif-i[142] hümâyûn ve sem-i semend sa‘âdet makrûne yüz sürmek şerefiyle müşerref olub nihayet matlubuna vasıl //**16-a//** ve aksâ-yı murâdatı hasıl olundukda Şâh-ı Acem ve şehr-i yâr-ı terk-i dilemden çihâr(-yâr)-[143]ı güzin _Rıdvan-Allahü te‘âlâ aleyhüm ecmâin_ hazretlerinin intikamın almağa nezr itmişim hizmet-i mezburenin itmamın bu zerre var bi-mikdâr-ı hâksarlarına ferman buyururlarsa eyyâm-ı hümayun-ı Padişahide inşeallahü te‘ala mülk-ü Azerbaycan belki Şiraz ve Horosan'ı dahil zir-i hilafet saye-i Hazret-i Rahman eylemeğe bezl-i dil ü can eylerim deyü rica etdiklerinde

---

[136] N2 (+) bundan
[137] N2'de "ez-zaman içünde" şeklinde yazılmıştır.
[138] N2 (+) "âlem"
[139] N2(+) ben-i âdem)
[140] N2'de "aleyhi rahmet-i ve'l-rıdvan" şeklinde yazılmıştır.
[141] N2 (kübra)
[142] N2 (+) rikâb-ı
[143] N2 (+) "yâr"

Padişâh-ı kerim rey‘-i münirlerin sevab görüb ricaların makbul idüb sa‘âdetlü Serdâr-ı âliye mikdarı Hazretlerin pâye-i serir-i hurşid nazire yüz sürmek içün der-ma‘delet medara da‘vet ve hazret-i müşârün ileyh ol emr-i mühhim[144] içün cây-ı ma‘hude (sene)[145] 993/1586 Şevvalinde azimet ferman olunduğu halde bi tereddü ve tevkıf mahall-i Kârzare irişmeğe sa‘y-i bi-şümâr idüb niyet-i şerifleri *levce'l-Allahü te‘alâ* olmağın tedbir-i dilpezir muvafık-ı takdir-i hayy u kadir vaki olmağla vilayet-i Azerbaycan’ın taht-i bi-nazırı ve şahane güm-râh hilekâr olanların mukarrı sahib-i seriri ve mustakır-ı delâlet-per olan Şehr-i Teberiz *_bî-inayetu’l-lahi melikü’l-aziz_* feth ve teshire //**16-b//** müyesser olub[146] sekiz def‘a şehzâde şeyateyn sipâhi ile va‘ki olunan bezm-i rezm meşât-i arâis-i hayal ve sarraf nefas mekal-ı hezar gonce-i ve delâl ile takrir ve tahrir etmeğin bu ceride-i muhtasara ilhak-ı gayri makbul sahib-i dilan olub medh-i Vilayet-i Tebrize bu mekal-i hoşkal münasib hal olmağın tahrir olunmasıyla iktifa olundu

Nazım:

Bahr-i muhit-veş içi ve dışı safidir. Bağ-ı irem ya altıdır anın ya üstüdür.

Ol şehsuvar-ı meydan kâr-sâz i‘tibar-ı devlet dünya ile mümtaz olunmağın cenâb-ı Rabb'i-‘izzetden devlet şehâdet-i niyaz itmekle Hazret-i Hüdâ’ya bi niyaz du‘a-i bî riyasın hedef kabule makrun vaki‘ olub murg-ı ruh hümâ-pervâzı sene 993 Hicret-i nebeviyye Zilkaadesinin altıncı çeharşenbe gecesinde nısfü’l-leylde cânib-i aşiyân Firdevs birine pervaz eylemişdir.[147] *_Rahmetü’l-lahi te‘alâ aleyh-i rahmeten vasi‘aten_* Babü’s-sālis: sa‘âdetlü vezir âsaf tedbir Ferhad Paşa’yı kâr-gir adema'l-lâhu iclâle ilâ yevmiü'd-din //**17-a//** Hazretleri ikinci def‘a serdar olub Nirberû Hümna kâl‘asın tamir etdikleri icmalidir. Âyine-i dehr-i bu kalemûn bir suret-i gayr-ı mültemisden ârz-ı ruhsâr etdikde tekmil fütuhât içün bir serdar-ı nik-rây ve bir dindâr ‘ademü’l-iktedar lazım olmağın fatih-i mülkü Gürcistan ve kamu‘ vilayet-i Nahcivan ve bani-i kâla‘-i Revan Ferhad Hüsrev cihan salifü’z-zikr devletlü ve sa‘âdetlü Ferhad Paşa’yı kârdân edâma’l-lâhü te‘alâ iclâle ilâ yevmü’l-mizân hazretleri def‘a-i seniyede Serdar ta‘yin olunub

---

[144] N2 (+)itmâmı
[145] N2 (+) “sene”
[146] N2 (+) ve
[147] N2(-)Firdevs birine per-vâz eylemişdir.

temamü'l-iltifat-ı sultan-ı cihan-sâmi-i mekân ile _*müreffehü'l-bâl ve'l-in'âmü'l-ihsan*_ şehriyar-ı alişân ile hoşhal oldukdan sonra sene H-994 tarihinde mahall-i karzâde teveccüh buyurub menzil be menzil Erzuruma vâsıl olub ferman olunan asker ve hazine cem' ve tahsil olundukdan sonra bir yevm-i mübareke de kâr-dâran-ı cihân ve mir-i mirân-ı 'azimü'ş-şân ser asker ademü'l-akrân zir-i sayebanda cem' olub mahalle 'azimet ta'yin olunmak içün ray //**17-b//** itdiklerinde her birisi ta'yine mülâzım ve 'aklına mülayim olan kil ü kal takrir etdiklerinden Serdar-ı Şerif mukal gencine-i irâde _hayy ü zü'l-celâl_ olan dehhân-ı mu'ciz beyanın şuküfte kalub söz yerine dürr ü cevâhir saçub Cemi' kelamınız ma'kul ve götürü râyuňuz makbuldur. Lâkin sene-i salifede asker-i İslam zafer encam çekdüğü derd ü belâ ve renc ü gına ve telef olan nüfus-ı insan ve esb ü ester ve eşter-i hazain Lâ yu'add ve'l-yuhsâ feth-i mülk-ü Tebriz içün idüğü sahib-i nâzir-i hak beyn huzurunda hafi değildir. Hususa bu kışın içünde düşmen-i din ve aduvv-i çihâr-yâr-ı güzin asker-i muvahhidin'i muhasara idüb mülk-ü Tebrize mu'adil nice şeh-süvâr-ı meydân-ı canib-i mülk ü 'ademe revan etdirdiği nihan değildir. Hücum-ı düşmen dûn-u kıllet-i zahire ile ba'zıları hun olan fırka' muvahhidine feryad res olmaňız müfsidin ve mülhidin-i mağmum [148] münkesir ve bekâ-yı mülk ü Tebrize illet-i müstekâlle olmanız mukarrerdir. Heman kamer-i himmet-i meyan 'azimete muhkem bend idüb evvela ol //**18-a//** bi-diller ahvalini tashih[149] bâ'de rey'i münir Padişâh-ı âlem -gire muntazır olmak münasibdir dediklerinde hazır olan ûkâlâ'-i rüzgâr ve kârdaran-ı sipehsalar tahsin hezar ve duâ-yı bi-şûmâr idüb _*Esahabü'd-devle mülhemun*_Hadis-i şerifi mûcibince[150] bu ray-ı bi-şek ilhâm-i ilahidir. Deyu tedbir-i mezkûr üzere tedarik-i makarrer kılınub safâ-yı kalb ile canib-i Tebriz'e revan olub menzil be menzil seyr ü güzâr ve gül-geşt-i sahrâ ve kûhsâr iderek Hamne nâm bir kâla'-i felek istevra ki şer-i eflâke hemser ve ka'r-ı hendaki zir-i hâke beraber olub içünde bi-haddi'l- peyki kıta'-ı tarik-i asker sa'id olub ilhak-ı vilayet-i Azerbeycan bir hisar ad olunursa kal'â-i Hamne bâb-ı muğlaka mesabesinde olub sene-i evvelide Maksud Han [151] merdudun hamayet ve sayanetiyle eman virilmiş iken asker-i zafer encâm bezmle mukabele ve muharebeye ikdâm idemeyüb afv u emân virdik dedikleri kelimât-ı izz u ramizleri Serdâr-ı hakşinâsın sem'i

---

148 N2(+)ve
149 N2'de tasih تصيح
150 N2'de "fehvası üzere"
151 N2(+) din-i

//**18-b//**

Meclis-i Şeb‘

Kâl‘a-İ Hamne[152]

şeriflerine vasıl olıcak mal ve minâl ve ehl-i iyâlleri askere ve taşı ve toprağı Pâdişâh-ı sa‘âdet güstere olsun deyü münadilere nidâ itdürüb asker-i din haberdar olıcak _def‘aten vahdeten_ hücum idüb hake beraber viran ve mal-ı minâlen ve evladın esir ve talan idüb ba‘de anı zaman ayende haraben ta‘mir ve viranesini termim eyleyüb müstevfaz zahire ve hazine ve asker-i delir ile bir emir-i hoş tedbir alıkonulub //**19-a//** temam def‘-i ıztırâb oldukdan sonra üçüncü menezilde nefs-i Tebrize dâhil olunub muhasara-i a‘da ile derd ü belâda olan zua‘fânın dil-i mürdeleri ihyâ ve kalb-i mahzûnlarına[153] zevk ü sefâ ilka olub hakikatde mülk ü Azerbaycan bilâ nizâ‘ bu def‘a feth ve teshir olunub mülhidin ve revâfız zelzele ve melal ve muvahhidin-i pâk-i din-i şerif ve iclâl müyesser ve hazine ve zahire ile kal‘a ve kul mâl-â-mâl olub fırka-i dallin mukaddema muhasarada[154] viran itdikleri mahalleri üç dört gün [155] hezâr sa‘i ve ikdam ile evvelkinden ziyade istihkam üzre bina olunub cemi‘ mühimmât-ı ma‘a ziyâde tedarik oldukdan sonra safa-i kalb ile canib-i zillu’l-lâh alem-i pinâh zafer-i avdet idüb herkes mahalli ma‘muresine dahil ve icazet virilenler[156] hasretlü hasretine vasıl olub hamd becid[157] ve şükrüne[158] lâ-yuadd birle hallerine meşgul olmuşlardır. Bâb-ı rabi‘ ibtedâ‘-i sefer Lori ve ita‘at-i Kazak Han sene H-995/M-1587 İhsân-ı hâlık-ı bi-zevâl ve’l-in‘am rezzâk-ı lâ-yezâl celle-zikr hazretleriyle zalim şâh-ı şitâ ve def‘a şiddet-i sermâ ref‘ olub hüsrev-i bahâr taht-ı //**19-b//**zümürrüd-fâm üzre cülûs ve asker izhâr pâye-i serir alâ-yı bûs idüb sedâ-i adl ve dâd-i afâkâ münteşir olıcak herkes lutf-ı perverd-gâr ile müreffahü’l-bâl olub şehriyar-ı hüccete hisâl ve tâcdâr adimü’l-emsâl ebedu’l-lâhi te‘âlâ eyyâm-ı hilafet-i ilâ yevmü’s-suâl hazretleri bu asâr-ı inayet-i kerimü’l-müte‘âl itmam-ı meram-ı hümayûna tamam daldır. Deyu asker-i din ve gürûh-ı muvahhidin mahall-i kârzade irişmek ve ‘adâ-i na-fercam ile kat‘ alaka idişmek[159] içün

---

[152] N1 (Minyatür üzeri)
[153] N2(+)tam
[154] N2(+) harâb ve
[155] N2 (+) içinde
[156] N2’de “olanlar” şeklinde verilmiştir.
[157] N2’de “hamdine had” şeklinde yazılmıştır.
[158] N2’de “şükrü” şeklinde yazılmıştır.
[159] N2’de “itmek” şeklinde yazılmıştır.

memalik-i mahruse-i hüsrevileirine müvekkid ve mükerrer emr-i hümayun perakende oldukda[160] ferman olunan asker ve hazine ve zahire cem‘ ve tahsil olundukdan sonra mahall-i ma‘mûre teveccüh şerifleri mukarrer olduğu şah-ı şekavet-i şairin sem‘ hebaset memlusuna vasıl olıcak def‘-i[161] çâre ve mün‘âbir vechle medâra idemeyecek mukarrer bulub bâ-lezzât arz-ı ubudiyet itmeden dahi içtinab idüb iblis-i pür-telbis gibi tarik-i hileye sâlik olub ba‘zı sultan ve nice hanlar tarafından //**20-a//** dürûğ’-ı bi-fürûğla mâl â mâl nâmeleri tahrir idüb bir niçe pelid elçi namına bedid olub ordu-i hümayuna vasıl olıcak serdar nik ra‘yı ba‘de edâ-i şerâit-i ra‘yet mihman nameleri mefhum-ı iz‘an olunması murad-ı şerifleri oldukda bu minval üzre tahrir olunmuş ki Saltanat (Mefhum-ı mekatıb)[162] Ta‘zim-i bihad ve tekrim-i lâ-yû‘add ve özr-ü bi aded[163] edâsından sonra hamd ü sena ve medh-i dua i‘lâm-ı arz bendegân-ı bi-ri‘yâ oldur ki ‘ibtidâ-i ‘aleyhe[164] Padişâh-ı İslam ki melce-i havas ve ‘avamdır şah gedâdan ‘arz-ı ihtiyac eden muhtac-ı redd-i evvelini gelmeyüb muhassılü’l-meram eylemeleri kaide-i hasene-i hüsrevanilerinden olmağın biz dahi bu ana dek itdüğümüz ‘isyan ve tuğyan-ı şeameti her bar nefsimize ehl ü ‘iyâl ve mal u minalimizin telef ve zayi‘ olmasına sebep olub terk-i mülk ve bağ ve rağ ve her birimiz ehl ü ‘iyâlimizden mehcur ve irağ olub havf ve haşyetden bi-zümre ve mal u minalden bi behre kalmağla itdüğümüz ‘inada //**20-b//** nâdem tam[165] olmağın hatamıza tövbe-i istiğfar iyleyüb an samimü’l-kalb dergâh-ı keyvân-ı eyvânın kemer-beste-i kulları müşabihesinde bendeleri olduğumuza delil-i tam içün bir şehzâdemizi rekâb-ı kâmyâbları hıdmetiyle müşerref olmak mülahazasıyla ‘arz-ı hâl olunur ümiddir ki özr ve ricamız makbul olub men ba’d tok ‘ubudiyet-i hakan-ı Hüsrevnişan gerden-i rakayıtda kemend ve kemer-i sadakat meyan istikamete muhkem-bend eyleyüb[166] sair abd-i direm-i hırideleri müşabihesinde hıdmetleri olunub eyyam-ı adalet-i hakan-ı İskender ünvanında canibinin ‘ulema ve suleha ve fakr u zu‘afâ ve re‘âya ve berâyâsı asûde hal olub devam-ı devlet ebed peyvend-i sultan-ı zill-allahû-halle-Allah hulasa[167] eyyam-ı hilafeti ilâ yevmü’l-penâh hazretlerine meşgul ve mülazım olalar ricamız kizbe ve sıdka ihtimal virirseniz Karaman Beylerbeğisi

---

[160] N2 (+) “Sefere” var.
[161] N2’de “def‘ine” şeklinde yazılmıştır.
[162] N2 (+) “Sultanın Şâh-ı kemrâh”
[163] N2(-) “ve özr-ü bi-aded”
[164] N2 (-) “ibtidâ-i aliye”
[165] N2 (-) “tam”
[166] [166] N2’de “idüb” şeklinde yazılmıştır
[167] N2(+)hulladullahi teâlâ

Muhammed Paşa'yı Tebriz semtine irsal buyurun şahzademizi ana teslim idelim deyü iş'ar olunmağın hazret-i vezir nik tedbir bu tahrir-i //**21-a//** def'i maslahat içün gayr-i melhuz telbis ve tezvirdir. Asla bu ihbare itimad [168]câ'iz değildir. Heman mahal-i me'mure azimet ola ve ensebdir deyu emr-i şerifleri sadr ve zahir olıcak hazır olan mir-i miran ve asker-i deliran ferman sultanımındır lakin bu kelam-ı mekatib gerek sahih ve gerek kezib olsun elbette pay-i serir-i a'laya 'ilâm kesr ray-ı a'dâ-i nafercam belki sebeb-i nizam ve intizam ola. Hala canib-i mu'anidinden bu makule meyl olacak [169]mektubları [170]der devlet penâh buyurun nihayet hidmet zamanı mu'attal kalmamak içün haber varub. Gelince har ve haşak-ı rah-ı muvahhidin ve sedd-i tarik-i müslimin olan Kazak Han-ı Gümrah her bar 'ubur ve mürur iden asker-i dine zararunuz erişdirmeden hali değildir gah Kızılbaş kallaş ve gah levendbend-i maaş ve gah simun-ı nâ-tıraşa tab'i olub küfr ü Rafızü'l-İslama gayri muayyen bir bölük –i haricilerdir her ne canib galib olursa ana tabi olub haramilik ve hilekarlık etmeden hali değillerdir. Bi-'avnullahü teala ve bi-lutfihi cünd-ü himmetin kuvvetiyle ol bed hasaların tedariki görülsün ba'de mülahede-i //**21-b //** bi ahdlerin kizbi aşikare olursa İnşaallahür rahman cezaları verilmek kabildir dedikleri ma-rah- münirleri *_rayü'l-müminun hüsnü fehuve 'indellahi hüsnün_* fehevay-ı şerifi üzre vezir-i hub tedbir huzur-ı şeriflerinde sevab görülüb ana müteallaık *_ahval-i ali vukuü'l-hâl_* paye-i serire tahrir ve irsal ve ol gelen elçilerin getürdükleri mekatibde olan iltimasları mucibince kağıdlar yazulub elçi-i mezburı dâhi Karaman Beğlerbeğisi Muhammed Paşa'yı ba'zı ümera ve asker-i Karaman ili mahalli iltimaslarına irsal idüb kendileri dahi yanlarında olan dilaveran-ı meydan ve delirân-ı hezbernişan ile tevekkelen alel hayyü'l-müstean deyü tarih-i sal-ı ferhunde felek sene H-995/M-1587 Şa'banü'l-Muazzamanın yirmi dördüncü günü ki yevm-i hamis idi dârü'l- fütûhât-ı kala-i Erzurumdan geçülüb mahall-i ma'hude tevch-i şerifleri oldukda menzil be-menzil seyr ü güzâr iderek ve şeb ü rûz giderek sâbıkâ hidayet-i ve 'inayet-i bâri ve kuvveti kahire-i hüdavendegârı //**22-a//** ile ta'mir olunan kilid-i vilayet-i Acem-i Kars nam-ı Kal'a üzerine konuldukda mukaddema-i şeref-i İslam ile müşerref olub din-i Muhammedi sallallahü te'âlâ aleyhi vesellem ikrar idüb ba'de mürted olan Mevcihar-ı din-i bed-kâr-ı nâ-bekârdan intikam-ı İslam almak mühim-i dindarın dâhi tedariki görülsün ve hakk-ı şer'-i mutahhir icrâ olunsun deyü

---

[168] N2(+) "ve i'tikâd ve "
[169] N2(+) "Kirman beylerbeyisi kulların ricaları üzre ol mahalle irsal ve bu"
[170] N2(+) "ayni ile"

Çerkes İskender Paşazade Ahmed Paşa ki evvel hinde Çıldır Beylerbeyisi idi Anı serdar ve Kars Beylerbeyisi divane Hızır Paşa'ya Kirmanın baki kalan askeri ve ekradın ocak erleri ve kapu kulların[171] ba'z-ı bağzı dilaver perverleriyle mürtedd-i mezburın karrâtü'l-'ayn olan Ahıska nam kal'a-i güzidesi üzerine gönderilüb bi tevkif andan dahi göçülüb göçülüb[172] mah-ı Ramazanü'l-Mübareğin on dokuzuncu günü ki yevmü'l-isneyn idi sabıka kal'a bina olunan Tomanis nam-ı kal'a civarına konulub mezbur Kazakhan eğerçi 'isyan ve tuğyan ile meşhur-ı zamandır idi la'kin ehl-i İslamdan geçinürler[173] //**22-b//** mukaddema *_ra'iyat-i sünnet-i resulü's-sekaleyn sallallahü aleyhi vesellem_* içün davet-i din olsun eğer kabul etmeyüb tarik-i 'inada salik olursa ba-emrullah ü te'ala dest-i gazayandan tı' u tir ve Sinan vasıtasıyla kat'-ı haberleri virülsün deyü re'y itdikleri halde Diyarbekir Beğlerbeyisi Husrev Paşa ve Şam Beğlerbeğisi merhum Muhammed Paşazade Hasan Paşa zir eyaletlerinde olan şeci'-i delir ile irsal itdiklerinde fırka-i muvahhidin encâm şümâr kûh vâkâr der-'akâb güzar etdüğü haber fıska ve fecere-i din ve salik-i râh ve revâfez ve mülhidin olan zalimine vasıl olıcak el-hâin-i hâif fehva-ı şerifi[174] üzere kalb-i habâset âlûdlarına tamam-ı havf ve haşyet târi olmağla amenü'l-amân deyu serâba bir mesnâ sümm-i semend-i gaziyane yüz sürüb avf ü eman sünnet-i resul-ı [175] rahmandır.[176] deyu zâr u figân itdiklerinde zebune eman ka'ide-i hakanı İskender nişandır deyü emanların kabul ve özürlerin makbul idüb 'asker-i 'adu şikarı[177] garet ve hasaret itmeden hüsn-ü edâyı dil-firibleriyle men' ve def' olunub

---

[171] N2'de "kullarının" şeklinde yazılmıştır.
[172] N2'de "küçülüb Ramazanü'l-Mübareğin" şeklinde yazılmıştır.
[173] N2(+) "idi"
[174] N2(-) "şerifi"
[175] N2(+) "ahir zemandır"
[176] N2(-) "rahmandır"
[177] N2'de "'asker-i aduvv-i"şeklinde yazılmıştır.

Meclis-i Sâmen
Kazak Han ita'ât idüb
Serdara Mülâki olduğudur.[178]

//**23-a//** bu haber-i meserret eser-i mukaddem-i serdar-ı şeca'at şi'âre 'ilâm idüb ve Kazak Hanı niçe dilaver [179] namdar adamlarıyla yanlarına alub mah-ı Ramazanü'l-Mübarekin yirmi üçüncüsinde Cuma günü ordu-i hümayuna vasıl olduğu saatte asker-i dinin ekseri şevket ve salabetle istikbal ve bakiyesi zeyb ve ziynetle otağ-ı serdarda kamâl-i iclâl ile hazır olub mezbûr beğlerbeğiler han-ı merkumun eline yapuşub //**23-b//** serdâr-ı nik hisalin mübarek ayağına düşüb anlar dahi laik-i din ve devlet[180] olan riayet ve ihsanı kemâ-yeni-ba'gi edâ edüb beğlerbeğilere hil'at ve şimşir ve ablaklar ihsan eyleyüb han-ı mezbur etdüğü cürm ve taksirata tevbe ve istigfar idüb ceride-i tuğyan ve'isyanına kalem-i afv ve merhamet çekilmesin rica itdikde padişah-ı İslam Halled-Allahü te'ala ile'l- yevmü'l-kıyâm Hâdimü'l- Harameyn-i şerifeyn olmağla anın emrine râm ve hizmetine kıyam sebeb-i afv ve mucib-i rahmet-i rahman ve ba'is-i şefa'at Nebi ahirü'z-zemandır deyu niçe dürlü istimalatlar ve kaderinden ziyâde ri'âyetler idüb şimişir-i murassa' ve kemer-i murassa'-ı eblak ve hil'at-i mükerrer ve esb-i mükemmel eblak-ı seyr-i 'inayet olunub âbâ'an cedd-i mutasarruf oldukları ülkesin eyalet tarikiyle gir ve kendüye tevcih ve emân nâme-i hümayun ve berât-ı şerif-i ali-şân sâadet-i makrûn-ı ihsân olunub yarar ve namdar olan tevâbinin şanına lâyık ve zâtına müstehâk olan mensub ve dirlikler 'inayet olunub kemal-i ihlas ve nihayet ihtisas cephe-i ubudiyetinde zahir ve peyda olması ba'is ezdiya ve havf ve melal ve revafiz-i bed-fa'âl [181] sebeb-i terakki

---

[178] Minyatür üzeri bilgidir.
[179] N2(+)ve
[180] N2(+) "ve sezavar arz-ı sedaret"
[181] N2 (+)و

Meclis-i Tâsi
Kazak Hanın Akha Kalesidir.[182]

//**24-a//** iclâl-i asker-i din ferah fal vaki‘ olmuşdı. Han-ı merkum Akça Kal’a nam viranesin ta‘mir ve termime müteahhid olub asker-i İslam her ne semte kıyam gösterirse bezl-i dil ve can eyleyüb cundin hezberşan ile hemra olmasına kemal-i iman [183] edecek asker-i islâmın [184]zafer rehberin önüne konub göçmek içün menzil ta’yin olunmuşdu. //**24-b//** Bu fütûhât-ı ‘azimü’l-berekât mahza inayet-i hayy ü zülcelâl ve mu‘cizât-ı server-i kâinât ile müyesser olub akdam ve itmam-ı beşerle müte‘assır iken[185] serdar-ı dindarın kemal-ı hulus ve müteassir iken tevcih-i berekâtı dahi vesile[186] olduğu sahib-i nazar olan ehl-i irfana iyan iken ba‘zı a‘dâ-i bed-iz’ân kemal-i ta‘assub ve nihayet hased etmekle egerçe bu makule tağî ve bağî olanlar tarik-i taat-i hüdavendegara salik olucak günahları avf [187] lâ‘ik hüsrevân-ı alişan-ı İskender nişandır[188] la‘kin [189] kendü velayetini geri kendüye tefviz eylemek ne revadır. Kara oğlu Minu-çehr din-i bed likâ şeref-i İslam ile müşerref olub mazhar-ı ihsan-ı lâ yu‘add velâ yuhsâ olmuşken gir u âsi-yânla [190]ve tuğyan ile küfran-ı nâ‘im padişah-ı sami mekan olduğu günden ‘ayan değilmidir bu asl-ı bed fa‘ale emân kâfi belki ba’del eman katl-i elzem iken girü vilayetin kendüne tevcih-i kabih değilmidir deyü ta‘ân yüzünden niçe güft ü gû olundukda müstemian hak şinas erâzil nasa elzem tarikiyle _*eyyühe’l-nas*_ deyü hitab idüb cevap virirler ki İskender-i Zülkarneyn zeman-ı saltanatında niçe dara ve hakan ve niçe

//**25-a//** Feridun ve Rüstem dastân ve niçe Afrasyab-ı zeman emsali (olan)[191] cihangirin (ve)[192] cihandarlar ki her birisi İskender-i sayd-ı fatrake lâik görmezler iken avn-ı Rabbü’l-‘alemin birle taht ve tac ve mülk ve bac ve haracın olıb zir-i hilafet-i dest-gâha[193] ilhak etdükten sonra _*el-mürevvetü’l -‘affv inde’l-kadere*_ fehvâ-yı latifi üzre

---

[182] Minyatür üzeri bilgidir.
[183] N2(+) “galaz ve şeddâd”
[184] N2(+) “zafer rehberin”
[185] N2 (-) “müteassir iken”
[186] N2’de “vesile-i tâm”
[187] N2(+) “olunmak”
[188] N2(-) “nişandır”
[189] N2’de “lâkin gerü kendü vilayetini kendiye” şeklinde yazılmıştır.
[190] N2(+) “ve tuğyan ile”
[191] N2(+) olan
[192] N2(+) ve
[193] N2’de “dest-gâhına” şeklinde yazılmıştır.

gir ü taht ve tacların ve [194] ehl ü ‘iyallerin sahiblerine teslim ve her sahib-i seriri afv ve ihsanıyla kemer beste kulları mesabesinde kalb-i selim ile bende-i hakir edinmek adet-i ma’hude ve kanun-ı mukarresi olmağın beynü’s-selatin [195]cihangirlik namıyla ‘Unvânı bulmuşdur hakikat-i hal cihangirlik ünvanı şol hüsrev bi-nâzir ve şol sultan-ı sahib-i serire la‘ik olurmuş ki niçe sahib-i tacdan bac alıb başına sultan olanları kuvvet-i kahiresiyle silk-ı rakiyyet dahil ede ba‘de telâtum-ı ihsân cûş u huruşıyla elinden alduğu vilayetin ziyadesiyle kendü[196] kendüne tevcih ve in’am eylemekle bu dehr-i fanide kemal-i afv u ihsânla hoş nam-ı çâkere elhâk halife-i ruy-i zemin *_ebedullah-u te‘ala // **25-b**// eyyâmı hilâfeti[197] ilâ yevmü’d-din_* hazretleri manend-i kuh-ı kaf kemal-i iclal ile makarr-ı hilafet ve serir-i sa‘adetlerinde sebat ve kadim olub bir kadem hareket etmeden zaman-ı hümayunlarında bir mürden-i ahkar bendesi ve bir zerreden kemter efkendesi gâh Şirvân ve bab-ı ahsende karargah-ı mülk-i Revan ve Nahçivan ve Azerbaycanda sâz-kâr ve gâh Lori ve Gence ve Karabağda felek manend-i kal’alar İstevar eyleyüb kaf ta kaf-ı cihangirlik da‘vası ider niçe şahan-ı hüsrev nişân-ı zur bazuyla serfru itdürüb bac u haracın alub ve Kuhü’l-berzâ tantana-i cûş-u-hûrûşla zelzele düşürüb ser-ferâzân-ı cihan olan hakan-ı sani ser efkende bende eylemek ile inkiraz ü’d-deverân birinin nâm tahsil eylemeyüb bu darb-ı harbden sonra her sultana vilayetin ihsan ve her [198] hana memleketin en‘âm eylemek ne mertebede mürüvvet idüğü ehl-i hale nihan değil iken bu mertebeden sonra bağz-ı hased yüzünden ta‘arruz la‘ik-i din ve sezâvârü’l-insaf beyn olmaduğu Ruşen-i zamire hâfi değildir. El-minnetu’l-lahü te‘ala i‘tirâz-ı a’da bahis-i tezayid-i futuhat-ı kesir ve berakat olmağla ol //**26-a//** zat-ı mülk-ü safatın terakkiye-i şerif ve iclâline ba‘is olmağın mu‘arazan bed i’zan-ı maraz-ı hasedlerinden ser-gerdân olmadan hali olmazlar hakikat-ı hal hased birdir ve bi dermandır ki mahsud-ı husus-ı hâkdan üç eflake uruc[199] iddürüb sahib-i elem ve muhtele hake beraber ider kuvvet-i kahire-i hüdavendegar ve sa‘y ve akdem-i serdar-ı namdar bu muttali‘ ebed ar ilel ihtisar ve ihtiyar olunub tahrir olundı.

---

[194] N2’de “mülk-ü bacların sahibü’l-sebahına teslim...” şeklinde yazılmıştır.
[195] N2’de “beynü’s-selâtinü’l-zeman” şeklinde yazılmıştır.
[196] N2 (-) “kendü”
[197] N2(-) “eyyâm-ı hilâfet-i âli”
[198] N2(+) bir
[199] N2’de “ref‘” şeklinde yazılmıştır.

NAZIM

Ne kudretdür salâ tahtda[200] sultân-ı cihân gürzı
Varub feth eyleye ser asker-i çâk kûhü'l-Berzi
Horasan itdi Gürcü kâfirin şâh-ı cihân gürzi
Horosana irişdi darb-ı geçdik kûhü'l-Berzi
Bâbü'l-hâmis binâ-yı Kal'a-i Gori ve Ahıska

ita'at-ı Kazak Han bi-'inayet-i hayy-u müste'an müyesser ve mukadder olub 'acibane semte teveccüh olunur deyü asker-i muvahhidin mütahhirin[201] iken sene-i mezbure Ramazanü'l-Mmübareke'nin yirmi dördüncü günü ekabir ve asagir otağ-ı serdar ruş-ı tedbirde cem' olub sulh ve selah içün dörd devlete //**26-b//** gönderilen namelerin henüz cevabı gelmedin Gence ve Karabağ semtine varmak gayr-ı ma'kuldur andan dahi mühimm simûnü'l-ma'unun tedariki görülmek gerekdir zira ibtedâen Sefer-i Şirvandan ilâ yevm-i yümnâ hâza asker-i İslâm-ı dine azab-ı ruh olub hususen sene-i salifede Tiflise gönderilen hazineye eyledikleri ihanet ve hiyanet ve her bar eyledikleri şekavet yanlarına kalmak lâ'ik himmet ve sezavar gayret değildir bir mel'undur ki gah tabi' ve gah 'asi ve bir bi dindir ki gah müşrikine taklid ve gah revafız'ane teşbih ve gah temessehur eyleyüb ehl-i İslama tahfif tahkir[202] etmeden hali değildir el-minnetu'l-lâhi Te'ala asker-i İslam bu ana dek her ne semte[203] teveccüh ettiyse bi-'inayetu'l-lâhü'l-malik el-mu'in mensur ve muzaffer ola gelmişdir ve[204]dehşet ve heybetlerinden Zühreleri çak ve nice nice pelid-i havflarından hâk olub her bir sipehsalar gerdûn iktidâr-ı lütûf-u Rabb-i müstean ile kalbe'l-mukatele meydan-ı Kârzârda gürûh-ı (düşmen)[205] dine **27-a** // karşu karar idemeyüb firar idegelmişlerdir Simun-ı me'un ne şerzeme' kalil-i meftundur ki her bâr hilâf-i edeb o zâ'ı- garibe ve etvar-ı na-pesendidesiyle kalub asker-i dine inkisar irişdire İnşeallahü'l-hâdi ve mu'cizat-ı hazret-i seyyid-i senedi ve Yemene teveccüh hasr ve gazide mülk-ı abadın berbad eyleyüb ferhad ve erzaklarla 'azim kal'alar bünyad idüb şâvveriniñ kâr kezâr yarar ve namdar askerle zabt ve rabt olunub namen ferhad abad koyub bu dar-ı bi bünyada eyvâd tahsil

---

[200] N2'de "tahtında"
[201] N2'de farklı"tereddüde)
[202] N2 (-) "tahkir"
[203] N2'de "her neye" şeklinde yazılmıştır.
[204] N2(+)ve
[205] N2 (+)

idelüm dediklerinde serdar-ı nik nihad kabul edüb mah-ı Ramazanü'l-Mübarekeniň yirmi beşinci günü Akça Kal'aden kalkub nehadır deňilcek nam-ı nehr-i 'azim cem' olduğu mahalden geçilüb mah-ı mezburun sulhunda depel-i Tiflisden ubur olunub nehr-i Kür kenarında konulub ortası gurra-i mâh-ı şevval ki yevm-i 'ıyd idi ol mahalde olunub Kazak Han mutiin akranı ve inde'l-şâh kalleş asker hilekarlarınıň zevâl-ı ızrâm

Meclis-i Aşere

Kâl'a-i depel-i Tiflisdir.[206]

//**27 –b//** vezir oğlu Mahmud Han sabıka Gori Beğlerbeyi olan Potur Ali Paşa vasıtasıyla gelüb 'arz-ı ita'at eyleyüb bus-ı zir-i pây-ı vezir şîr-i heybet ile müşerref olub Tâc-ı bî-revâcın başından çıkarub yere urub kisve-i ehli İslam ile müşerref ve hil'ât-ı ihsân ile //**28-a**[207]// şeref bulub tevâbinden niçe vâcibü'r-râiye olanlarına mansıblar ve dirlikler ihsân olunub mâh-ı şevvâlü'l-mübârekenin üçünci günü göçülüb mülâin-i sâlifü'z-zikr tevâbiyle hâşâ sümme hâşâ kalbe ittihâz etdikleri gûr-haneleri ki ecdâd-ı güm-râhlarının leşleri ol mahalde medfûn imiş anda konulub el-hakk bina-yı bi-nâzir ve tahtani ve Furkânisi per-tertib ve tezhib olub bir mikdar barut ile hâke yeksân itmek âsân iken dirisi dururken ölüsünden intikâm almak mürüvvet değildir deyu men' olunub dördüncü gün âna muâdil mir-âhûr gûr-hanesi didikleri mahal ki ma'bed hâne-i sânileriymiş anda konub bunun esâs-ı evvelinden füzûn-u etvârı ve o sâi hadd-i takrirden perven olub Simunilerin mâl u menâli ve ehl-ü iyâli ve niçe dilâver adamları alınub _*iza cael hakku ve dehekel batilu*_ Fehvâ-yı âli-şân-ı zuhûr eylemek ile mel'ûn mesfûr ki makarr-ı dalâlet-i ve miskin şekâvet-i ben an cedd .... Kal'â-i Gori üzere mâh-ı Şevvâlin sekizinci günü Cum'a gün konulub dokuzuncu gün ki yevmü's-sebt idi. Bârek-Allahü's-sebtü'l-hamis hâdis-i sahih mucibince Kâl'â-i binâ-yı tahminine içün üzerine varılub onuncı gün ki yevmü'l-ehâd'dir.vahdet zât-çün celle zikre hazretlerine tevekkül eyleyüb binaya mübaşeret eyleyüb cem'i Beğlerbeğilere yollu yolunca ve kullu kulunca zirâ' hasani üzere kâla'lar ve burc ve bârûlar ve hisarçeler ve hendekler tevzi' ve taksim olunub tulû-ı âftâbdan guruba dek nazre-i tevhid ve tekbir ve teşbih ve tehlil ile sa'y olunub sabikâ mir-i âhûr –ı sâni iken Haleb

---

[206] Minyatür üzeri bilgidir.

[207] N1'de 28.sayfa eksik olduğu için 29-a'ya kadar olan kısım N2'den tamamlanmıştır.

Beğlerbeğisi olan Hasan Paşa cümleden mukaddem ta‘yin olunsan vazifesin temâm idüb berâ alâ kapu ile niçe yüz zira‘ deyu er ve Kal‘âsı ve hisarçesi .... hendekle temâm idüb toblar atub kal‘ayı şenlikler oldukda ol bâb-ı hasende tahrir olunmak içün bir kât‘i münâsib hâl-i hakir itmiştim.

Fâtih-i şark Hüsrev-i gaza Padişâh-ı cihân cân-ı Murâd
İdecek Gürc-i fethine emr Evlâd-ı Ser-askeri anın Ferhâd
Cend-i İslâm-i cihâd olcak Mülk-i Simun-ı etdiler berbâd

29-a

Kal‘a-i Gori’yi idüb ta‘mir Sa‘y asker[208] ve himmet evtâd
Yaptı bu babı bir hüsn-i siret Eyledi namını hüsn-ü abâd

(**Gori Kal‘a’sı önünde cem‘ olur.**
Nehr-i Gür Tiflis önünden geçip ta‘bed Şirvâna gider)[209]

Hasılı kelâm ‘avn-ü hüdâ birle[210] bî-kusur velâ Gûzayiç ve taşra kâl‘aları ta‘mir olunub tamam oldukta seyr iden ehl-i insaf bu kâla‘ manendi hasn-ı felek misâl ta‘mir ve termim olmamıştır derlerdi.//**29-b //** Nice hoş tab-ı sahib-i takrir-i ebebat-ı dil pezir eyleyi bî-nazir-i tarihler ve demişler idi bu kesirü‘t-taksir dahi ala vasiü’l-taka bir tarih tahrir edüp kapuya yazılmak içün serdar hazretleri ferman etdiklerinde bazı hasedler lafzı kâl‘a zamir ile isti‘mal olunmuştur. Kal‘ası olacak hilaf-ı ‘ade olmağıyla makbul değildir. Dimeleriyle ahir tarih yazıldıkta bu hakir dir muadelet pinahla[211] geldikde Reisü’l-şûarâ Bâki Efendi Hazretlerinden istiğna itdikde[212] zaruret-i şi‘ir de hususen terk-i dilde Lâmi‘ gibi üstâd-ı cihân ide gelmişdir deyü hayr-ı kabulde vâki‘ olup imzâ-yı şerifleriyle teşrif buyurduklarından sonra pâye-i serir-i alâya ihdâ ve nice in‘âm ve ihsân lâ yu‘âd velâ yuhsaya bâ‘is olmağın bu mahalle tahrir olundu.[213]

---

[208] N2’de “askerle”
[209] N1’de minyatür var. “Minyatür üzerinde yer alan yazı”
[210] N2’de “‘avn-ü hayy-ü müste‘an birle” şeklinde yazılmıştır.
[211] N2’de “devlet-i penaha” şeklinde yazılmıştır.
[212] N2’de “istiğşâr olundukda” şeklinde yazılmıştır.
[213] N2’de “tahrir olunmuştur.” Şeklinde yazılmıştır.

Tarih-i binâ-yı kal‘â-i Gori

Bihamdillah irüb ihsan ve lütfû hayy bi-cûnun
Murâdı hasıl oldu padişâh-ı râbi‘ meskunun
Olub tahtına ilhâk eyledi tahtını kızılbaşın
Karan‘eti başına tacını dar etdi mel‘un
30-a
İdüb serdâr-ı Gürcü fethine Ferhâd Paşa’yı
İrüb mülkünü tarac eyledi ol tâli‘-i dûnun
Levendin bacın aldı Kuhü’l-Berza urub gürzü
Horasan’a irişdi darbı ol ikbâli makrunun
Şikâr-ı şahbâz feth ü nasrın olsun ‘Ankalar
Olalar kaf ta kaf emriñe münkad ve meftunun
Duâ-yı devlete ve ikbâl kıl mesrûr-ı hatır ol
Hârimi lütfû Mevlâ şâd eyler kalbi mahzunun
Bu fethin fatihü’l-ebvâbı ilhâm itdi tarihin
Yapıldı kal‘â-yı Gori yıkıldı kalbi Simun’un

Kal‘â-i mezbure[214] tamam olıcak bir ‘azim künyesin niyet-i şerif Padişâh-ı İslâm içün cami’-i şerif olmak[215] emr olundukda mall[216] defterdâr-ı Hasan Efendi bi’z-zât ta‘mire mukayyed olub[217] minber ve mihrâb ve mahfili temâm tertib üzre tekmil itdikten[218] sonra bir yevm-i mübarekede gürûh-ı müslimin ve cem‘i muvahhidin hazır olub

Meclis-i İsnâ Âşer

Kâl‘a-i Gori’de Cum‘â Namazı Kılındığıdır.[219]

//**30-b//** mâh-ı şevvâlü’l- mübarekin yirmi sekizinci günü ki yevm-i Cum‘a idi Hazret-i Pâdişâh[220] zıllu’l-lâh nâm-ı hümâyûnuna hutbe-i şerif okunub hoş-elhân hafızlar tilâvet-i aşr-ı şerif ve na‘t-ı seyyidü’l- kevneyn okuyub //**31-a//** bir vecihle duâ ve senâ olundu

---

214 N2’de “ma‘mur”
215 N2’de “olunmak”
216 N2’de (-) “mall”
217 N2’de “ta‘mir ve termim eylemeğe bâlizat mukayyed olub” şeklinde yazılmıştır.
218 N2’de “olundukdan” şeklinde
219 Minyatür üzeri bilgidir.
220 N2’de (+) “pâdişâh”

ki hakk ‘ilim ve âgâhdır ki garyu ve feryadûn gûş-ı felek giruzâr ve[221] hezâr ile zemin ve zeman yeksâr olmuşdı _*Tekâbbel-Allahû te‘âlâ bi-kabulin hasenin*_ müddet-i medid ve ahd-i ba‘idden bir küfr ve dalalet ile memlu ve habaset refz ve fısk ile dopdolu iken bi-fazli’l-lahi te‘âlâ ve bi-lutfihi cây-i fısk-ı fesadları ehl-i islâma mesken ve hâvi ve makam-ı küfr-ü dalaletleri _*menzil-i tilâvet-i Kur‘ân-ı ‘Azim ve n‘ât-ı Seyyidü’l-kevneyen*_ ve medh-i çihâr-ı yâr-ı güzin olmuşdur.[222] _*Muhammeden sümme hamden sümme hamden*_

Kıt‘a[223]

Zor bâzuyla tabi‘-i zâferin sultanım	Kaldı zahir niçe tecânede cami-i minber
Çanına tolturub ot kesdi sesin nâ‘kusun	Cây-ı küfr içre tolub na‘re-i Allahu ekber

Güm-râh râh-ı hüdâ olan ve Arzu oğlu Muhammed Han ki sâlik tarik inkiyâd olmuşdı Beğlerbeğliği ana tevcih ve Trabzon Beğlerbeğliği Çerkes Haydar Paşa eyaleti asker ile muhafaza için emr olunub eğer kapukulu ve çavuş ve müteferrıka ve erbâb-ı timârdır. (Ziyâde)[224] terakki ve dirlik ve mensub rica idenler muradlarından ziyâde in‘ama mazhar düşmekle alıkonulub seksen yük nakdi hazine ve doksan bin kile arpa ve dâkik ile //**31-b//** anbarlar mâl â mâl oldukdan sonra damlar üstüne ve sokaklara bile sığmayub murad üzre cem‘i tedârik görülüb cümlesinin emanetleri _*cânib-i hâyyı-zü’l-celâle*_ tefviz olunub mâh-ı Zilkâde’nin beşinci günü ki yevmü’l-hâmis idi mahall-i mezburdan geçilip Erzenrum semtine teveccüh oldukda safâ ve sürûr feth-i mübin ve ‘azimet-i semt-i Padişâh-ı din-i mübin[225] ile asker-i muvahhidin gün-gün lûtf-i hüdâ ile mesrurlar iken beş‘r-i ruşen-i zâmir manend-i Hazret-i Cibril irişüb Kara oğlu Menuçehr’in nûr-ı ayn olan Ahıska kal‘âsına müteveccih olan ‘asker-i nusret eserden haber erişdiği ki mukaddemâ Kâl‘a-i Kars’dan ol semte efrâz ve tayin olunan ‘asker-i zafer rehber manend-i âb-ı revân-ı cuyân ü hurûşân revan oldukları sem‘ ve hemnaklarine irişdikde müteveccih[226] Simun-ı Lâ‘ine feryadcı gönderib serdâr-ı ‘azimü’l-iktidar Gence ve[227] Karabağ semtine müteveccih olub bir niçe şirheyet ve bir salâbet-i dilâveran sâz-kâran

---

[221] N2’de (+)و
[222] N2’de “Makam-ı na‘t-ı Mustafa ve medh-i çihâr-ı yâr-ı bâ sefâ olmuşdur.” şeklinde yazılmıştır.
[223] N2 (-) “kıt‘a”
[224] N2 (+)
[225] N2’de “mübin” eksik yazılmıştır.
[226] N2’de “Menuçehr” şeklinde yazılmıştır.
[227] N2 (-) ve

benim sayd u kaydıma göndermişdir. Feryâd-ı res olacak zamandır deyü //**32-a//** muavenet rica etdikte kendi vilâyeti talan ve ehl ü ‘iyâli nâlân olmak havfından temâm emin gelmeğin var kuvvet-i bazuya getürüb ol küfrân-ı nâ‘im-i sultâni olan mürtede muavenet içün irüşüb gaziyân-ı fisebilillâh olan müslümanların birinci def‘a piş ü pes ve sağ ve soldan gelib bir niçe def‘a şeb-i hûnlar eyleyüb lütûf ve kerem-i Rabbani birle her bâr miskin ve mahzûl olub levâ-i İslâm serfirâz ve dilaverân-ı cânistân feth ve nusretle mümtaz olmak müyesser olub havâh ve nâ-havâh Kâl‘a-i Ahıska binasına mübaşeret etdiklerinden Simun-ı mel‘ûn hınzır hanesi tarafında feryâdcı gelüb ‘asker-i encâm-şümâr Gori Kal‘â’sına irişüb mülk ve mal ve ehl-ü ‘iyâlin târumâr etmişlerdir. Ahire mu‘avenet zamanı değildir kendi haliňi gör deyü haber irişdirdiklerinde lâ-yû‘kal ve mest ve hayran ve zar ve nâlân olub tâcı başına dar olan murdarlar ile Ahıska’yı biragub ra’d-i kasif gibi ehl-i ‘iyâl üstüne irişüb ehl-i ‘iyâlin zinde bulmak ile rû-i siyâhın hâke sürüb

Meclis-i Salis-i âşere

Ahıska Kâl‘a’sıdır.

(Ahıska Kâl‘ası ta‘mirine Serdar olan İskender Paşa dârâ Ahmed Paşa’dır.)[228]

//**32-b//** öz haline ve kendü ahvaline mukayyed olmuşlar gürûh-ı muvahhidin ikdâm ve ihtimâm birle *_bi-inayetu’l-lahü’l-mülkü’l-mu‘avin_*[229] bir ‘azim kal‘â bina idüb İskender Paşazade Ahmed Paşa’nın[230] eyaletine ilhâk olunub zir-destinde olan ‘askeriyle ve murad iden kapu kulları //**33-a//** dilaverleriyle müstevfâ hazine ve zahire ile alıkonulub ‘asker-i muvahhidinin zevk ve safası tecdid ve mülhidin ve müşrikinin derdü belâsı mezid olub bu cümle feth-i mübin içün hamd-ı feravân ve senâ-yı bi-pâyân olunub mahall-i murada yabyâb-ı tevcih olundukda şâh-ı şitânın kemin-gâhı ve ‘asker-i berfin menzil-gâhı olan oğlağan nâm-ı derbend-i pür-bende irişülüb henüz şâh-ı şitânın eseri zâhir olmamağla muvahhidin pâk-ı din güle güle aşub[231] şâh-bikâri nâm-ı menzile gelindikde sabıka tahririne mübaşeret olunan fetihnâmeler temâm olmağın silahdâr başı Davut Ağa serdâr-ı nik râyın kapucu başı Ali Ağa’dır. Mu‘adelet-i pinâha haber-i müjde

---

228 Minyatür üzeri bilgidir.

229 N2’de “bi-inayetullahi teâlâ ve kerim” şeklinde

230 N2’de “İskender paşanın” şeklinde

231 N2 (-) “aşub”

ile irsâl olunub şâh-ı şitâ tehine-i gazâ içün istikbale gelür deyü peyk sabâ mukaddem-i şerifleri haberin irişdirdikde kendülerinden mukaddem menzil-i mâ‘hûdeye irişelüm deyü sâ‘i ve akdâm ile sür‘at ve güzâr olıcak dârü’l--fütûhat Kal‘â-i Kars’a konuldukda şâh-ı şitâ dahi [232]‘asker hâzz bir savletle istikbâl idüb eğerçi

“(N2/131-a-b)//Murâd-ı tehniye-i feth ve nusret idi ama zât-ı bürûdet aldideleri müktedâsınca bir şekil izhâr itdi ki satvet ve şecaâtından akıllar çâk ve niçe bi-diller hâk olub dehşet ve heybetinden eller ve ayaklar meyt gibi doňub kemâl ve himmetden tasa marz-ı lerze arz olub ve arz-ı hâl içün kıl-û kâle mecâl olmayub her kişi öz haline meşgul olub inâyet-i bâri ve mucizât-ı sürûr kâinât sallallahu te‘âlâ aleyhi vese’l-leme tevessül itmekle her bâr hem-râh olan nusret Rabbü’l-alemin feryâd res olub gürûh-ı muvahhidin temâm kuvvet ve kudret tahsil idüb cûnd berf ile rû-be-rû olub temâm-ı mağlub etdiklerinden sonra salimin ve ganimin hezâr feth ve nusreddin birle Kâl‘â-i Erzurum’a dâhil oldılar. “Fi hamden es-semen hamden es-semen hamden” el-bâbü’s-sâdis ibtidâ-i feth-i vilâyet-i Gence ve binâ-i Kâl‘â-i Gence sene H-996/M-1588

Lûtf-i hâkile çün erişdi bahâr	Eyledi sâh-i bağ-ı naks u nekâr
Cem‘ olub bağ-ı ‘asker ez-hâr	Cünd-i sermâ-i sur diller naçâr
Şâh kâl‘â feth idüb gülistân	‘Âlem’e toldı adil-i destân
Derdi enhâr-ı bir yere senbil	Okudu hutbe-i gül-i cebel
Bi‘ât itdi keleşe ez-hâr	Meclis saçı saçdı heb eşcâr
Kabz u best etdi dehr-i sertapa	Münhezm oldı ‘asker-i sermâ

Sultân-ı kâmkâr ve hâlife-i ruzgâr Pâdişâh-ı tâcdâr ve tâcdâr-ı âli mikdâr edâma’l-lahü te‘âlâ ilâ yevmü’l-kârâr hazretlerinin şehriyâr-ı çhârk bu cenâit-i tâm ve kuşiş ve imtimâ-men nimet-i hezâr”[233]

//**33-b//** ve peyk-i bâd-ı ishâr vasıtasıyla sem‘-i hümâyûnlarına vasıl olıcak bu fütûhât-ı ‘azimü’l-berekât kal’ ve kam’ vilayet-i a‘dâya temâm daldır deyu fal idüb ‘asker-i adûvv-i şikâr mahall-i kârzâre piyâde ve süvâr revân olmaları içün emr-i hümâyûn kazâ cereyân lâzımü’l-imtisâl varid olcak serdâr-ı kârgüzâr ve sipehsâlar şeca‘ât-ı şe‘âram celilü’l-kader Hazret-i Hüdâvendegâr mucib-i şerifle etraf ve eknâfa o emr-i bi-şûmâr perakende idüb sefer-i nusret-i asare me‘mûr olan ‘asker hüner bir savlet akl ez-zamânda mahall-i ma‘hudeye cem‘ olıcak Cenâb-ı Rabbü’l-‘âlemin celle zikre

[232] N2’de (+) “irtesi”

[233] N1’de sayfa eksik olduğu için N2’den tamamlanmıştır.N1’de sayfanın eksik olduğunu sayfa altı kelime takibinden anlamak mümkündür. Yine bakıldığında 33-a ile 33-b’nin kağıtları birbirinden farklıdır. N1’de ki normal olması gereken sayfalar 33/b ve 34/a ’dır. N2’de ise 131/a ve b ’de yer almaktadır.

hazretlerine tevekkül ve mû‘cizât-ı serdâr-ı enbiyâ Hazret-i Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi ve sellem Hazretlerine[234] tevessül idüb ve çehâr-ı yâr-i güzin Ridvana’l-lahü te’âla aleyhim ecmain hazretlerinin ervahından istimdad ve teveccüh şerif-i Pâdişâh-ı dini penâh nasrahümu’l-lahü te‘âlâ ila âli yevmü’l-penâh hazretlerine istinad olunub tarih-i hicret-i nebeviye ‘aleyhi efdâle’s-selavât ve ekmelü’t-tehiyyâtda vâki‘ dokuz yüz doksan altı senesi Şabanü’l-muazzama’nın //**34-a//** yirmi altıncı günü ki yevmü’l-hâmis idi (Mahrusâ)[235]Erzurumdan göçülüb bi-‘inayetullahi te‘âlâ sayd ü kayd-bend[236] aduvv-i gaddâr ve feth ve teshir memâlik-i mülhidan-ı nâbekâr arzusuyla feth ve zabtı bâ‘is tezâyid renc-i a‘dâ olan vilâyet-i Gence semtine ‘azim oldukları halde gülgeşt-i bağ ve rağ ve seyr-i sahra ve dağ iderek mâh-ı Ramazanü’l-Mübareke’nin yirmi dokuzuncu günü sene-i salifede hidayet-i ilâhi ve kuvvet-i kahire-i padişâh-ı âlem-penâh birle memâlik-i islâm’a dahil olan Akçe kâl‘â kurbunda nehr-i kür kenarında nüzûl itdiklerinde mukaddema zurbazuyı hüsrev cihân ile ta‘mir ve termim[237] olan rükn-i ‘azâm vilâyet-i Gürcistan ve makarr-ı dalâlet-i havâkin-i Gürciyan Kâl‘â-i Gori’de muhafaza hızmetinde olan zümre-i muvahhidinin kuvvet-i yevmiyeleri ve muvâcib-i mu‘ayyineleri içün zahire ve hazine gönderilmek ehemm-i mühimme umur-ı dinden olmağın halisâ Erzurum Beğlerbeğisi olan derya dil Hızır Paşa (baş ve buğ)[238] Serdar ta‘yin olunub ve sahib-i hulk-i hasen Haleb Beğlerbeği Hasan Paşa ve Akça Kâl‘â Beğlerbeği Kazak Han ve ümerâü’l-ekrâd şeca‘ât şi‘ârdan sahib-i eyâlet-i hiz ve hâkimi Muhammed bey //**34-b//** Rumeli ve Anadolu ve Karaman ümerâsından zir Livalarında olan ‘asker-i zafer me‘âsirleri ve serdâr-ı gayret medârın hemm-i [239]kedhüdası niçe[240] yarar adamları ve dergâh-ı âliye mütefarrıka ve çavuşları ve kapu kullarının intihâb olunmuş dilaverleriyle müstevfâ hazine irsâl olundukda Simun-ı mel‘un güzer-gâhlarına ‘azim hendekler ve menzil-gâhlarına muhkem bendler idüb sedd-i râh-ı gazzatü’l-Müsliman olmak fikr-i fâsidiyle kendü dahi şer‘ zimme-i kâlile ve füsekâ-i zelilesiyle kemin-gâhda hazır ve âmade olduğu bilindik de

---

[234] N2’de (-) “ hazretlerine”
[235] N2 (+)
[236] N2 (-) “bend”
[237] N2’de (+) “ve termim”
[238] N2’de “Hızır paşa baş ve buğ tayin tayin olunub” şeklinde yazılmıştır.
[239] N2’de “hemm-i kedhüdâsı” şeklinde yazılmıştır.
[240] N2’de “onca yarar adamları” şeklinde yazılmıştır.

Nazım:[241]

Hâ'il olmaz şerler yaşına beni mahzûnun

Har ve hisler yolunu bağlıyamaz ceyhûnun

Nesr: Deyû nârâ-i tevhid ve tekbir ve nâle-i nây ve nefer birle tevekkülen âli hâlıkı deyû üstlerine hücum idilecek herkes kazdığı kuyuya kendü düşer dedikleri (mesel)[242] üzre bi devlet başları ve murdârleşleri birle kazdıkları hendeklerine toldurub "Gürcü kafiri hendek doldurandır" dedikleri darb-ı mesel (ayne'l-yakin)[243] müşâhede oldukda sâlimin ve ganimin hazine ve 'asker yüz aklıklarıyla mahalline vâsıl olub mukaddemâ Tebrize Kâdı bâ'de

//**35-a//** mal defterdârı olan Mustafa Bey'e (Efendiye)[244] Beğlerbeyliği tevcih olunub ve Osman Paşa kethüdâsı Ferhâd Paşa'ya Trabzon Beğlerbeği ile muhafaza hizmeti emr olunub Haydar Paşa ve Mahmud Hana varın 'askeriyle çıkmak ferman olunmağın 'asker bir gün oturub bâ'de cûyuş zafer rehberin ardına düşüb anlar dahi mâh-ı Şevvâlin[245] dokuzuncu günü Kâl'â-i Gence'ye dahil olcakları gün sa'y-i bi-şümâr birle der-'akâb erişüb mülâki olub nefs-i Gence'nin bağ ve rağ ve lâle ve semenzârı arasına konulub nergis var nâzar-ı san' kerdiğar olan ulü'l-ebsâr elhâk vilâyet-i Gence bir menzil-i dilgeş ve bir cây-ı safâ-bâhş müşâhede itmişler ki âb ve hevâsını bi-mesel ve bülbüllerinin hoş nevâsını bi-bedel ve kasr ve eyvânı ve câri olan âb-ı zülâli _*lem yâhluku mislihumâ fi'l-bilâd*i_ nass-ı şerifine _*ve tecri min tahtihe'l-enhar*_ ayet-i şerifine masaddak vâki' olub esmâr ve ezhârı gûna-gün ve meyve-i rûh-ı efzâsıdır. Meknûn-ı reşk hûri ve gılmân //**35-b//** olan mahbub ve mahbubesin müşâhede iden bi-diller _ *Fetebâreke Allahü ahsenü'l-hâlıkın*_ âyet-i şerifin ezber idüb sâir mahsulatından kat'-ı nazar havalisinde üçyüz altmış aded nehir ki her birinden bir hazine hâsıl olub hakikat (her yer)[246] hâl bir dilber-i ferruh-fâl ve bir mahbub-ı hûb hisâl add olunsa kuhü'l- berz ser bâ-devleti ve hâsıl olan hari perçem-i perhemi ve sahra olalı zararı ateş âh-ı âşkdan pür-dağ olmuş pehlev-i billuri yemini ve yesârinde câri olan Nehr-i Kür ve

---

[241] N2'de "beyt" şeklinde yazılmıştır.
[242] N2'de (+) "mesel"
[243] N2'de (+) "ayn-el-yakin"
[244] N2'de "Mustafa Efendiye" şeklindeyazılmıştır.
[245] N2'de "mâh-ı şevvâlü'l-Mübareğin" şeklinde yazılmıştır.
[246] N2'de (+) "her yer"

revdâresi Sâ‘id-i semin müşabihesinde olub karin-i revâfiz ve (hemnişin)[247] mülhidan olmağla her mühre arasına düşmüş dirayetim gibi bi-fürûğ olub şehriyâr-ı deryâ-dil ve tacdâr-ı Süleyman menzil hazretlerinin ol lü‘lü-i şehvâr-ı menguş-ı guş hümâyunları olamağa lâyık ve müstehâk olmağın bi-‘inayetullahi te‘âlâ[248] telâtum cuş u hurûş-ı gavvasan bi-çare olan gazayan-ı sa‘y ve akdam ile mâh-ı Şevvâlü’l-Mükerremin on birinci günü temel bıragulub Beğlerbeğler ve Sancak Beylerine yollu yolunca ve kullu kulunca

Meclis-i Hâmis-i âşer

Kâl‘a-i Gence ta‘mir olunduğudur.[249]

//**36-a//** (taraf taraf)[250] yerler ta‘yin olunub tûlû‘-ı afitâbdan mahalli guruba dek tevhid ve tehlil ve tekbir ve temcid bir ile kuşiş-i hezâr ve say-i pişmâr birle akdem üzre istihkâm-ı binaya çalışılub serdâr-ı kâr u güzâr suç-ı kâzibden vakt-i ‘işâyedeň şâhbâz-ı hümâ pervâz gibi kuldan kula dolaşub sahib-i gayret olan nik-i tedbirler birbirine düşüb geceyi gündüze ve gündüzü geceye katub sây-i ikdâm[251] iderlerdi.

//36-b//

Nazım:

Kandevâr buncaleyin bir ‘asker Baş virir din yoluna hem işler

mâh-ı mezburun on beşinci günü ki yevmü’l-erba‘ idi. Vali-i vilâyet-i Şirvân Cafer İştihâr Cafer karar düstûr kemkâr müdebbir-i kârgüzâr[252] ve vezir âli mikdâr Cafer Paşa’yı pür-iktidâr mülâkat-ı ‘asker-i İslâm ile şeref ve pâbûs-ı vezir-i dilyerle müşerref olmak ricasıyla _*el-kâdem yezâr*_ fehvâsıyla ‘âmel[253] olub ordu-yı hümâyûna dâhil olunacağı gün serdâr-ı kûh u kârdân ahir cem‘ beylerbeyiler zeyb ü ziynet-i tâm ve kerr ü ferr ve teâm birle istikbâl ve ta‘zim ve iclâl birle serdâr-ı kâmkâr otağına isâl eyleyüb

[247] N2’de (+) “hemnişin”
[248] N2’de “bi-inayetullahü’l-melik-ül mennân” şeklinde yazılmışdır.
[249] Minyatür üzeri bilgidir.
[250] N2’de (+) “taraf taraf”
[251] N2’de (-) “ikdâm”
[252] N2’de farklı olarak “müdebbir-i kar-zâr” yazılmıştır.
[253] N2 (-) “olmak ricasıyla el-kâdem yezâr fehvâsıyla ‘âmel”

hazret-i serdâr ma‘den-i ihsâna lâ‘ik zât-ı ‘alişân olan iltifât-ı bi- pâyan ile hadid-i hakden üç eflâke ref‘ buyurub ol gün askerde olan şevket ve şöhret ve satvet ve heybet ne dide mülk görmüş ve ne sem‘-i felek işitmiş idi kâl‘â-i mezburun devri üç bin sekiz yüz zirâ‘ ve kad ü kameti on zirâ‘ ve arzı üç zirâ‘ ve hüsn ü letâfeti lâ-yu‘âdd velâ yuhsâ olub kırk üç aded kâl‘â-i gerdûn-ı vakâr ve yedi kıtâ‘ bâb-ı ahsen-i felek //**37-a//** istevâr-ı hisâr beçe ve iç hisar-ı karnak ve hendek ve etrâf-ı eknâfda olan mühimmât _*himmetü’r- ricali tekallâü’l-cebale*_ fehvâsı üzre kâr-güzâr ân-ı nusret şi‘ârın sa‘y ve himmetiyle kırk üç günde itmâma irişüb sâlifü’z-zikr Çerkez Haydar Paşa’ya Beğlerbeyliği sadaka olunub müstevfâ hazine ve zâhire ve dilâver ‘asker ile muhafazaya alıkonulub hûtbe-i celiliye-i hâzret-i hüdâvendigârı kıraât olunmak için bir şerif-i mahâlde hoş el-hân hafızlar ile[254] Cuma‘ namazını edâ ve ba‘d salavatü’l-cem‘-i tevhid ve tehlil ve tekbirle[255] devâm-ı devlet-i sultân sâhib kır‘ân ve fetih ü[256] nusret-i ‘asker ehl-i imân ve kesr-i hezimet revâfız-ı mülhidân içün duâ olunub ‘asker-i nusret-i kâriniň nâle ü zârları gûş-ı eflâke gerü sakenaň melkuti mütâhir itmişdi _tekâbbe’l-ullahi te‘ali bi-kabuli hassa ve enbite binate hasenen_

Nazmü’l-Müellif[257]

Avn-ı hak birle Kâl‘â-i Gence Yapulub uğradı ‘ad verince

37-b

Meclis-i Sâdis-i âşere

Nefs-i Kâl‘a-i Gence

(Gence muhafazasına kalan Haydar Paşa’dır.)[258]

Bâbü’s-seb‘ Gence hâkimi Ziyâdoğlu Muhammed Han üstüne ılgâr olunub bi-‘avnullahi te‘âlâ münhezim olduğu tafsildir. Sabıka Gence hakimi olan Ziyâd oğlu Muhammed Han ‘asker-i İslâm Gence’de musalihen itmâm idüb nehb ü gâret içün kendü semtlerine kıyâm idecekleri peyâm-ı sem‘-i şekâ‘d memlusuna vâsıl olcak beş on gün mukaddem

[254] N2 (-) “hoş el-hân hafızlar ile”
[255] N2’de (-) “ve tekmil”
[256] N2 (-) “fetih ü”
[257] N2’de “beyt” şeklinde yazılmıştır.
[258] Minyatür üzeri bilgidir.

etrâf ve eknâfda sâkin olan //**38-a//** tahminen kırk elli bin haneden ziyâde (re‘ya ve)[259] ulusatdan cem‘-i mâl u minâlin ve ehl ü i‘yalin çâr-pâ olan hayvanlarıyla önüne katub yürü deyü isen harâb etdürüb bir nice sahra ve dağ aşurub Rûd-ı Aras'ın kenarında bir menzil-i rûh efzâda ikâmet etdürüb kendüsü dâhi Ustacalu taifesiyle yek dil ve yek hüccet olub hıfz ve hıraset memleket ve ittibâ‘ ve evlâdın sıyânet içün zıllıme-i revâfizadan on binden ziyâde yarar musallih-i mülhidân ile hazır ve amâde olub Tokmak-ı pür-nifâk dâhi bir niçe bin fırkâ-i dalâlet kârin ile pür-tumturak kemin-gâhda intekâm almak içün müheyya olub bu cümlesinin rey‘-i fâsidleri ‘asker-i din-i zâfer-kârin Gence'den ‘avdet etdiklerinden sonra Ulusatdan dâhi hane başına birer âdem-i süvâr ve piyâde ihrac idüb yüz bin kârib pelsid cem‘ olub Gence-i muhasara ve bâde'l-merâm Nahçivân ve Revân ve mülk-ü Azerbaycan tarafların talan ve ma‘murların virân ve ‘asker ve reâyasın nalan etmek tesmim etdikleri fikr-i kâsitleri //**38-b//** istimâ‘ oluncak gayret ve namûs-ı din ve siyânet-i (saltanat)[260] arz-ı padişâh-ı rûy-ı zemin mülâhade-i mülâ‘inin muzırratların def‘ve vücûd-ı hebâset aludların vasıta-i tiğ ü tir ve Sinân-ı gazâyan ile sâhife-i âlemden bi-‘inâyetullahi te‘âlâ ref‘ etmek[261] iktizâ etmeğin Şirvân muhafazasında olan sâlifü'z-zikr Cafer Paşa ‘askeriyle kapu kulları dilâverleriyle iki bölük ağası ve yeniçeri kethüdâsı orduyu hümâyûn muhafazâsı-çün tâ‘yin olunub sâir askerin pir ü mâriz (ve)[262] nûr-sidesi intihâb olunub güzide asker ve dilâver serverler ile[263] mâh-ı Zilkâidenin sekizinci günü ki yevmü'l-Cumâ‘ idi. _*Tevekkelü âla haliki*_ deyü cânib-i mezbureye teveccüh olundukda sekiz günlük menzil-i cuyûş-ı pür cûş-ı kemâl-i zevk ü sefâ ile iki buçuk günde kât‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil olunub hân-ı mrdud ve bâde-i gurur ve teşne-i sürûr ile hevâb-alud iken sabıka kal‘â'da ubûdiyet-i padişâhı İslâm gerden-i itaâte bend idüb kızılbaşdan gelen İsmâil //**39-a//** Han ki Karaman'a tabi‘ Kırşehir sancağı sadaka olunmuş iken cibilliyetinde merkuz olan hebaset-i rafz ve'l-hisâd himmetü‘z-zâil olmamak ile tâbi‘-i vesvâs-ı şeytân olub ol gice firâr idüb ra‘ad-ı kâsıf gibi Hanın hab-gâhına irişüb ve cân-ı natevanına emân yetürüb ne durursun işte geldiler deyü haber virilecek aklı başından gidüb serâsime ve önüne cem‘-i mâl ü minâlin ve esbâb u eskâlin bırağub ehl ü ‘iyâlin ve evlâd ve etbağın

---

[259] N2'de (+) "reâya ve"
[260] N2'de (+) "saltanat"
[261] N2'de "ref‘ olunmak" şeklinde yazılmıştır.
[262] N2'de (+) و
[263] N2'de "serverler birle" şeklinde yazılmıştır.

(ve eşyağın)[264] çıplak at ve deve üstüne bindürüb Ulusatdan nakl-i mümkün oluncasın önüne katub girdâb-ı fenâya ceryan iden Nehr-i Arasa uğrayub sülüsden ziyâdesi gâr-kâb-ı sel-i tuğyân olub bakiye-i gark oluncası canıyla ancak halâs bulub ‘asker-i ganimet mu‘tâd-ı mâl-ı gunaim görücek bi-düşmenden kesilüb talana başlayacak zir-i ‘âlem-i İslâm tek ve tenha kalub el iyazübillahi te‘âlâ bir cüz’i düşmen bulursa küll-i inhizâra sebeb olmak mukarrer olcak serdâr- ı delir şeci //**39-b//** Bi-nâzir Livâ-i hümâyunu der-kaza idüp yanında hazır bulunan gavsan bahr-ı heycâ ve ser-bazan-ı meydân-ı hüdâ (olan)[265] niheng- salabetleri ile Cenâb-ı Rabbü’l-‘alemin celle zikre hazretlerini tevekkül eyleyüb fi’l-hâl Rûd-ı Eres üzre[266] uğrayub gâh atın yüzdürüb ve gâh eşdürürek öte cânibe sıhhatle‘ ubûr-ı müyesser olıcak mir-i mirân zu el-ihtirâm ve ümerâ-i sa‘âdet fercâm ve sa’yir ‘asker-i nusret kıyam cürâtı serdârı müşahede idecek sabra mecâl ve te‘hir-i emr-i muhâl olub karşularında ejder-dehâni gibi Nehr-i Arasın geçdi ağzın açmış ve tiği bi-deriğ-i düşmanın mukabelelerinde kanlar saçmış iken geçen gencin olub küfrân-ı nâ‘im-i sultâni olan mu‘ânidler gârik-i Nehr-i Aras ve uğur-ı dinde sâ‘y ve ihtimâm idenlere himmet-i çihâr-yâr-ı güzin feryâd-res olmuşdı şeh-bazan-ı anka şikâr girâb-ı revâfiz-ı derbende düşüb (tarumar)[267] niçe niçe baş pelidlerinin başına alub bir kılıç vurmuşlar [268]idi ki bu asıl mare-i kine-i Canistan-ı guş

Meclis-i seb‘ aşere
Muhammed Han ılgarında
Nehri Aras’dan ubûr olunduğudur.[269]

//**40-a//**dide-i (pir-i)[270] felek ne görmüş ve ne istima‘ etmişdir[271]. Tokmak Han ‘ak Karaca Dağ ‘askeriyle mukaddima aralarında nifâk olub ‘asker-i din havfinden firâr iderken üstlerine rast gelüb anlarda fırsat-ı ganimettir deyü cem‘ esbâb ve davarların //**40-b//**talan idüb evlâd ve ensabına ta‘arruz etmek istediklerinde kılıç kılıca girüb ol mel‘un-ı bi-dine cânib-i Hazret-i Hakdan âcib inhizâm vâki‘ olub iki gün iki gece ol

---

[264] N2’de (+) “ve eşyağın”
[265] N2 (+)
[266] N2 (-) “üzre”
[267] N2’de (+) “tarumar”
[268] N2’de “kurre kurre ve bazıların dâhi diri diri bir kılıç urmuşlar”
[269] Minyatür üzeri bilgidir.
[270] N2’de (+) “pir-i”
[271] N2’de “ne görmüş ne işitmişdir” şeklinde yazılmıştır.

mahalde karar olunub vilâyet-i mezbura tûlen ve arzen talan ve ma'muresin viran idüb Ulusatdan bakiye-i gark ve seyf oluncasın nehb ü gâret 'askerdan hıfz ve hiraset itdürülüb önlerine katub salimin gerü münezzili menzillerine kondurulub 'inâyet hâlku'l-arz ve el-sâmaye birle beşinci menzilde sâlimin ve ganimin ordûy-ı hümâyûna vâsıl oldukları gün 'azim şenlikler ve ziyâde şadlıklar olub muhafazaya kalan vâli-i vilâyet-i Şirvân Cafer Paşa dahi şikestü'l hake gelüb gitdikçe mizâcı münhârif ve marzi müşetdi olub ecel mukadderesi dahi erişmekle mâh-ı mezburun on birinci günü irâdet-i hayy ve kayyum ide ve sultan-ı şeyt ferd u sâmed birle işbu dâr-ı fenâyı gururdan bekâyı (serây-i)[272] servere irtihâl ve intikâl eyledi _*inne lillahi ve inna ileyhi rāci'un*_ Şirvâna bir vali-i //**41-a//** Şir-i heybet ve bir vezir-i bir salâbet lâzım olmağın istihkâk zatileri müktezasınca Anadolu Beğlerbeğisi Hadım Hasan Paşa vüzerât birle eyâlet-i Şirvân-ı sadaka olunub dilaver 'askeriyle ber veche isti'câl-i Şirvâna irsâl olundu ve eyâlet-i Anadolu perverde-i 'atufet-i sultâni olub mir-i âhûr sâni iken Haleb Beğlerbeğisi olan Hasan Paşa'ya ve hükümet-i Haleb Trablus Şâmda olan Bostancı Başı Ali Paşa'ya ve Trablus Şâm şehr-i Zül Beğlerbeyisi Çakırcı Hasan Paşa'ya ve Şehr-i Zül Semender ateş bica Tomanis'den ma'zul Semender Paşa'ya tevcih olunub ve kâl'ânın cemi'-i noksânı ma'a ziyâde tekmil olundukdan sonra emanetleri Hazret-i Rabbül 'Alemin dergâhına ısmarlanub mâh-ı Zilkadenin yirmi üçüncü günü küçülüb beşinci gün Rûd-ı Gür kenarında Sarıkamış nâm-ı menzile nüzûl olundukta levend-i mel'unun va'desi üzre harac mua'yyinesi gelmedi nev'â tekâsül ve ihmâl ve külli a'mâz-ı müşâhede olunmağın mahalli mezburun nehr-i Gür'e //**41-b//**mürûr ve 'ubûr olunub ülkesi talan (ve)[273] viran ve bakiye-i seyf olanları esir ve nalan itmek mukarrer olıcak bu ıhbâr-ı cansuz sem'i şekâvet memlusuna vasıl olıcak can kuyusuna düşüb bir niçe meşhûr pelidlerin elçi namıyla 'özür nâmeler birle irsâl bâ'de harâc dâhi gündermekle günahı afv olunub bu ahvâl-i Simûn-ı bedlikâya mün'akis olucak fi'l-hâl ol dâhi harâcın gönderib 'arz-ı 'ubûdiyet eyleyüb anın dahi 'özrü makbul ve günâhı 'avf olunub ve münhezim-i sâlifü'z- zikr-i Muhammet Hanın akrab akrabasından olan İskender Han sekiz bin beşyüz 'asker ma'dûd şir-i şikâriyle cünd-ü hidâyet-i rehbere on iki bin ulusatıyle mülâki olub ve sabıkâ tâ'bi olan Pertal oğlu Mustafa Paşa taallukatından Berda' hâkimi Ali Sultan tiğ zen ve tir efkenlerinde dilâverleri ve vilâyet-i Berda'nın Ulusâtı ve re'âyasıyla gelüb 'arz-ı 'ubûdiyet edüp ve Gence ve Karabağ

---

[272] N2'de (+) "serây-i"

[273] N2'de (+) و

nevâhisi reâyası //**42-a//** külliya meliklerin gönderib ‘arz-ı ‘ubûdiyet idüb her birine mikdarlarına göre hil‘âtler ve dirlikler ve ellerine emânnâme-i hümâyûn virilüb hanlara ve sultanlarına mutasarruf oldukları ülkeleri mukarrer kılunub nişân-ı hümâyûn-ı ‘alişân birle ser-efrâz idüb herkes meskenlerinde emin üzre sakin olunub devâm-ı devlet ebed peyvend-i sultâniye meşgul olmuşlardır ‘inâyet-i hazret-i perverdiğar ve celle zikre birle cevahib-i erba‘da mikdâr-ı peş ser-firâzlık ‘davasın ider bir kes kalmayub kâf ta kâf sütût-ı heybet ve cüret ve himmet-i sultân-ı İslâm münteşir olmağla herkes gerden ferazlığı ser furuluğa tebdil eyleyüb eyyâm-ı hümâyûn-ı pâdişâhide re‘âyâ ve berâyâ asûde hâl olub rahat ve itminân birle kesb ve kârlarına meşgul (olmuşlar)[274] idi bu fütuhât ‘âzimü‘l-berekat birle mâh-ı Zilhicce’nin[275] on yedinci günü yevmü‘s-selâse sâlimin ve gânimin Erzurum’a dâhil olub kışla emr olunan mesken-i mu‘âyyinelerine dâhil ve icâzet verilenler vatanlarına vâsıl olub mahvü’l-merâmü’l- âli //**42-b//** lütûf hâzret-i hayy u müte‘ali birle bu sene-i mübarekede dahi itmâm-ı hizmet-i âli vechü’l-hüsn-i müyesser oldu *_elhamdülillâh âla zâlik-i ve’l-i zâl kezâlik_* El-bâbü’s-samen sâbıka şâh-ı Acem ve şehriyâr-ı terk-i dilem olan Koçkapan Şâh Hamza oğlu seltan Haydar ba‘de’l-katl Şâh Hamza Seltanları sulh u salâh içündür. Ma‘delet-i pinâh-ı hüdâvendigâra irsâl eylemeğe müte‘ahhidler olub bâ‘de Mirza Abbas Şâh oldukda hayli müddet te‘hir etdürüb sonra serdâr-ı kâmkâr hazretlerinin rây-ı münirleri ile ‘ahd-i sâbık üzre irsâl etdükleri tafsilidir.

Serseri sâneme âh aşâkı	Hake yeksân ider buna tâkı
Aşk sadık itse derdle âh	Çerh olmaz siper âna vâllâh
Guşesi ya‘ni hâk rızası ola	Hakkın izhâr-ı müddeâsı ola
Olur a‘nın mu‘ini lutf-ı hüdâ	Rehnumâsı hidâyet-i mevlâ
Görmiyesiz ki bağda bülbül	Ruz u şebdir derdiyle ider gulgul
43-a	
Esrâhı eyleyüb ta’sir	Şâh gül goncasın ider teshir
Ruhunun âli âh-ı bülbüldür	Zülfü dûd-u siyâh-ı bülbüldür
Şevk-i bülbüledir zuhûr u gülün	Derd-i bülbüldür serveri
Râh-ı aşk içre olmasın sâdık	Sâlik-i uşşak içredir fâik
İrişür sabırla visâle o zâr	Ansızın irişür nesim-i bahâr

---

[274] N2’de (+) “olmuşlar”
[275] N2’de “mâh-ı zilhicet-ül-haramın” şeklinde yazılmıştır.

Nesir[276]

Meşiyyet-i kâdir-i perverdekâr ve irâdet-i kerim-i gaffâr birle sultân-ı bahâr mülk-ü gül-zârı dest-i cünûd esrâr-ı şitâdan zûrbazuyla feth idüb balatul ve‘l-ârz-ı kâbz u bast etdiklerinden sonra lûtf ve ‘adâleti etrâf-ı gülşende inteşâr ve satvet ve heybeti eknâf-ı bağde gulgule-i bülbül birle iştihâr bulıcak hâr ve gül taht-ı hilâfet şehriyârı ateş hüsniyle suzân ve âyân hazret olan ‘andelib ve zârı vâ‘de-i visâliyle nâlân eylediğine pişiman olub hilâf-ı rızâyı şehinşaha adâlet güster itdüğü if‘âle nâdim ve sevdâyi riyâsetden külliyyen ferâgat //**43-b//** idüb der ma‘delet-i pinâh-ı sultân İskender ve kara mülâzım olmağa âzim oldukları hâlde emin-i gülzâr ve nâzır-ı etvâr-ı ezhâr olan ser ve nergisi ve şah-ı *_rehümme fil-emr_* nass-ı şerif vacibü‘l- ita‘ya imtesalan der-kenâr ve eşk-i nedâmetin cûy-bâr ve şah-ı medar rah-ı murâda bu vechile güzâr iderler ki bu dehr-i fânide ser-efrâzlık sultân-ı kâmkâre lâik ve itâ‘at-ı ulü’l-emr etmekle beyne‘l akran fâik olmak murâdımdır hûd-ı ruyluk kaldıkça dâmen-i ‘iffetim dest-i hârden-i azerde ve serkeşlik idüb tarik-i cefâya sâlik oldukça sünbül-ü perişânım pejmurde olmadan hâli değildir hakân-ı kerim-i nihâda inkiyâd ve der ma‘delet pinâhına irtibât ve istinâd bâ‘is husûl-ı murâd ve sebeb-i refâhiyyet-i a‘bâd olmasın fehm iderim bu husûsda sizinde rey-i müniriyenüz nedir deyü suâl buyurduklarında

Matla‘

Hatırı şâhın tecelli câmidir.
Her ne buyurursa hak ilhâmidir.
deyu virdikleri cevâb bâ-sevâbların gûş-i cânıylan asgâ ettikde

//**44-a/b**[277]**//**“mahall-i icâbete makrûn-ı vâki‘ olub fi’l-hâl tuhaf-ı mütenevviâ bi-şümâr peydâ ve nâme-i ‘ubûdiyyeti dest-i zenbaka ilka‘ ve lûtf u mürüvvet-i hüsrevâni üstâd-ı asiyle şehzâde-i Gence şehriyâr-ı tâc-dâr cânibine irsâl ve sülûk-ı kayt-ı hakan-ı zamâna münselik olmağla cem‘-i a‘van ve ensarıyla müreffehü’l-bâl ve asûde hâl olmuşdı

Kıta:

Şehriyâr-ı bahâra haz ve gül	İtdi gencesini ile kul
İtdi hıddâm ol râhi âlâ	Yâsemen dâye lâlesin lâle

[276] N2’de (-) “Nesir”
[277] N1’de 45.sayfa tamamen olmadığı için bu kısım N2’den tamamlanmıştır.bkz.(N2;141-b 6.satırdan 142-b 8.satıra kadar.)

Cümle tertibin eyleyüb tahmil	Dereke-i şâha gönderib tâ‘cil
Sürülecek pâye-i pezire yüzün	Buldu lütf u âtayla per-avazin

bu itaât ve inkiyâd ve muâmele ve ittihâddan mülk-ü gülşen-bağ ermüş ‘abâd *_İreme ve atil imadi elleti'l-em yuhleka misalüha fi biladi_* nassı şerifine musaddık vâki‘ olub zâğ ve gilağ-ı meclis-i izhârdan hezâr merhâle arağ ve cuyûş-ı eşcâr ve esmâra dağ üstü bağ olub sinesi ateş berf ile bimâr olanlar muvâsalat benim bahâr-ı adâlet asârla sağ olub gül-zâra temâm emin ü emân ve halkı rahat ve itminân-ı tâhsil ile genc-i feragâtda şâd ü handan oldukların mezmûm indallah ve'l-nas olan Şâh Abbas dide-i bâsiret ve basâr-ı hakikât birle müşâhede idecek dil-i sengin pür hayâlatı nerm olub bu rumûz-ı gayb cânib-i hakdan bize talim-i irşâd lareybdir. deyu sabıka etdikleri ahde vefâ etmek üzre ‘azimet idüb mukaddemâü'l-kâb şâhı ile mâ‘nun olan karındaşı Koç Kapan Şâh Hazma'nın oğlu Sultan Haydarı perverde-i sâye-i zıllu'l-lâh olmak ricâsıyla der-ma‘delet-i pinâha irsâl eylemek tedarikiyle mukayyed olub hikmet-i hüdâ bu asarın zuhur-ı hulûs niyet-i padişâh-ı âli himmet hazretlerinden idüki mukarrer olub zira ol sene-i seniyye-i mübareke ki Hicret-i Nebevi aleyhi efdâlü's-selâvât ve ekmelü't-tehiyyât hazretlerinin H-997/M-1589 senesinde" //**45-a//** vâki olmuşdu ibtidâ-yı sefer-i şârkdan ilâ yumnâ hâze asker-i İslâm zafer fercâm ve sa‘âdet-i encâmın tiğ ve tir nişanları bahr-i hûnâba-i ‘adâ-i şebhûnneyn alişânda gavvâs ve ergûtalar eyleyüb hidâyet-i ilâhi pişrev- râh olmağla sahil-i fütûhâta vâsıl ve niçe lü‘lü‘-i şehvâr-ı girân-bahâ hâsıl olub bir zamân suyûf-ı mücâhidin niyâm-ı istirahâtda huzur idüb ‘asker-i hüdâ ve sâir re‘âya ve berâya âsûde hâl olub duâyı devâm-ı devlet ebed peyvend-i hüsrevânıma meşgul olsunlar diyâr-ı şarka olan hüsn-ü teveccühüm hasbeten lillâhdır lutfullahdan ümid vârım ki şâh-ı bed mâ‘âş ve kallâş nâ- tıraş tarik-i ecdâdına sâlik olub İnşallahü te‘âlâ an-kârib na‘im-i afv u ihsânım ricâsıyladır hilâfet-i dest-gâhıma şey'en-lillâh etmeğe gelmesi fehm olunur deyü sefer-i hümâyûn te‘hir olunmak fermân-ı âli olmuşdu lâkin serdâr-ı şeca‘ât şi‘âr ba‘zı dilâveran-ı delirân ile dârü‘l-fütûhât Erzurumda karâr eyleyüb zabt ü kabz- serhâd //**45-b//** ve siyânet-i ‘arz-ı saltanât-ı ebed peyvende mecedd-ü sa‘y-i makâm-ı isti‘nâda mukim ve cem‘-i umûrunda Cenâb-ı Rabbü‘l-‘ âlemin Hazretlerine tevfiz ve teslim eyleyüb şehzâde gelmesi hususunda hüsn-ü tedbirler ile mukayyedler iddi amma â‘dâyı bedkâr ve Hüsrevân-ı gaddâr ray-ı serdâr suret-i pezir olmayacakdır. deyu niçe durûğ-ı bi-fürûğları ile kalub havâss û

‘avâma dağdağa virmeğe meşguller idi el-minnetullah te‘ala kemâl-i ba‘zı hasedleri mahsûdun husûl-ı merâmıyla tezâyid ikbâl ve terkiye-i iclâline sebeb oldu.

Kıt‘a

Hased hasidi iñcinmek	Sebeb-i irtifa‘-i devlettir
Zer‘-i bağzindan ol siyeh-rûlâr	Hasılı zecr ü kahr u zillettir .

Nesir:

İttifâk-ı lûtf-ı hidâyet bâri ve hüsn-ü teveccüh-ü şehriyârı ve sâ‘y-i kûşiş-i serdâr nik rây-ı birle şehzâde gönderilmesi mukarrer olıcak mukaddema elçilikle varın der-gâh-ı ali çaşnigirlerinden Veli Ağa bir nice defa meclis-i Şâh Abbasda hazır olub nice güft-ü şinevden sonra // **46-a//** bir meclis-i hâs ve cem‘-i avâm ve havâss eyleyüb Şâh Abbas bil-zat Veli Ağa‘ya müteveccih olub ben padişâh-ı İslâm hazretleri’nin sâir kulları gibi bendesiyim mukaddima agvâ-yi şeytân-ı bed-kâr ve‘l kari a‘vân (ve)[278] ensârı ile târik-i ‘inâda sâlik oldukça kuvvet-i kahireleri ile cemi‘-i vilâyetim kabz ve zabt idüb elimde bâki kalınca senin dâhi mâl u minâli talan ve ricâl ü nisâ ve etfâlin nâlân etdiler bu ana dek etdüğmüz ef‘âle pişman olub afv u ihsânları ricasına karındaşım oğlu Seltan Haydarı sizinledir âadâlet-i destgahımı irsâl eylemeğe mukarrer etmişimdir padişâh-ı İslâmın nice elçisi olub emr-i hümâyûnları üzre hizmet etmişsiñiz benim tarafımdan dâhi vekil-i mutlakım olub ‘asker her bir savlet elinden dâmen ve giryebanımız hulâsa sa‘i ve himmet idesiz ve bâ‘del-yevm

Meclis-i Samis-i âşer

Şâh Abasın şehzâde Haydarı

Veli Ağa’ya teslim teslim etdüğü mahaldir.[279]

//**46-b**// der mâ‘delet pinahlarına sair kulları gibi bende bilüb *_İnşaallahu te‘âlâ hilâf-i rızayı ali bir va‘az‘_* olunmıya deyü hitâb etdiklerinde müşarünileyh Veli Ağa dâhi fi‘l hâl arz-ı kıyâm eyleyüb devletlü şâh ‘azametlü himmetlü padişâhım *_edamullahi te‘âlâ iclâle_* hazretlerinin //**47-a//** afv u kerem ve merhamet ve himmetleri âlidir İnşaallahu te‘âlâ özrüñüz makbul ve cem‘-i ricânuz makbull olub sâye-i ‘adaletlerinde cânibinin re‘âya ve berâya-yı âsûde hal olmağla sizlere dahi sevab-ı dü-cihânı hâsıl olur deyü mahall-i iktiza etdüğüñe göre dahi nice kelemât-ı pür-nükât olub hil‘ât ve kemer-i

---

[278] N2’de (+) و
[279] Mnyatür üzeri bilgidir.

şimşir ihsânlar olunub der-ma‘delet-i destgâha irsâl mukarrer olıcak mu‘temed ve mu‘tekâd-ı Şâh olub Erdebil Han‘ı olan Mehdi kulu Hanı başbuğ ta‘yin idüb ve Mirzânın itâbıñı yerine olan Şahım Kulu halife ve Ali Kulu Seltan diğer Mehdi Kulu Seltan ve altıyüz mikdâri namdâr korucular ve yarar ademleriyle irsâl eyleyüb Gazvenden çıkub Erdebile vasıl oldukdan sonra Veli Ağanın hem-râhı dergâh-ı âli çavuşlarından Bayram çavuşu Şâh Abbasın eşk ağası Ali Han Beği mukaddem şehzâdey-i mukaddem serdâr-ı pür-himem hazretlerine ‘ilâm içün irsâl etdüklerinde //**47-b//** ahsen-i evkâtda mülâki olduklarında in‘am ve ihsâni-l Yahsaya müstağrak olub müterassıd mülakât iken mukaddima şâh-bazân-ı âşiyân gaza olan anka şikârlarına pençesinden emân birle halas bulan[280] müfsidân nedir şekâvet-i şâha varmağa imkan ve ne Cenâb-i sultan-ı âlişâna yüz sürmeğe derman ve ne-serbi devletleri asûde olıcak mekan bulamayub ve henüz kendülerinde bir hâlet-i zâide fehm eylemekle hezâr sâd hezâr fikr na-hemvâr birle huruc eyleyüb Gence ve Bürde‘ üstüne müstevli olıcak şâh bil-zat kendü geldi deyü bir sadâ peydâ olduğı halde sâbık tok ita‘ati gerden-i câna kemend eyleyen Kazak Han ve Kelb Ali Han ki inâyet-i hüsrevâni birle her birisi ülkesinde mir-i mirân vel-iltifât ve in‘amiyle ‘âlişânlar iken ol kelb ukur-ı Kazak Hanıyla zamanla mürûr iden bed-kârlıkları İslâma gelmekle kalb-i nâ-pâkilerinden zâil olmayub fırsat-ı ganimetdir deyü //**48-a//** Gence’ye gitmek bahanesiyle Ulusatın cem‘ idüb gafletle Kazak Hanın hâvâb-gâhın şeb-hûn eyleyüb irâde-i hüdâ birle mezbûr Kazak Hanı kayd ü bend eyleyüb _*küllü şey’in yerci‘u ilā aslihi*_ fehvâ-yı şerifi üzere zümre-i mülhidine ilhâk olduğu haber-i serdâr-ı gayret medarın sem‘-i şeriflerine vâsıl olıcak bi-tereddüd bi-tevekkif Erzurumdan çıkub Hasan Kala‘sına nüzûl buyurdukları halde mu‘accilen gelmesi mümkün olan beğlerbeğilere gelüb irişesiz deyü o emr-i hümâyûn perâkende oldukdan sonra zamân-ı kalilde ‘asker-i kesir cem‘ olub şâh-ı kallaş bil-zât[281] gelmediği muhakkak olub ve mücemmi‘-i kilâb-i ‘azimet cuyûş-u gayret[282]ü’l-mu‘tad istima‘ile târ u mâr oldukları ihbâr-ı şâyi olub lâ‘kin te‘kiden Erzurum beğlerbeğisi Hasan Paşâ’yla serdâr nasb eyleyüb cânib-i mezbura irsâl itdükleri hinde şehzâde-i Haydar Kağızman nâm-ı menzile nüzûl itdüği ahbâr-ı beşâret asâr-ı tevâtüre irişmekle //**48-b**// _*ekremül- dayyife ve levkâne kafiren*_ mazmûn-u ‘âlişânı üzre ikrâm-ı mihmâna lâzım olan mühümmâta mübâşeret olunub sene 997/1589

---

280 N2’de “bulmaktan”

281 N2’de “balizzât”şeklinde yazılmıştır.

282 N2’de “garet” yazılmıştır.

Zilhiccesinin dördüncü günü ki yevmü’s-sebet idi mülakatları mukarrer olıcak ser-bazân-ı meydân-ı meycâ vâsfı şekenân ‘a‘dâyı eshâb-ı pür-sefâ zeyb[283] ve ziynet-i tam ve şevket ve şöhret temâm birle istikbâl eyleyüb o dağ-ı serdâra kârib mahalle geldiklerinde serdâr-ı namdâr zir-i sayabandan[284] aşikâr olub dâm-ı tedbir ve dâne-i rey-i münireleri ile ele getürdüğü şikârın şahbâz hümâ per-vâz gibi at üstünden kapub kucağına alub öpe ve koca sadr-ı sa‘âdetleri yanında tahliye etdikleri mahalle hezâr tekrim ve tevfir[285] birle cülûs etdirüb cenâb-ı padişâhiden altmış sofra it‘âme-i mütenevvie‘ bezl olunub bir gümüş kürsü üzre gümüş sini içünde münâsib fağfûri kaselerle

Tâs-i âşer
Erzurum’da Şehzâde Haydar
Cânib-i pâdişahiden ziyafet olduğu mahaldir.[286]

//**49-a//** hassetenü’l-mevân nefâis ihzâr idüb şehzâde önüne mahsus konulmuşdu bâ‘de’l-ta‘âm hil‘ât-i müte‘âddid fahr ve şimşir ve kemer ve hançer-i (pür)[287] cevâhir //**49-b//** i‘tâ olunub han ve sultanlara ve üçyüz mikdârı nükerlerine hil‘âtler birle ihtirâm-ı tam ve ağrâz-ı mala kelâm olmuşdur[288] ve mâh-ı mezburun onuncu günü ki yevm-i ‘ıyd izhâ idi. Serdâr-ı nik re’y kendü tarafından kırk sofra ta‘am ihzâr idüb siyânet ve nâmus[289] hüsrev-i cihan içün var kuvveti bazuya getürüb ziyafetde bezl-i makdur ve ba‘de’l-ta‘am kezâlik hil‘atler ve münasip iltifatlar birle şerâyit-i râiyet-i mihmani kemâhü’l-merâm icrâ etmeleriyle anlarda hoş hâl olmuşlar idi. Hikmet-i ilâhi ol yevm-i mübarekde beş nev‘ üzere bayram cem‘ olmuşdu. Iyd-i evvel *_elhaccü eşhürü_* malumat-ı nassı şerifiyle sabit olandır ı‘yd-i sâni Şâh-ı Acem ve şehriyâr-ı Türki dilem dergâh-ı padişâh-ı zikru’l-lah ‘abd-direm hâride mesabesinde kul olub karındaşı Şâh Hamza’nın sulb-ü oğlan car-ı geş Cenâbı Sultan sahib kıran olmak içün
//**50-a//** irsâl eyledikleridir ıyd-i sâlis vâki‘ olan Salih Salahaddin cânibinin re‘âya ve berâya-yı asûde hâl duâ-yı devâm-ı devlet-i şehriyâr-ı gerdun vakâra meşgûl ve

---

283 N2 (-) “zeyb)
284 N2’de “saybanından” şeklinde yazılmıştır.
285 N2’de “tevkir” yazılmıştır.
286 Minyatür üzeri bilgidir.
287 N2’de (+) “pür”
288 N2’de “olunmuşdur” şeklinde yazılmıştır.
289 N2’de “ziyafet-i nâmus-ı” şeklinde yazılmıştır.

mülâzım oldukarıdır ıyd-i râbi‘ Gence ve Karabağ üstüne müstevli olan mahzulanın hezelânı haberi geldüğüdür ıyd-i hamis şehzâde gelmesi hususunda re‘y-i serdâr suret-pezir olmaz din-i haseddân Lûtfi Rabbü’l-‘âlemin birle ser-gümân olduklarıdır. *_Elhamdülillah-i âlâ ala-i veş’şükrüllahi ala ni’ma-i ve’s-selavatü ve’s-selamü ala nebiyyine Muhammedün ve ali ve ashabihi_* eğerçi bu asâr-ı ihsân-ı hüdâdır lâkin hüsn-ü teveccühü padişâh-ı âlem-Penâh hazretlerinden zuhur bulmuşdur amma serdâr-ı asâf (re‘âyânın)[290] iken hüsn-ü tedbir ve re‘y-i münirleri ‘illet-i müstekalle olduğu hâk-beyn olan ehli yâkin huzurunda mestur değildir şâh Abbasın ecdâd-ı kem-râh-ı mukaddemâ Ebu’l- Feth-i Gazi merhum **//50-b//** ve mağfur-ı sultan Selim Han-ı kahhâr ve sultan Süleyman Han âlâ tebâr rahmetullahi aleyh rahmeten vasi‘aten hazretleriyle etdikleri mukâbele ve mukâtele meşhur devrandır beyne‘l sâlâteyn cihân ser-efrâzlık ile iftihâr ider bedkârlar iken ‘inayet-i kerim kerdkâr ve kuvvet-i sutut-ı şehriyâr cemm-i iktidâr birle şol kadar hak-sâr olmuş ki hilâf-ı kâ‘ide-i hüsrevâni kemâl-i tenezzülünden serdâr-ı kâm-kâra irsâl etdüğü nâmesinin imzâsı yerine mührün urub i‘tizâr-ı tâm birle ‘arz-ı merâm eylemişlerdir.

Hatime;

serdâr-ı hub-seyr Şehzâde Haydar ile pâye-i serir-i â‘lâya yüz sürdükleri tafsilidir. Afitâb-ı ‘âlemtâb matlağ-ı tulû-u hurşid rikâbdan tuluğ idüp şu‘â-i nûr-ı ruhsarıyla şeb-i ızdırardan zilâm-ı intizarı def‘ eyleyüb alem-i münevver olduğu halde manend-i peyk-i sâbâ bir kasd-ı hûb-ı likâ ve mesih-i âsâňa dem-i rahat bahşinden dil-i merdiyye hayât-ı ebed hâsıl olur ihsân-ı evkât //**51-a//** ve eymen saatte vâsıl olucak Şehzâde Haydar serdâr-ı nik ahter birle mülâki olduğu haberi iş‘âr eyleyüb zuhûr-ı subh-ı sadıkla eser-i subh-ı kâzib zail olduğu gibi husudan gaddâr zulûmât-ı cehalete düşüb târ u mâr olıcak Hazret-i Hüdâvendegâr tenezzül-ü i‘tizâr â‘dâ-yı gaddâr ile hoş hal olub bu haber-i meserret asarla gelenlere iltifât ve ihsân-ı bi-şümâr ile kamkâr eyleyüb vakt-ı şiddet-i şitâ ve zamân-ı keremiyyet-i Serma dimeyüb mu‘accele pâye-i serir-i nusret-i kârineme yüz sürmeğe sâ‘y idüb itmâm-ı hizmet-i hümayûnum etmekle mazhar-ı ihsân-ı lâ-yûhsâ olmağa bezl-i makdur idesiz deyü hatt-ı hümâyûn sa‘âdet-i makrun irsâl olıcak hazret-i müşârun’ ileyh *_kalbe’l-vusulü’l-emrü’l-âlâ_* teveccüh eylemek sadedinde iken bu işarât-ı hümâyûnu pür-beşâret ümidvâr-ı in‘âm-ı Hakan Süleyman menzelet etdikde bi-tereddüt ‘azimet eyleyüb menzil be-menzil seyr-ü güzâr

---

[290] N’de (+) “re‘âyânın”

iderek //**51-b//** İş bu sene dokuz yüz doksan sekiz Rabiü'l-Evveli'nin sekizinci günü ki yevmü'l-ısneyn idi dahil-i dârü'l-hilâfet-i Kübra olmaları mukarrer olıcak vüzerâyı 'izamdan ma'de götürü erkân-ı devlet ve 'âyân hazret-i hezâr zeyb ve ziynet birle istikbal eylediler ki bir serdâr-ı kâmkâr ve bu vechle iltifât ve i'tibâr olunmuşdu. Bâ'de mâh-ı mezburun on ikinci günü ki yevm-i hâmis idi Şehzâde-i Haydar gelmesi muhakkak olıcak Şâm eyaletinden münfasıl vezir merhum Muhammed Paşâzâde Hasan Paşa ve üzengi Ağaları ve Bölük Ağaları, çavuş başı ve cepeci başı neferleriyle alât-ı bezm-i rezm ile mükemmel Üsküdar tarafında Fenerbağçesi karibinde istikbâl eyleyüb Yeniçeri ve Kapukulu iskelede hazır ve amâde durup satvet-i şevket-i sultân-ı cihân ve heybet ve haşmet-i gürûh-ı serbâzan bir vechle seyran olundu ki 'ömr-ü Nuh sürenler bu ziyneti görmemiş ve Dara ve Cemşid hana hikayetin mütala'a //**52-a//** idenler bu tafsili işitmemişdir. Hücûm-ı eşhâs bir mertebede idi ki san-ı ruz-ı haşr idi bin ayak bir bayrak üzre durup er ve 'avrat fark-ı olmadan kalmış idi ve kesret-i nas bir derecede idi ki herkes durdukları yerden gark-ı bahr-i arak olmağla can atub sahil-i necat erderleridi bu ızdırablardan yollar bulunmamağla vakt-i işâda ancak menzil-i mu'ayenesine nüzûl etdirebildiler ve evvel zamanda semat çekülüb envâ'-ı ta'âm ve elvân-ı heleviyat bir mertebede bezl olundu ki takrir ve tahrirden müstağni idi ve mâh-ı mezburun on sekizinci günü ki yevm-i erba'âdır. Erdebil Hanı Mehdi Kulu Han veziri 'azâm Sinân Paşa Hazretlerine ve sa'ir vüzerâyı mükerrem hazretlerine buluşub hedayelerin ve nâmelerin teslim idüb anlarda sadr-ı sa'âdetlerine lâ'ik olan kemâl ri'âyet ve ihsân birle ta'zim ve ikrâm eylemeleriyle hoşhal olmuşlardı ve mâh-ı mezburun yirmi ikinci günü ki yevm-i ahâddir pâye-i serir-i //**52-b//** mâ'delet-i mesire yüz sürmek içün divân-ı hümâyûna gelmek mukarrer olıcak 'âzim ziyafet tedâriki görüldükden sonra sağ 'ulufecibaşı ve çavuş başı külli şevket ve şöhretle atlanub Şehzâde konduğu mahalle varılub anlar dahi kendü ayinleri üzre mürettib ve mükemmel atlanub bâb-ı hümâyûn sa'âdet-i makrun semtine teveccüh idilecek bu muamele ve ittihâd şâh şitâ'i hoş nihâdın mesmu' olıcak hizmet-i hümâyûn-ı hüsrev zamanda bezl-i makdur eylemeğe zimmet-i pür-himmetine vacib bilmeğin bi'l-zat cûyûş-ı pür-cevşle şehzâde-i istikbâl ve bâb-ı hezâyin-i ihsân-ı bi-payânın meftuh eyleyüb cem'-i nasın başları üstüne bir mertebe bezl-i derem eylediği bir pula muhtac olan gedalar dâmen ve gâribanın mâl â mâl eylemişlerdi.

Kıta‘

Nedir ey padişâh-ı ‘âlişân Sana hakdan olan nevâl ve ‘atâ
Kılmağla tevekkül Allaha Oldu şahane dergâhın me‘vâ

53-a

Çâker oldu kapuňda mihr-i bahâr İltifâtın esir-i Şâh-şitâ
Suret-i mihriňe biri mahzar Emr-i kahrın biri ider icra
Tir-i kâhrın gamıyla sultanın Kari çarhın kemânveş oldu duta

‘Abd efkendeň oldu şâh-ı ‘Âcem Boynu bağlu esiriň oldu nevâ
Serfüru itdi tiğine ‘âlem Kalmadı bir mu‘arızın kat‘a
Kâf ta kâf yokdur her kez Dergâhın nâzıruna hemtâ

NESİR: hezâr ağrâz ve ikrâm ile dahil-i divân-ı hümâyûn olıcak vüzerâyı ‘âzam makamlarından kıyâm idüb şehzâde-i istikbâl içün beş on kadem takaddüm buyurub vezir-i ‘âzam hazretleriyle serdâr-ı ikrâm hazretleri mabeyninde cülûs etdirilüb Mehdi Kulu Han ve Lâlâsı Şâhım Kulu Halife ve diğer Mehdi Kulu Han vüzerâyı ‘a‘zâm mukabelesinde iskemleye oturub Mehdi Kulu Han Şah tarafından memur olunduğu üzre hüsn-ü takrir birle edâi hızmet idüb bâ‘de Semât çekülüb bezl-i ni‘met olunub bâ‘det te‘âm şehzâde-i bâb-ı sa‘âdet

Meclis-i I‘şrin

Şehzâde Haydar

Paye-i Serir-i hümâyuna yüz sürdüğüdür.[291]

//**53-b//** yanında cülûs etdirilüb üç hil‘ât giydirülüb birisi semmûr kürkle ve vesairleri hazine-i ‘âmire önünde oturub hana iki hil‘ât ve sultanlarıyla on beş nefer vacibü’r-reâyalarına birer hil‘âtler giydirilüb pâye-i serir-i ‘âlem-i mesire yüz sürmek şerefiyle müşerref olıcak Mehdi Kulu Han nâm-ı şâhı vezir-i ‘azâm hazretleri eline //**54-a//** teslim eyleyüb onlarda serir-i saltanâtın kenarına ilkâ etdiklerinden sonra ağaz-ı cevabıňız var ise buyurun deyü vezir-i ‘azâm hazretleri han müşarü’n-ileyhe hitâb idecek Mehdi Kulu

[291] Minyatür üzeri bilgidir.

Han dâhi kelâma ağaz idüb Şâh Abbas muhlisleri hezâr ‘acz ve kusur ile ‘arz i‘tizâr idüb afv-u merhamet-i padişâh-ı kâmkâr ‘âli tebardan rica ederler ki kuvvet-i kahire hüsrevanları ile bu ana dek zabt u kabz etdükleri mülk-i mevrusumuz ki dahil-i darü’l-hülafa-i kübrâ olmuşdur hakk sübhane ve te‘âlâ hazretleri mübarek eyleye andan ma‘ada bâki kalan olunmaz dahi sa‘âdetlü sultan-ı sahib-i kıran hazretlerinindir sayir memâlik-i mahrusalarından ad buyurub ve bu haksarların cümle abd-derem hârideleri a‘dadından ma‘dûd eyleyüb uğur-ı hümâyûnlarında hizmet eylememiz lâ‘ik gürürlerse can ve başıyla hızmet-i aliyelerinde yüz ve elle şeref-i hizmet-i hümayûnlarıyla müşerref olmamız münasib //**54-b//** görmezlerse zabt u kabz-ı memâlik her kankı kulların emr buyurub irsâl iderlerse bi-tereddüd ve bi- tevkif ana teslim ve tefviz idüb ecdâd-ı uzlet mu‘tâdem gibi genc kanaat ihtiyar idüb duâ-yı devâm-ı devletlerine meşgul ve mülazım olurum deyü ‘arz-ı merâm birle kat‘-ı kelâm eyleyüb bâ‘de şâh tarafından ‘arz-ı ‘ubudiyet içün çekülen peşkeşlerdir ki zikr olunur. **üç kıt’a** kelâm-ı kâdim, **birisi küçük** kıt’a bâ-hatt-ı üstâd cild-i mûrassa‘, **ikisi bezerk** ba hatt-ı üstâd cild-i müzehheb **Kitab-ı Şahnâme-i Firdevsi,** müzehheb musavver bir cild, **Kitab-ı Hamse-i Nizâmi,** musavver müzehheb bir cild **Kitab-ı Külliyat-ı Hakan,** bir cild **Kitab-ı Yussuf u Züleyha,** musavver bir cild **Kitab-ı Bostan,** müzehheb musavver bir cild **Kitab-ı Divan-ı Hafız,**[292] ba hatt-ı üstad müzehheb ve musavver bir cild **Kitab-ı Mahzenü’l –Esrâr,** müzehheb musavver bir cild **Kitab-ı Heft Menzer,** tef‘i müzehheb bir cild **Kitab-ı Rubâ‘iyat-ı Hayyam, //55-a//** müzehheb bir cild **Kitab-ı Şevahidü’l-Nübüvve,** müzehheb ve münakkaş bir cild **Kitab-ı Cimşid-i Hurşid,** müzehheb bir cild **Kitab-ı Külliy‘at Ehli,** müzehheb bir cild **Kitab-ı Şevahirü’l-Nübüvve,**[293] müzehheb ve münakkaş[294] bir cild **Kitab-ı Hulâsâtü’l -‘Ahyar,** müzehheb bir cild **Kitab-ı Külliyat-ı Şeyh Sadi,** müzehheb ve münakkaş bir cild **Kitab-ı Mürakki‘,** ve müzehheb ve musavver bir cild **Safra-i Zerduhta,** bir kıt‘a **Destar-i Hâkani,** bir kıt‘a **Sersar-ı Pervaz ‘Ubâyi Zerduhta,** dokuz kıt‘a **Kaliçe Hayy-i ‘Âcem,** dört kıt‘a birisi kadife ba zerduhta, ikincisi harir ba zerduhta, üçüncüsü seraser ba zerduhta, dördüncüsü Gence-i Horasan zerduhta def‘a **Kaliçe Hayy-i ‘Âcem,** İki kıt‘a zerduhta harir bir kıt‘a kadife heft renk iki kıt‘a zer u tar-ı laciverdi dört kıt’a harir bazerduhta hattı[295] laciverdi

---

[292] N2 (-) “musavver bir cild **Kitab-ı Bostan,** müzehheb musavver bir cild K**itab-ı Divan-ı Hafız”**
[293] N2 (-) “müzehheb bir cild **Kitab-ı Şevahirü’l-Nübüvve”**
[294] N2 (-) “ve münakkaş”
[295] N2 (-) “hatt-ı”

hayme-i atlas-i mukatta' ba tenab-ı harir ve zer mürassa'ı kümec ve debluñ ve münakkaş an atlas zer-i bab panzehir //**55-b**// bir kıta an zer müşebbek-i mumyayi ma'deni bâkiyesi mahtum bu münâsebet hâl olan gazel ol hinde demeğin bu mahalle tahrir olunmuştur.

GAZEL

Sahib-i kırân dehrin olup teñri yaveri.	Kul eyledi cenabına Şehzâde Haydarı
Tok rızañı gerden-i cana kılub kemend	Şâh-ı 'Âcem kapıñda olubdur kalenderi.
Ol nahs göğüb irmekle burc-u ba'iyyet	Yüz tutdu hayra tâli' sâ'd oldu ahteri
Virirdi tac u tahtını Dara ve Keykubâd	Sen şehriyârın olmağ içün 'abd-ı kemteri
Kim gördü kim işitdi cenâbıñ gibi pinâh	Şâhân-ı dehr-i melcei' idüb ola çakeri
Sıt-i şeca'âtin salli dehre velvele	Halk-ı zamana eğmez olubdur gazanferi

//**56-a**//

Burcu şerifde kâim ol encâm- ı devletin	Hurşidin rikâbuña oldukça müşteri
Rahm eyle seyl-i eşkime ref' ile hakdan	Teshir iden hakkı topuña bâhr ile berri
Halkıñ cem'-i melcei' var yok Hârimi'nin	Şahım kapından özüñe anın varacak yeri

NESİR:[296] Şehzâde Haydâr ve elçi ve sair tevabi'ine olan in'âm ve ne ihsandan ma'ada harç yevmiyeler-çün rûz be rûz bir yük akçe sarf olunub ve götürdükleri nâmelerinde etdikleri iltimâsları ihsân-ı Padişâh-ı 'âlem penâh birle mevki'-i husule vusul bulub vüzerâyı kerim-i nihâd hazretleri dahi başka başka 'âzim ziyafetler ve in'am ve ihsânlar ve ri'ayetler birle ikrâm-ı tam ve ihtirâm-ı mala kelâm eyleyüb elçiyi mezbur muhassılü'l-merâm cânib-i şâha irsâl olunub Şehzâde-i Haydar saye-i hümâyun-ı sultan-ı 'adalet güsterde //**56-b**// âsude olmağ-çün der-ma'delet-i pinâhda karar eylemişlerdir. Mukaddemâ küfrân-ı nâ'im sultâni olub mürted olan kelb-i 'âliyenin hakkınan ve nimeñ-i hüsrevâni sedd-i râh murâdı olub hiçbir tarafa gitmeğe mecâli olmamağın Kazak Han'ın tevâbi'i saydı ve kaydıyla mukayyedler iken bi-'inâyetullahi te'âlâ kendüsin ile getürüb mâl u minâl ve ehl ü 'iyâlin yağma ve talan eyleyüb Akça Kâl'â'da habs olunduğı pâye-i serir-i 'âlem-i mesire 'arz etdiklerinde emr-i şer'-i mutahhire üzere hakkından gelinmek buyurlmuşdu bu zuhur eden asâr-ı lütf-ı hüdâ'da serdâr-ı asâf ra'yın etdüğü tedbir-i bi-nâzir ve rey-i münirleri şâha gönderilen nâme mefhumundan

---

[296] N2 (-) "Nesir"

ma‘lum olub ilâ inkirâzü’d-deverân zikr-i bi’l-hayra sebeb olsun deyü bu mahalle tesvid olunması hâk-i-pâye-i şerifleriyle müşâvere olundukta mâ‘kul görülüb kitâb-ı divânın mümtâzı ve akrân ve emsâlin ser-efrâzı //**57-a//** Lâmi Ali Çelebi Efendi’den alınması işâret-i ‘âliyeleri oldukta mahdum müşârün ileyh edâ-i dil-pezir ve nekat-ı bi-nazirleriyle etdükleri tahrirlerin bu kembâza‘ı te‘lifine ilhâk olunmadan kemâl-i istikbarlarından ‘âr etmeleriyle suret verilmemeğin tesvid-i müyesser olmayub ya‘lemu'l-lahi te‘âlâ kemâl-i sürur-ı gururları nâzırın ve sâmi’inin hayır duâsın almamağa ‘illet-i müstekâlle olmuşdur _*el-hukmü’l-lillahü’l-‘alelü’l-kâbir*_ Ol gavvas-ı be-hâr-i me‘ârif kenarında bu kem-katre-i dil-gûş şânına lü’lü’-i şehvârı gibi menguş olan kelâm-ı der-ribâr fusaha-yı mütekaddimin hazef-pâre denlü yokdur ve zamân-ı kâlilde zerre-i iltifât dehrle tahsil ettiği cevâhir ve zevâhir ‘aceb ve enâniyet ‘addir hâl ü hesâdan çokdur. Elminnetullahi te‘âlâ dil-i aşık-ı sâdık gibi galle ve gaşedan sâf ve sâde olan tahrir ve sâhihü’l-beyânın tekellüf edâ-i gurur (ve)[297] riyâdan ‘ridir ve bu tafsilden //**57-b//** murâd-ı arz-ı kemâl idüb beyne’l-akran mazhâr-ı iltifât halk-ı zaman olmak değildir. Ancak bi-hidayetullahi te‘âlâ vâki‘ olan fütûhât-ı kuvvet-i kâhire-i sâhib-kırân Halled-Allâhü te‘âlâ hilafete ilâ yevmü’l-mizân hazretleriyle zuhur bulduğun tahrir eden üstâdan hoş beyânın pir velâkin idüb hak-i pây-i kehl-i asalarıyla dide-i canânı münevver kılmak ve tezkire ve kay‘-i gazât-ı müslimin etmekle sevâb-ı cihâd-ı kübraya dahil olmakdır. Zira gazâyı revafiz ve mülhidan kitâl-i küffârdan takdim eyledikleri delil-i kâti‘ birle sabitdir. Ol sevâbı ‘âzim-i tahsili yaluňuz tahrir ile kana‘at etmeyüp ekseri mu‘arekeyi canistanlarında hazır ve amâde olmak müyeser olmuştur. _*El-hamdü’l-lillah-i Rabbü’l-‘alemin*_ ümit vâr ki sebeb-i avf u cürm ve noksân ve ba‘is lûtf u ihsân-ı rahman ola _*âmin yâ vâsılü’l-müstakin*_ ehl-i insâf (ve)[298] hâk beyne’l-huzurunda mestur ve nihân //**58-a//** değildir ki ibtidâ-i sefer Şirvân’dan ilâ yevmü’l-nihânda surhserler mabeyninde kılıç çıkmayub vâki‘ olan hezelân-ı İskender sâhib-kırân zamanından berü bir fırka-i mu‘annidine vâki‘ olmamışdır ol revâfiz-i sebeb ve mülhidân ‘aduvv-i hazreti ashâb olan nâ-sevâbların şa‘meti-niçe ehl-i hâl ve sâhib-i kıl u kâl ve nik-i nâm ve mesâkin re‘âyadan niçe mazlum eytâm tiğ-i samsam ile katl-i âmm’a dâhil olmuşlardır anların kitâl ve katilleri hakkında olan mesâil-i ‘ulemâ-i dine ‘ayândır_*yâ‘lemu’l-lahi te‘âlâ*_ başlarına gelen nekiyyet ve her sene vâki‘ olan kesr ü

[297] N2’de (+)و
[298] N2’de (+) و

hezimet *_el 'iyazü billâh sebb-i şehin âli himmet ve su'i zan ehl-i beyt_* etdiklerinden kât'ı nazar hâşr-ı ecsâd nass-ı şerif ile sabit ve zâhir iken haşâ sümme hâşâ inkâr etmeleriyle kâfir olub kıtalleri helâl olduğun Şeyhü'l-İslâm merhum ve mağfûr Ebu's-Suud Efendi rahmetullahi aleyh hazretleri

Meclis-i Âhd-i ve Işrın

Şeyhü'l-İslam merhum Ebu's-Suud Efendi[299]

//**58-b//** fetvâ-yı şerifelerinde tasrih buyurmuşlardır. Niçe mu'annidin ve mu'arızının 'acaba kıtalleri helâlmidir deyü vesvâs-ı şeytân ile olan sû-i 'itikâdları ve[300] izâlesi ve merhum ve mağfur müşarü'n-ileyh her bâr hayr (ve)[301] duâ kılınması içün husûs-ı mezburede vâki' olan fetvâ-yı şeriflerin aynile bu mahalle nakil olunmağa guste hâne cü'ret olunmuştur. Sûret-i fetvâ-yı şerife hazreti Şeyhü'l-İslâm Merhum Ebu's-Suud rahmetullahi aleyh. **/59-a**// Bu mesele beyânında eimme-i Hanefiyeden cevap ne vecihledir ki, Kızılbaş taifesinin şer'ân kıtâli helâl olub 'asker-i islâmdan anları katl edenler[302] gazi ve elinde[303] maktul olan şehid olur mu beyan buyrula **ELCEVAP**: Allahu 'âlem olur gazâ-i ekber ve şehâdet-i 'âzimdir. Bu mesele beyânında eimme-i hanefiyeden cevap ne vecihledir ki kitâlleri helâl olduğu takdirce mahzen sultan-ı ehl-i İslâm hazretine bâgi ve adâvet üzre olup ehl-i İslâma kılıç çektiği içünmüdür veya gayri sebebi varmıdır beyan buyrula **EL CEVAP** Allahü 'alem hem bağilerdir ve hem vücûh-ı kesireden kâfirlerdir. bu mesele beyanında eimme-i hanefiyeden cevap ne vecihledir ki tâife-i mezbure şiâ'dan olmak dava ederler La İlahe İllallah Muhammeden Resulullah derlerken bu mertebe-i icâb eder halleri nedir mufassıl ve meşruh beyan buyrula EL CEVAP: Allahü 'âlem **//59-b//** Şi'âdan olmak değil yetmiş üç fırkâ ki içlerinden ehl-i sünnet ve'l-cemaât fırkasından gayrısının cehennemde olmasını Resul-ü [304]sallallahü 'aleyhi vesellem tasrih buyurmuşlardır. Bu tâife ol yetmiş iki fırkâ-i dalliniñ müstekil birinden değildir. Her birinden birer miktar şer ve fesâd olub kendü hevalarına muvafık ihtiyar etdikleri küfr ü bidâ'tlere zımm idüb bir mürekkeb-i küfr ü dalâlet ihtirâ'

---

[299] Minyatür üzeri bilgidir.
[300] N2'de (-) و
[301] N2'de (+) و
[302] N2'de "katl eden" şeklinde yazılmıştır.
[303] N2'de "ellerinden maktûl olan" şeklinde yazılmıştır.
[304] N2'de "Reulullah sallallahü te'âlâ aleyhi vesellem" şeklinde yazılmıştır.

eylemişlerdir dahi durup _*yevmen fi yevmen*_ artırmak üzredirler şimdiye değin üzerine müstemirr oldukları kabâyih ma‘rufelerinin mucib şeri‘ât-ı şerife üzerine hükmü budur ki ol zâlimler Kur’ân-ı ‘âzimi ve şeri‘ât-ı şerife-i kâdimi ve din-i islâmı istihfâf eylemekle ve kütüb-ü şer’iyye-i tahkir idüb oda yakmağla ‘ulemâ-i ‘âlimleri içün ihânet idüb kırmağla ve reisleri olan fâciri ma‘bûd yerine koyub ona secde eylemekle ve hürmet-i nasûs kât’iyye ile sabit olan muharremât-ı diniye-i istihlâl //**60-a//** eylemekle ve Hazret-i Ebubekir ile Ömer radiya’l-lahü ‘anhümâ lâ‘in eylemekle kâfir olduktan sonra (oldukda)[305] hazreti Aişe-i Sıddıka’nın radiya’l-lahü ‘anha ber’âti ve nezâheti hakkında bunca ayât-ı ‘azime nâzil olmuşken anlara itâle-i lisân eylemekle ve Kur’ân-ı ‘âzimi tekzip idüb kâfir olduklarından gayri hazreti risaletin sallalahü ‘aleyhi vese’l-lem cenâb-ı ‘azizlerine ve şân-ı şeriflerine şeyn getirmekle sebebini eylemiş olup cumhûr-ı ‘ulâma-i ‘asâr ve emsâr ittifâkı ve ictimâi‘ ile kıtalleri helâl olub İmâm-ı ‘âzâm ve İmâm-ı Süfyan-ı Servi ve İmâm-ı evza‘ kıtallerinde tam sıhhat üzre tövbe-i nasuh idüb İslâm’a gelicek eğer-çi bu küfürleri dâhi sâir küfre küfürleri (gibi)[306] afv olunup katlden necât bulurlar İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Şâfi‘ ve İmâm-ı Ahmet bin Hanbel ve İmâm-ı Leys bin Sâ‘id ve İmâm-ı İshak bin Zehaviyye ve sâ‘ir //**60-b//** ‘ulemâ-i ‘azâm dinden cem‘-i kesir ve cem‘-i gâfir yanlarında asla tevbeleri makbul ve İslamları mu‘teber olmayup elbetde hadden katl olunurlar. Hazreti Sultan-ı din-i penâh ebed-Allahü ve vukâh-ı zikr olunan eimme-i ‘azâma-i ‘ulemâdan kankı canibin reyleri ile ‘âmel ederlerse meşru’dur ol taifenin kabâyih-i ma‘dûdeleriyle mevsûf idükleri cem‘-i ehl-i İslam içinde tevatür ile yakinen mâ‘lum olub asla iştibâh kalmamışdır. Küfürlerinde tereddüt eden müslüm değildir anların ‘askerinde olub kıtâle mübaşeret edenlerin ve binüp inüb onlarıñ ittibâ‘ından olanlarıñ şânında asla tevakkûf olunur değildir. Amma şehirlerde ve köylerde kendi hallerinde olub bunların ‘akâidinden ve ef‘âlinden tenezzüh idüb zâhir halleri dahi sözlerine şâhid olan kimesnelerin kizbleri sabit olmayınca onların üzerlerine bunların ahkâmı ve ‘ukubâtı icrâ olunmaz. //**61-a//** Ve bu tâifenin kıtâli sâir küfr ile kıtâlden ehemm ü sevâbı ‘azâmdır onuñ-çün kim Medine-i Münevvere’nin etrafında küfür çok iken ve bilâd-ı Şâm feth olunmamışken onlara gaza eylemekden Hazret-i Ebu Bekir Sıddık radiyallahü anh (zamân-ı)[307] hilâfetinde zuhur eden Müselleme-i Kezzâb’a tâ‘bi olan tâife-i mürtediñ üzerine gaza eylemeyi cem‘-i

---

[305] N2’de (+) “oldukda”
[306] N2’de (+) “gibi”
[307] N2’de (+) “zamân-ı”

eshâb-ı kirâm icmâlarıyla (*Rıdvana'l-lahü te'âlâ 'aleyhim ecmâin*)[308] tercih ve takdim buyurmuşlardır ve Hazreti Ali Kerem-Allahü veche hilafetlerinde harici kit'âlini sâ'ir küfr kitâlinden ehemm görmüşlerdir bu tâifenin yeryüzünde fesâdları dahi zayiddir şerlerini yeryüzünden def' ü ref' eylemek içün mücâhede eylemek dahi ehemdir.

“Vallahü'l-müste'ân ve 'aleyhittevekkele ve't-tekalan rabbenağfirlene zünübene ve israfene fi emrine vesebbit akdamene vensurna ale'l-kavmil kafirin”

Harirü'l-Fakir Ebu's-Suud

/**61-b// NESİR:** Bu tahrir olan kıl ü kâle münâsib ba'zı mesnevi-i ebyâd ile itmâm-ı risâle müyesser oldu elhamdülillahi te'âlâ mütalaa' iden ihvân-ı ruh müellife hayır duâ birle yâd eden müradât-ı dareyn husuluyle şâd ola

MESNEVİ

Bir sihr irdi sem'-i câna nidâ	İstimâ'ıyla doldu kalbe sefâ
Derki ey mest ve bâde gaflet	Fikr-i fâsidle zâr u kem himmet
Aç gözüñ sun'-ı Hakka ol nâzır	Kâmu eşyâda hakkı gör hâzır
Niçe bir gaflet ile tûl-u emel	İrişür gafil olma añsuz ecel
'Âmelin yoksa kıl a'kideni pâk	Kudret-i hakkı eyleyüb idrâk
Haşr-ı ecsâda eyleme inkâr	Hakkı kendinden eyleme bi-zâr
İsterim bir delil edem tahrir	Münker-i haşre eyleyim takrir
Denmemiş sözmü var cihân içre	Bir mesel yahud dastân içre
Kılmamış olalar ânı takrir	Etmemiş olalar ânı tahrir
Nice san'atlarla her üstâd	Kıssalar eylemişdir icâd
62-a	
Hisse var her birinde pür 'ibret	Fikir kıl sen de varsa ger gayret
Gizlü efkârımı 'ayân edesin	Bir 'acip kıssa dastân idesin
Kâfir-i haşr olana ola cevâp	Anlarım vardır sözümde sevâp
İrişüb evvela kerem-i hakdan	Cismiñi var eyledi yokdan
Kamu mahluktan idüb ekmel	Çok keramet ile kılub efdâl

Kale'l-lahü Sübhane Ve Te'ale velekad kerremna beni Ademe

Getirü ni'metin idüb mebzûl	Bir kem 'illetle etmedi ma'lûl

[308] N2'de (+) “rıdvanallahü te'âlâ aleyhim ecmâin”

Hassa namın eyledi insan	Neye kaderdeñ eylese hayvan
Mülk-ü cismüñe padişâh itdi	Din yolunda hâk-i râh itdi
Ni'met-i ruhu virmese o cevvâd	Nice eylerdin eyleseydi cema'âd
Cevher-i 'aklı etmedi atâ	Niçe anlardañ ânı bi-hemtâ
Esb-i nefsine kılmasa mâlik	Neyle varırdı menzile sâlik
Kalbin imâna kılmasa mahzen	Nice eylerdin ola def'-i hazen
Gönlün etmese kendüye misâl	Neye varır idi 'aceb ahvâl
Bâb-ı 'ilim etmese dehânın eğer	Küfrü hergün okur idin ezber

62-b

Zikr-i tevhide düzmese kâlin	Kâfir etse nevlidi ahvâlin
Seyr-i senâ' içün etmese binâ	Nice eylerdiñ eylese 'a'mâ
Lezzet-i sem' verdi kaldı kerem	Neye kadirdiñ eyleseydi asem
Sun'una ebru ânın etmese dâl	Niçe doğru olurdu eğri hayâl
Zülüfünü ehl-i derde kılmasa bend	Hal ehli bulunmazdı ebed
İki pa üzre virmeseydi karâr	Neyleridiñ sürtse niyetiñe mâr
Sun'la virdi behre her birine	Götüre hak hizmetin yerine
Her biri hizmetini nass-ı şerif	Kamus'un bir bir eyledi ta'rif
Her kim a'mâz idüb ede ihmâl	Hazır olsun ki göre nice ola hâl
Kıl kadar ayıp yok meyânında	Kimesnenin sözü yok dehânında
Ya niçün hakkı idesin pinhân	Zahir olsa nice ola sırrı nihân
Niye mağrur olur 'aceb insan	Çün olur külli men 'aleyha fân
Olcak mahv ölüm der isen eğer	Halıkın gir ü halka 'âczimi var
Fikir kıl nice oldu ecdâdıñ	Nereye gitdi yâr u evlâdıñ
Hatırından mürûr-û dehriyle ger	Gitse ol kıl şitâ ve yaza nazar

63-a

Kış gidüb yaz gelmede her dem	Bir deme benzemez ebed bir dem
Etvâl-ı leyl ve aksâr-ı eyyâm	Aksâr-ı şâm ve etvâr-ı eyyâm
Seyr-i mühr-ü münirüdür kâmer	Daldır dehrin olduğuña hemer
Kamu ezhâr cümleten esmâr	Var yok olmak üzredir her bâr

Kalellahü sübhane Ve Te'ālā fenzur ila asari rahmetullahi keyfe yuhyil arda ba'de mevtiha

Münker haşre bu yeter asâr	Kâfir olur kim eylese inkâr

Ey Hârimi du‘âya kaldır el	Eylemez redd hüdâ-i izz ü cel
Kim hulusıyla arz ide hacât	Haşa redd ide kadiye’l-hacât
Yüzümün karasın yumaz idim	Sana ma‘lum ilahi ben ne diyim
‘Adlin olursa ben garibe kârin	Zerre ‘isyanım ola şir-i gârin
Lûtf-ı ihsânın olsa ger hem-râh	Kılmıya zerre denlü bende günâh
Kulların kârı cürm ü isyândır	Şâhidler şânı avf u ihsândır
Bana lâyık olanı etdim edâ	Bâki fermân senindir ey Mevlâ
Ahiretde kulunu etme garip	Rû‘yet-i zât-ı pâkin eyle nasip

6 3-b[309] Tamamü’l-kitâb bi-‘avnullahi’l-melikü’l-vehhâb fi’d-dârü’l-hilafetü’l-kübrâ el-mührü vesâi Kostantiniyye *sane’l-llahü te‘âlâ an el-afât ve’l-beliyyati* sene: Semane tıs’ai ve tıs‘a- ıt.H-998 el yevmü’l-isneyn semani aşrin rabi‘ü‘l-sani _*Allahümmagfirli sahibü’l-müellif ve’l-kâtibü’l-ve’l-nazime ve’l-samie Ve’l-cemi‘il mü‘minine ve’l-mü‘minat ecmâin bi-rahmetike ya erhamerrahimin*_ suret ve fetva Kimine bende Sultan hata puş Rahimizâde İbrahim Çavuş hattı şerif Kadızâde Efendi. Merhum Ebu’s-Suud Efendi fetevasında revafiz hakkında mürekkeb küfr ihtira’ eylemişlerdir ve Kur’an-ı ‘azimi ve şeriatı ve din-i İslâmı istihfaf ve muharremat-ı diniyyeyi istihlâl eylemekle buyrulmuş ne vecihle istihfaf ve istihlâl ederler temme Elcevap

64-[310]

Li-tahririhi hālk-ı cihāna cümleden izhār değilmidir.
Kim ol feridi āsıf-ı ekber ……………..
Hālk-i āzim nimeti ām olduğu gibi hüsn-i cemāli bedr-i musavver değilmidir.
Bahr-ı fezāil ve keşşāf-ı müşkilāt kelāmı akdine …………… değilmidir.
Tarif olunan zāt bu lisān ile lāfs-ı mutabık ona ruhu musavver değilmidir.
Nisbet olunsa zātına gelen vezir cümle güruh-u cem´-i musavver değilmidir.
Sadi yolunda cānını bezl eyleye eğer cümle umuru ona müyesser değilmidir.
Ey kān-i adl-i bahr-i senhā-i menbā-i kerem Sādi yolunda çāker değilmidir.
Ol gazān ki cümleye ilān ve sāf içün tāhrīr ve cem‘ eden................

Muattar ve .....

[309] N2’de bu kısım tamamen yoktur.
[310] Bu kısım N2’de yoktur.N1’de ise en son sayfaya yatay olarak not düşülmüştür.